

સનાતન ધર્મે અને ગાંધીજી

વેળા

નારણજી મુનિયારામ સોલંકી

નિવેદન.

“ તરવામૃત ” અથવા “ દેશનિરેશની આંતરિક જનનવી
 વદનાનો અતિય અનુભવ ” નામક એ એ આજ તરફથી ખહાર
 પડ્યા મૂળી લોકાણ તેને ખહેળા પ્રમાણમાં ફેલાવો ચતા તે માટેની
 હકીકતથી વાકેફ થવા જેઓ પુલકિમાન ધર્મનિષ્ઠ હિંદુઓ છે
 તેઓએ તો અતલક પ્રસંગતા ફર્યાદી; પરંતુ જેઓ ધર્મહીન
 પ્રાપ્તીઓ છે તેઓના સત્તાપત્તી સીમા સહી નહિ “ તરવામૃત ”
 ના અપભ્રંશકથી ફેરલાક અપરિચિત સંજ્ઞાઓએ અમને રખડમાં
 અને ફેટલાકે પવથી સમાગમનો લાજ લેઈ આપી અભિનંદન આવી
 ખાદ સનાતન ધર્મની સેવા વિશેષ ઉત્સાહથી આગળ ધપાવવાની
 પ્રેરણા કરવા સાથે સનાતન ધર્મ અને માંધીયના પ્રકરણો ઉપર
 પુસ્તકમાંથી તારવી બહુ હપાવી ખહાર પાડવા તૃણવધુ. તેઓએ
 જણાવ્યું કે સોઠો પરવુત સનાતન ધર્મ અને માંધીયના કથાથ
 સ્વરૂપથી બિલકુલ અસાત છે, અને એવી કચકર અજાનતાને
 લખિજ તેઓ અહીં તહીં ગોથા ખાઈ વિશેષ આર્પિત બહાર છે;
 માટે અનેક વિષયમાં આતખેલ થયેલ એ પ્રકરણને છૂટા પાડી
 તમે તેને અંધાકારમાં મૂક્યો તો સોફિની આંખો પુલશે અને હૃદયમાં
 સંતપની અતીતિ થશે, તે તેમ થતાં હનતિના વાસ્તવિક નામે
 તેઓ પ્રમાણ કરશે. ” આ સૂચના અમને યોગ્ય-હિતાવહ લાગ-
 વાથી અમે તેનો સ્વીકાર કરી “ તરવામૃત ” નામી “ સનાતન
 ધર્મ અને માંધીય ” ને સંખ્યા ધરાવતા પ્રકરણો તારવી કાઢ્યા
 એટલું જ નહિ પણ તેને લગતા બીજા અનેક સોફોપથોગી સ્વતંત્ર
 પ્રકરણો પણ લખી તેમાં ઉમેરી; તે પ્રજા કૃપાથી આજે પ્રસ્તુત
 પુસ્તક રૂપે પ્રકટ થાય છે. આશા છે કે મારા અન્ય ગ્રંથોની
 જેમ આનો પણ હિંદુ પ્રજા વડતો સારકાર કરી લાજ ઉઠાવશે.
 સારના બીહીજ-મોડી ખબર,
 મુખ્ય સં. ૧૯૮૦ અન્નાદમી. } નારણજી પુરપોતમ સાંગાણી.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૧૭૪૬ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ સિત્તલધર્મ મંત્રગોષ્ઠી

વિષય ૭: પર: ૬

હરિ: ॐ તત્સત

નારાયણ ગ્રંથમાળા

પુણ્ય ૧૧ મું.

સનાતન ધર્મ અને ગાંધીજી.

લેખક અને પ્રકાશક,
નારણજી પુરુષોત્તમ સાંગાણી.
ચાઇના બીલ્ડીંગ, ભીંડી બજાર—મું મધ.

પ્રથમ આવૃત્તિ.

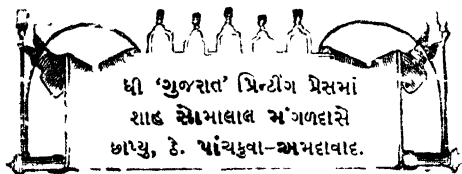
પ્રત ૧૦૦૦.

સંવત ૧૯૮૦.

સને ૧૯૨૪.

મૂલ્ય રૂ. ૦ ૮-૦.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કોપીરાઈટ-સંગ્રહ
૧૧૭૪૮

અર્પણ.

શ્રીમાન્ શેઠ કેદારમલજી લલિયા,

નિવાસી મંડાવા—જયપુર.

આપ ચૂસ્ત સનાતન ધર્મપ્રેમી સજ્જન છે. અગરવાળ વૈશ્ય જ્ઞાતિના સન્માનનીય અગ્રેસર છે. આપે આપની સંપત્તિના સનાતન ધર્મની ઉન્નતિમાં ઉદાર મને વ્યય કર્યો છે ને કરી રહ્યા છે. કાશીમાં અન્નક્ષેત્ર, મંડાવામાં સંસ્કૃત પાઠશાળા અને મંડાવા તથા મુંબઈમાં ધર્માર્થ આયુર્વેદિક ઔપધાલયો ખાલી આપ હજારોના આશીર્વાદ લઈ રહ્યા છે. આ ઉપરાંત કુવા, બગીચા, ગોરક્ષણાદિ લોકહિતના અનેક શુભ પ્રાર્થોમાં સહાયતા અર્પી સનાતન ધર્મની આજ્ઞાનું યથાશક્ય પરિપાલન કરી સદા સર્વદા ધર્મ સંરક્ષણ કરવા ઋણી રહો છે; એવા આપના અનુપમ અને આદરણીય ગુણોના સ્મરણમાં આ પુસ્તક આપને સપ્રેમ સમર્પણ કરું છું.

પ્રભુ કૃપાકાંક્ષી,

નારણજી પુટપોત્તમ સાંગાણી.

અનુક્રમણિકા.

— ૧૭૭૭ —

વિષય.	પૃષ્ઠ.
સનાતન ધર્મ	૨
ધર્મની સ્થિતિ, આચાર્યો અને હિંદુ પ્રજા	૧૧
ગાંધીજી સાથે પથમ પરિચય	૨૦
સર્વન્ટસ ઓફ ઇન્ડિયા સોસાયટી	૨૨
સત્યાગ્રહાશ્રમ નિવાસ	૨૫
હોમરૂલ લીગ	૨૮
સત્યાગ્રહ	૩૩
સ્વરાજ્ય પ્રવૃત્તિ	૪૬
કોંગ્રેસ અને હાલના નેતાઓ	૫૭
પત્રકારો અને વાંચકો	૭૫
ગોરક્ષણ	૭૯
યસ પ્રભાવ	૮૦
સ્પૃશ્યાસ્પૃશ્ય વિવેક	૮૫
હિંદુ લોન્ગે અને હોટલો	૯૦
સદસ્ય વિવેક બુદ્ધિ અથવા અંતઃકરણનો અવાજ	૯૩
અહિંસાનું સત્ય સ્વરૂપ	૯૬
દાન અને જપ મહાત્મ્ય	૧૦૦
ખાદી અને રેંટીઆની કીલ્સુફી	૧૦૫
હિંદુ સંગઠન અને શુદ્ધિ	૧૧૧
પરિષદો અને મહાસભા	૧૧૯
ઉપસંહાર	૧૨૦
અભિપ્રાયો	૧૨૬

હરિ ॐ તત સત

સનાતન ધર્મ અને ગાંધીજી.

નારાયણં નમસ્કૃત્ય નરં ચૈવ નરોત્તમમ્ ।

દેવીં સરસ્વતીં વ્યાસં તતો જયમુદીરયેન્ ॥

જગદીશ શ્રી નારાયણને, નરોમાં ઉત્તમ એવા નરને, સરસ્વતી દેવીને તથા ભગવાન વેદ વ્યાસને નમસ્કાર કરી આ ગ્રંથ લખવાની પ્રવૃત્તિ કરું છું.

જેઓ ધર્મનિષ્ઠ જીવે છે તેઓ હમણાના લોક વ્યવહારથી માટે ભાગે અલગ રહી રાજદ્વારી નેતાઓ ધર્મ માટે શું કહી રહ્યા છે એ વિશે ભાગ્યેજ થોડે અંશે પણ જાણુતા હોય છે; અને જેઓ નાની વયથીજ ધર્મનું જ્ઞાન, રહસ્ય જાણ્યા વિના રાજદ્વારી ક્ષેત્રમાં વિચરે છે તેઓ સનાતન ધર્મ એટલે શું? ધર્મશાસ્ત્રોમાં મનુષ્ય દેહ ધારણ કરી પોતાને હિંદુ આત્મા કહેવરાવનારને પ્રાતઃકાલથી તે સાયંકાલ સૂધીમાં કયા કયા કર્મો કેવી કેવી રીતે આચરવાના છે! કયું કર્મ વિહિત કે અવિહિત છે એનું ઘણું થોડાને જ્ઞાન હોય છે. આવા ઉભયગામી એટલે સનાતની અને સ્વરાજ્યવાદી બન્નેને સનાતન ધર્મનું તથા હમણાની સ્વરાજ્યની ચળવળના નેતા ગાંધીજીના વાસ્તવ સ્વરૂપનું જ્ઞાન થાય એવા હેતુથી તે સંખંધમાં મારો અનુભવ ક્રમપૂર્વક દર્શાવું છું.

સનાતન ધર્મ.

વેદ પ્રણિહિતં કર્મ્મ ધર્મ્મસ્તન્મદ્ગુલં પરમ
પ્રતિષિદ્ધ ક્રિયા સાધ્યઃ સ ગુણોઽધર્મ્મ ઉચ્યતે ॥
પ્રાપ્નુવન્તિ યતઃ સ્વર્ગ મોક્ષૌ ધર્મ્મ પરાયણે ।
માનવા મુનિભિન્નૂનં સધર્મ્મ ઇતિ કથ્યતે ॥

પૂજ્યપાદ ઋષિમુનિઓએ સનાતન ધર્મની વ્યાખ્યા આ પ્રમાણે કરી છે:—જે પરમ મંગળ કરનારું કર્મ વેદ વિહિત છે તે ધર્મ, અને જે કર્મનો વેદમાં નિષેધ કરેલો છે તે અધર્મ ગણાય છે. જે કર્મ કરવાથી મનુષ્ય સ્વર્ગનો અને મોક્ષનો અધિકારી થાય છે તેને મહાનુભાવ મહર્ષિઓ ધર્મ કહે છે.

વેદ આપણુ હિંદુ-આર્ય પ્રજાને ઇશ્વર તુલ્ય છે. વેદ સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ વખતેજ પરમાત્માએ પ્રકટ કરેલા છે. વેદ મનુષ્યની કૃતિ ન હોઈ પ્રભુકૃતિ છે, માટેજ તેને અપોરૂપેય કહેવામાં આવે છે. સૃષ્ટિ આજની નથી પણ સૃષ્ટિનો પ્રવાહ આદિઅનાદિ કાળથી આદ્યો આવે છે. જ્યારે સૃષ્ટિજ અતિ પ્રાચીન છે ત્યારે વેદ તો સૃષ્ટિ રચના પહેલાના પ્રકટ થયેલા હોઈ પુરાતનમાં પુરાતન કહેવાય અને તેથીજ આપણા ધર્મને પુરાતન, નિત્ય-સદા કાળનો અથવા સનાતન ધર્મ કહેવામાં આવે છે. વેદશાસ્ત્ર અતિ ગંભીર છે. તેનો અર્થ સમજવો ખડુ અઘરો છે. ઋષિમુનિઓ જ્યારે વર્ષોના વર્ષો સૂધી બ્રહ્મચર્ય યમનિયમ પાળી ગુરૂસેવા કરતાં થકા

અધ્યયન કરતા ત્યારે વેદનો અર્થ સમજી શકતા. વેદનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા ઇચ્છનારને પ્રથમ વેદના અંગો જાણવા જોઈએ. વેદાંગ પછી પુરાણ પછી ધર્મશાસ્ત્ર, પછી ન્યાયમીમાંસા વિગેરે દર્શન શાસ્ત્ર, પછી ઉપવેદ અને પછી વેદ જાણી શકાય છે.

વેદાંગ છ છે. તેના નામ: શિક્ષા, છંદ, વ્યાકરણ, નિરક્ત, જ્યોતિષ અને કલ્પ.

પુરાણ અઢાર છે. તેના નામ બ્રહ્મ, પદ્મ, વિષ્ણુ, શિવ, ભાગવત, નારદ, માર્કન્ડેય, અગ્નિ, ભવિષ્ય, વૈવર્ત, સિંગ, વરાહ સ્કંદ, વામન, કૃર્મ, મત્સ્ય, ગરુડ અને પ્રહ્લાદ. મહાભારત અને રામાયણ ઇતિહાસમાં ગણાય છે. પુરાણોના ઉપપુરાણો પણ છે.

ધર્મશાસ્ત્ર અથવા સ્મૃતિ વીશ છે. તેના નામ મનુ, અત્રિ વિષ્ણુ, હારિત, યાજ્ઞવલ્ક્ય, કૃત્યવર્ત્ત, અંગિરા, યમ, આપસ્તંબ, મંવત, કાત્યાયન, બલ્હસ્પતિ, પાગશર, વ્યાસ, શંખ, સિખિત, દક્ષ, ગૌતમ, શાતાતપ અને વસિષ્ઠ. સ્મૃતિઓના ઉપ સ્મૃતિઓ પણ છે.

દર્શન શાસ્ત્ર સાત છે. તેના નામ: ન્યાય, વૈશેષિક, સાંખ્ય, યોગ, પૂર્વ મીમાંસા, દૈવીમીમાંસા અને ઉત્તરમીમાંસા (બ્રહ્મસૂત્ર)

ઉપવેદ ચાર છે. તેના નામ: આયુર્વેદ, ધનુર્વેદ, ગાંધર્વવેદ અને સ્થાપત્ય વેદ.

વેદ ચાર છે. તેના નામ: ઋગ્વેદ, યજુર્વેદ સામવેદ અને અથર્વ વેદ. વેદના ત્રણ ભાગ છે. એક સંહિતા, બીજો બ્રાહ્મણ-ભાગ અને ત્રીજો આશુલકભાગ. સંહિતાભાગમાં ઇશ્વર રૂપ

દેવતાઓની પ્રાર્થના અને સ્તુતિઓના મંત્ર છે, જે યજ કરતી વખતે ઉપયોગમાં આવે છે. બ્રાહ્મણ ભાગમાં યજ કરાવવાની વિધિ તથા તેના ફળ અને ધર્મકથાઓ વિગેરે છે. સંહિતા ભાગમાં ગુરુપરંપરાથી કે બ્રીજ કારણાથી અનેક શાખા પડી ગઈ છે, જેની સંખ્યા ૧૧૮૦ છે. ઋગ્વેદની ૨૧, યજુર્વેદની ૧૦૬, સામવેદની ૧૦૦૦ અને અથર્વ વેદની ૫૦ શાખા છે.

આરણ્યક ભાગ અરણ્યમાં ઋષિઓના ચિત્તમાં સ્ફુર્યો હતો તેથી આરણ્યક કહેવાય છે. તેમાં વાનપ્રસ્થાશ્રમીના કર્મોનું તથા મોક્ષમાર્ગનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે; અર્થાત બ્રહ્મજ્ઞાન પ્રતિપાદન કરાયેલું છે. આ ઉપનિષદના નામથી પણ ઓળખાય છે. ઉપનિષદોમાં અગાધ જ્ઞાનનો ભંડાર છે; એની તુલનામાં જગતનું કોઈ દાર્શનિક શાસ્ત્ર આવી શકે એમ નથી. ઉપનિષદની સંખ્યા ૧૭૦ ની છે, તેમાં બાર મુખ્ય છે. તેના નામ—ઐતરેય, કૌશ તકીય બ્રાહ્મણ, બૃહદારણ્યક, છાંદોગ્ય, કઠ, કેન, તૈત્તિરીય, ઇશ, માંડૂક્ય, મુડક, પ્રશ્ન અને શ્વેતાશ્વતર.

સનાતન ધર્મનું તત્ત્વ આત્માની ઉદ્ધવગતિ કરનારું છે. તેમાં એક એક વિષય જગન્નિયંતાની કૃપાથી એવા સંગીન સમાયેલા છે કે તેના અધ્યયન, અવલંબનથી મનુષ્યનો ઈહલોક સુધરવા સાથે પરલોકમાં સદ્ગતિ-મોક્ષ પણ થઈ શકે છે. આજ વિશ્વવ્યાપી સનાતન ધર્મમાંથી નાના પ્રકારના ધર્મો શાખા રૂપે, પ્રશાખા રૂપે કે છાયા-ભાસરૂપે ઉત્પન્ન થયેલા છે. યુગ યુગનું પ્રાબલ્ય રહ્યા કરે છે. સત્યયુગમાં લોકો વેદ આજ્ઞા પ્રમાણે માત્ર સત્ય ઉપર આસતા. ત્રેતામાં તપ ઉપર, દ્વાપરમાં યજ ઉપર અને કલિ-

યુગમાં વેદનું અધ્યયન છોડી કર્મ ઉપર ચાલે છે. ધર્મના મુખ્ય અંગ-સત્ય, તપ અને યજ્ઞ ત્યજી દેવાથી મનુષ્ય જ્ઞાનહીન, બળહીન બુદ્ધિહીન નથા ઐશ્વર્યહીન બની ગયા છે. અત્યારે પણ વેદ આજાને ધારણ કરી વર્તનારા ધર્માત્મા પુરૂષો પરમ જ્ઞાની તથા મન કીર્તિ આરોગ્યતાએ પૂર્ણ સુખી છે.

સૃષ્ટિ ઉત્પત્તિના સંબંધમાં વેદશાસ્ત્ર આ પ્રમાણે વર્ણન કરે છે:-ભગવાન નારાયણ જળની અંદર શેષશાયી ભગવાનપર યોગ નિદ્રામાં પોઢ્યા છે. નારાયણના ચિત્તમાં એવો સંકલ્પ સ્પૃયો કે **एकोऽहं बहुस्यामि** “એકમાંથી બહુરૂપે થાઉં” સંકલ્પ થતાં જ ભગવાનના નાભિકમળમાંથી પિતામહ બ્રહ્મા ઉત્પન્ન થયા. બ્રહ્માજીને કાંઈ કરવાની સૂઝ ન પડી એટલે આકાશવાણી થયા પ્રમાણે પિતામહે તપદ્વારા ભગવાનની આરાધના કરવા માંડી. તપથી ભગવાને પ્રસન્ન થઈ સૃષ્ટિ રચવાની આજ્ઞા આપી. પિતામહ બ્રહ્માએ ભગવાનની આજ્ઞાનુસાર સૂર્ય, ચંદ્ર, ઇંદ્ર, વાયુ, વરુણ, અગ્નિ, યમ, પ્રજાપતિ, સપ્તર્ષિ, દેવ, દૈત્ય, મનુષ્ય, પશુ, પક્ષી વગેરે નિર્માણ કર્યા. મનુષ્યમાં સ્ત્રીપુરૂષની ઉત્પત્તિ આ પ્રમાણે બ્રહ્માજી ભગવાનના મુખમાંથી, ક્ષત્રિય બાહુમાંથી, વૈશ્ય ઉરમાંથી અને શૂદ્ર ચરણમાંથી ઉત્પન્ન થયા.

દેવ દાનવ પશુ પક્ષી કરતાં મનુષ્ય અવતારની મહત્તા અધિક છે; કારણ કે મોક્ષનું સાધન કેવળ મનુષ્યથી જ બની શકે છે. ત્રિગુણ-સત્ત્વ, રજઃ, તમ એમ ત્રણ ગુણમયી માયામાંથી જ મનુષ્ય સત્ત્વગુણને ધારણ કરી વેદ શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરી જાતિ અનુસાર કર્મ કરે છે એટલે કે બ્રહ્માજી વેદશાસ્ત્ર બહુવું અને બહુ-

વવું, યજ્ઞ કરવો અને કરાવવો તથા દાન લેવું અને દેવું. ક્ષત્રિયે વેદશાસ્ત્ર લણી પ્રજનું રક્ષણ કરવું. વૈશ્યે વેદશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરી ઝોરક્ષા ખેતી અને વેપાર કરવો, ને શૂદ્રને વેદશાસ્ત્ર લણવાનો અધિકાર નથી પણ તેણે ઉપરના ત્રણ વર્ણ જે દ્વિજ જાતિના નામે ઓળખાય છે તેની સેવા કરવી.

દ્વિજ જાતિ એટલે બ્રાહ્મણ ક્ષત્રિય વૈશ્યે જન્મથી તે મરણ પર્યન્ત ધર્મશાસ્ત્રાજ્ઞા પ્રમાણે સોળ સંસ્કાર તથા પાંચ યજ્ઞ આવશ્યક રીતે કરવાના છે. સોળ સંસ્કારના નામ; ગર્ભાધાન, પુંસવન, સીમંતોન્નયન, જાતકર્મ, નામકરણ, અન્નપ્રાશન, ચૂડાકરણ, ઉપનયન, બ્રહ્મવ્રત, વેદવ્રત, સમાવર્તન, ઉદ્રાહ, અગ્ન્યા, ધાન, દીક્ષા, મહાદીક્ષા અને સંન્યાસ. પાંચ યજ્ઞ; બ્રહ્મયજ્ઞ, દેવ યજ્ઞ, ભૂતયજ્ઞ, પિતૃયજ્ઞ અને નૃયજ્ઞ.

જેમ મનુષ્યની ચાર જાતિ નિર્માણ થઈ છે તેમ તેના આશ્રમ પણ ચાર છે. તેના નામ:-બ્રહ્મચર્ય, ગૃહસ્થ, વાનપ્રસ્થ અને સંન્યસ્ત. છોકરો આઠ વર્ષનો થાય ત્યારથી તેને બ્રહ્મચર્ય પળાવી યોગ્ય ગુરૂ પાસે વેદ શાસ્ત્રાદિ ૧૪ વિદ્યા ૨૪ વર્ષની વય થાય ત્યાં સૂધી ગુરૂકુળમાં રાખી લણાવવો તે બ્રહ્મચર્યાશ્રમ. વિદ્યા લણ્યા પછી માતા પિતાની આજ્ઞા પ્રમાણે ૨૪ વર્ષ પછી સ્વજાતિની કન્યા કે જે રૂપ ગુણમાં યોગ્ય હોય તેની સાથે લગ્ન કરી શાસ્ત્રના કહેવા પ્રમાણે સંતાન ઉત્પત્તિ, માતા પિતા દેવ સંન્યાસીઓ અને મનુષ્યોની સેવા, વેપારથી દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરવાની સાથે ૪૫ વર્ષની વય સૂધી કરવી તે ગૃહસ્થાશ્રમ. ૪૫ વર્ષ પછી વ્યવહારનો બોજો પુત્રને સોંપી સંસાર તરફ વૈરાગ્ય વૃત્તિથી

રાખી પરમાર્થ પ્રભુભક્તિ સેવતા થકા ૬૦ વર્ષ સૂધી રહેવું તે વાનપ્રસ્થાશ્રમ અને તે બાદ સમસ્ત સંસારને ત્યાગી કેવળ પ્રભુપરાયણ જીવગી ગાળવી તેનું નામ સંન્યસ્તાશ્રમ છે. કલિયુગમાં સંન્યસ્ત હોવાની આજ્ઞા નથી; કારણ કે તેના નિયમ અતિ કઠિન હોવાથી દેશકાળ ફરી જતાં તે પાળવા મુશ્કેલ થઇ પડ્યા છે.

આ પ્રમાણે જાતિ અને આશ્રમમાં રહ્યો થકો મનુષ્ય સોળ સંસ્કાર, સંઘ્યાવંદન, પાંચ યજ્ઞાદિ નિત્ય કર્મ, તીર્થયાત્રા શ્રાદ્ધ યજ્ઞયાગ સત્સંગાદિ નૈમિત્તિક કર્મ કરે એટલે તે પાપમાંથી મુક્ત થઇ સ્વર્ગ અને મોક્ષનો અધિકારી ઠરે છે.

વેદ જેમ અપોરૂપેય અથવા ભગવદ્ વાક્ય છે તેમ શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા પણ સાક્ષાત્ શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માના મુખથી કહેવાઇ છે એટલે તે પણ વેદ તુલ્યજ છે. આ બે: વેદ અને ગીતા ભગવદ્વાક્ય હોવાથી ત્રિકાળાબાધિત છે. તેમાં સકળ જ્ઞાનનો સમાવેશ થઇ જાય છે, જરા પણ અપૂર્ણતા જોવામાં આવતી નથી. વેદ અને ગીતા આપણા હિંદુઓનું તો પરમ દૈવત હોઇ આપણે તેને પ્રભુ સ્વરૂપ માની તેની આજ્ઞાનુસાર વર્તીએજ; પરંતુ મેઠસમૂહર હીરેન, ટોડ, જોર્નસ, એરિયન ટેલર, વિલ્સન, રોબર્ટસન વિગેરે યુરોપીઅન પડિતો પણ વેદ ગીતાજીને જોઇ તેના સર્વાંગ સંપૂર્ણ જ્ઞાનથી આશ્ચર્યચક્તિ થઇ જઇ તેના પર અનેક પુસ્તકો રચી ગુણ ગાયા છે. વેદ પ્રાચીનમાં પ્રાચીન છે એમ તેઓએ મુક્ત કંઠે સ્વીકાર્યું છે.

સનાતન ધર્મમાં પાંચ દેવની ઉપાસના કરવાનું વિધાન છે. ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ મુખ્યદેવ છે પરંતુ બીજા દેવતાઓ પણ ભગવાનના અંશરૂપ છે, તેથી એકમાર્ગી બની પોતપોતાનો વાડોજ સાચો, બાકી બધું ખોટું એમ ન માનતાં શાસ્ત્રાજ્ઞા પ્રમાણે પોતાના ઇશ્વરને મુખ્યરૂપે અને બીજાઓને ગૌણરૂપે ઉપાસવા. પાંચદેવના નામ: વિષ્ણુ (શ્રીકૃષ્ણ), ગણપતિ, સૂર્ય, શિવ અને શક્તિ (લક્ષ્મી, કાળી, સરસ્વતી વગેરે માતા.)

ઉપર પ્રમાણે સનાતન ધર્મ તેની વિધિ અને સાધનો છે. કદયાણ ઇચ્છનાર મનુષ્યે સદ્ગુણદ્વારા ધર્મને જાણી આચરવો જોઈએ. આપણા મનુષ્ય યોનિમાં અવતાર અનેક જન્મના અંતે મહાત્મ પુણ્યના યોગે ભગવાનની પરમકૃપાથી થયો છે, તેને બીજા દેશની વિષય લુબ્ધ પ્રજાની માફક ઠિવા દેહને આત્મા માનનારા નાસ્તિકોની જેમ વ્યર્થ ગુમાવી ન દેવો જોઈએ. શાસ્ત્રની આજ્ઞાનુસાર વર્તનારનેજ ખરું અને નિત્ય સુખ મળે છે. શાસ્ત્રને ગંધોડા સમજી અથવા પોતાને અશક્ત માની ઇન્દ્રિયોને આશ્વીન થઈ જે માણસ વિષયનો કીડો બની વર્તે છે તે અતિ દુઃખી થવા સાથે દારૂનુ નરકનો અધિકારી કરે છે. કલ્પિયુગ છે તેથી સનાતન ધર્મમાંથીજ કંઈક પાખંડ પ્રકટ થશે, કંઈક અધમ વ્યક્તિઓ ધર્મની નિંદા કરશે-ધર્મ પ્રત્યે ઘૃણા બતાવશે, ધર્મને નષ્ટ કરવા કોશિય કરશે, માટે તેવાના ભોગ ન થતાં ધર્મના આચરણ અને રક્ષણદ્વારા ધર્મને સજીવન રાખી પરમ પદના અધિકારી બનવું.

પરમાત્મ સ્વરૂપ ઋષિ મુનિઓએ હજારો અને લાખો વર્ષ તપ થોગ ભક્તિનું અનુક્રાન કરી વેદનું ગહન તત્ત્વ પ્રાપ્ત કર્યું હતું.

વેદના સ્વરૂપ-જ્ઞાનને જાણ્યા પછી તે ઉદાર આત્માઓએ જગ-
તના હિતાર્થે અનેક શાખા પ્રશાખા રૂપે જ્ઞાન પ્રકટ કર્યું છે.
ભારતના-હિંદુ પ્રજાના દુર્ભાગ્યે આજે તેમાંથી ઘણું થોડું બચ્યું
છે-મળી શક્યું છે; બાકી બધું ક્યાં ચોરાઇ ગયું કે નષ્ટ થઇ
ગયું તેનો પત્તો નથી; છતાં પણ જ છે તે યોધું નથી. આપણી
પાસે સનાતન ધર્મરૂપી અમૃત છે કે જના અવલંબનથી ધર્મ
અર્થ કામ અને મોક્ષ આરેય પુરુષાર્થ સફળ થાય તેમ છે છતાં
કંઈક કલિયુગી જીવો-પામર બુદ્ધિના પ્રાણીઓ તેમાં ખામી
કાઢી ધર્મને નષ્ટ કરવા કોશિષ કરી રહ્યા છે, પરંતુ તેથી જરાય
સંતાપ પામવાનું કે ડગવાનું કારણ નથી. હિંદુસ્થાનમાં હિરણ્યાક્ષ
રાવણ, કંસ, આર્વાક ઇત્યાદિથી લઇ હજારો સમર્થ આસુરી જીવો
થઈ ગયા. તેઓએ સનાતન ધર્મને નિર્મૂળ કરવા ઘણી ઘણી ઉથલ-
પાથલ કરી હતી પણ સઘળી વ્યર્થ નિવડી હતી. સનાતન ધર્મના
નાશ કરનારા પોતેજ નાશ પામી ગયા, અને તેમણે કરેલા
સઘળો પુરુષાર્થ ધૂળમાં મળી ગયો. જ્યારે એવા પ્રજાજોથી કાંઈ ન
બન્યું તો અત્યારના ખિચારા રાંકલા ઢીકલા પતંગીઓઓથી શું
વળવાનું હતું ! નાસ્તિકો સનાતન ધર્મ વિરુદ્ધ પોઠાર કરી
નાતો જતો અજસાવી ઢેઢ ભાંગીને એક કરી, ગમે તેની સાથે
ગમે તે ખાવાની, વિધવા વિવાહની, મૂર્તિપૂજા શ્રાદ્ધાદિ ન કરવાની,
અવતારો, દેવતાઓ, પુરાણો તથા મથુરા કાશી ગંગા યમુનાદિ
તીર્થસ્થાનોને ન માનવાની વાતો કરે છે પરંતુ તેથી તેનો અને
તેમનામાં મોહ પામેલાઓનોજ નાશ થવાનો છે. સનાતન ધર્મનું
એમાં ફવાડુંય ખંડિત થવાનું નથી એ નિશ્ચિત માની લેવું.

ગીતાજીમાં ભગવાને પ્રતિજ્ઞા કરવા મુજબ જ્યારે જ્યારે ધર્મના નાશ થાય છે, અધર્મ વધી જાય છે, સત્પુરુષો રીખાવા માંડે છે, દુન્ટો, પરોપકાર, દેશોન્નતિ, એકતાના નામે મહાત્મા ખની તાગડધિના કરે છે ત્યારે ત્યારે ભગવાન સ્વયં મુખ્ય અવતારરૂપે કે અંશાવતારરૂપે પૃથ્વીપર અવતરી અધર્મ નિવારી ધર્મ સ્થાપે છે. સત્યયુગથી આરંભી આજ સુધીના એવા મુખ્ય અવતાર નવ થઈ ચૂક્યા છે. તેના નામ: મત્સ્ય, કૃર્મ, વરાહ, નૃસિંહ, વામન, પરશુરામ, રામ, કૃષ્ણ, ને બુદ્ધ. હવે દશમે અવતાર કલ્ક ભગવાનનો થશે જે ધર્મજ્ઞાનું રક્ષણ કરી ધૂર્ત પાખંડી, સનાતન ધર્મદ્રોહીઓનો નાશ કરશે; માટે કોઈ હિંદુ આત્માએ ગભરાવું નહિ. તેમ લાલચથી કે વેષધારી મહાત્માઓના અડક દડક ઠાઠા ફાવતા ફાવતા વચનોથી ચલિત થવું નહિ. ભગવાન સર્વ સમર્થ છે. તે સત્પુરુષોની કસોટી તો કરે છે; પરંતુ કસોટીના અંતે ઉત્તીર્ણ થનારને અનંત સુખ આપે છે એમાં સંદેહ નથી. લોકોએ સાથે મળીને પોતાના દુઃખ નિવારવા, અગવડો દૂર કરવા, સુખ સાધવો વધારવા પ્રયત્ન અવશ્ય કરવો. તેમ કદાચ સાથે ન અને તો એકલા પણ કરવો પરંતુ તે ધર્મ સાચવીને, ધર્મની આજ્ઞાનુસારજ કરવો. સ્વચ્છંદ બુદ્ધિને કે દેખાદેખીને તેમાં સ્થાન હોવું બોધ્યું નહિ.

મુખ્ય અવતારો ઉપરાંત અંશાવતાર પણ થયા છે ને થાય છે, ગુરૂ દત્તાત્રેય, કપિલદેવ, પૃથુ વગેરે. ઋષિ મુનિ અથવા આચાર્ય રૂપે પણ ભગવાન ધર્મની રક્ષા અને સ્થાપના કરે છે, જેમકે ભગવાન વેદવ્યાસ, વસિષ્ઠજી, નારદજી, શુકદેવજી, બૃહુ, ભરદ્વાજ,

અંગિરા વગેરે. અને હમણાં બે હજાર વર્ષ દરમિયાનમાં બુદ્ધ ચાર્વાક જૈન કાપાલિક શાકતનું જોર વધી જતાં જગદ્ગુરુ શ્રીમદ્ આચ શંકરાચાર્ય, શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્ય, શ્રીમદ્ રામાનુજાચાર્ય અને શ્રીમદ્ માધવાચાર્ય આ ચારે આચાર્યોએ અવતાર ધરી સનાતન ધર્મનું રક્ષણ કર્યું હતું. આપણા ભારત વર્ષમાં અત્યારે આ ચાર આચાર્યોના સંપ્રદાયો વેદ વિહિત અને માન્ય ગણાય છે. કારણ કે આ ચારેય આચાર્યોએ વેદનું રક્ષણ કરી વેદવચી ઉપર ભાષ્ય લખી, સનાતન ધર્મની રક્ષા અને પ્રચાર કર્યો છે. આપણામાં સ્વામીનારાયણ, રામાનંદી, ગોરખ, કળીર વગેરે અવાંતર પંથો પણ છે. આચાર્યોમાં જન્મ ધર્મ રક્ષણ કરવા સારૂ પ્રભુ પોતાનો અંશ મૂકે છે તેમ યુધિષ્ઠિર, પ્રતાપ, શિવાજી જેવા રાજાઓમાં પણ પ્રવેશ કરી ધર્મ, જાતિ તથા દેશનું રક્ષણ કરાવે છે.

ધર્મની સ્થિતિ, આચાર્યો અને હિંદુ પ્રજા.

गुरवो बहवः सन्ति शिष्यवित्तापहारकाः ।

तमेकं दुर्लभं मन्ये शिष्य संताप हारकम् ॥

કદપવૃક્ષ જેવા હિંદુ દેશમાં કે જ્યાં ભગવાન શ્રી રામચંદ્રજી, હરિશ્ચંદ્ર કે અંબરીષ જેવા ધર્મનિષ્ઠ રાજા હોય ત્યાં ધર્મની સ્થિતિ ઉન્નત રહે એમાં સંદેહ શો ? હિંદુ દ્વિજ જાતિના ઘરે ઘરમાં વેદના પવિત્ર ધ્વનિ સંભળાતા હોય, અગ્નિહોત્ર રાખવામાં

આવતો હોય, યજ્ઞયાગ થતાં હોય, સત્ય તપ યોગ ભક્તિ જ્ઞાનની ઉપાસના થતી હોય, ક્ષણફૂલવાળા વનો હોય, દેશની પેદાશ પ્રદેશ ઉપડી જતી ન હોવાથી અને કરના ઝોજ ન હોવાને લઇ અનાજ, દહીં, દૂધ, ઘી સસ્તા મળતા હોય, ઋષિમુનિઓ પાત્ર ભેધ નિઃસ્વાર્થ બુદ્ધિએ ઉપદેશ કરતા હોય, લાંચ રૂશવત ન ખવાતી હોય, અન્યાય પક્ષપાત ન થતો હોય, ઠામ ઠામ અખાડા હોય જેમાં નાના મોટા તમામ કસરત તથા યુદ્ધક્રિયા શીખતા હોય, ચોરી લૂંટકાટ, જુગાર, વ્યભિચાર, ગૌવધ, દારૂ, માંસ સેવન ઇત્યાદિ દુરાચારો ખંધ હોય, ત્યાં ધર્મની સ્થિતિ સર્વોત્કૃષ્ટ ચડીઆતી હોય એમાં નવાઇ શી ! જે દેશમાં રાજા, આચાર્યો અને આગેવાનો ધર્મપ્રેમી તથા પરમાર્થ બુદ્ધિવાળા હોય તે દેશમાં ધર્મની હાલત અત્યંત શ્રેષ્ઠ હોય એ સ્વાભાવિક છે.

દુર્ભાગી હિંદ ધર્મના ઉન્નત શિખરેથી ચ્યુત થઈ અત્યારે અત્યંત અવનત હાલતમાં આવી પડ્યું છે. આર્યોએ પૂર્વકાળમાં જેટલા સુખ માન સંતોષ આનંદ પ્રમોદ ભોગવ્યા હતા તેટલાજ અત્યારે દુઃખ, અપમાન, અસંતોષ, કલેશ, ગધાવૈતરા ભોગવવા પડે છે. એકાએક આટલો જખર ફેરફાર થવાના કારણો ઘણાં છે. પ્રથમ તો યુગ-કાળનું કારણ ગણી શકાય. બીજું રાજા આચાર્યો આગેવાનો બધા પતિત થઈ પર્તે છે અને ત્રીજું સાધન તથા પ્રજામાં પણ ફેર પડી ગયો છે.

બુદ્ધદેવ પછીના વખતથી જેજે રાજાઓ થયા છે તેમાં વિશેષ કરીને ધર્મચ્યુત, કમૂતાકાત, મૂર્ખ અને પ્રજારંજક કરનારાજ બયેલા છે. શાસ્ત્રી અને પંડિત વર્ગમાંથી પણ રાજા રામમોહનરાય

અને દયાનંદ સરસ્વતી જેવા કેટલાય બુદ્ધિભંશ, કુતર્કી અને જાતે અવળે રસ્તે ચડી બીજાને ચડાવનારા પેદા થયા છે. આગેવાનોમાં તો કોઈ વિરલજ શુભ હેતુ અને પવિત્ર બુદ્ધિવાળા જાણુશો બાકી ઘણાખરા કૂદાકૂદ કરનાર શાસ્ત્રજ્ઞાનરહિત, દંભી અને ધર્મત્રોડીજ નિવડયા છે. પ્રજામાં લગભગ સેંકડે ૯૯ ટકા તો સારાસારનો વિવેક વેચી, દૂકડા રોટલા માટે સર્વસ્વનું બજિદાન કરુર, ખિન-સંસ્કારી, 'પોતાનું' હલકું માની બીજાનું વગર વિચાર્યું અનુકરણ કરનારા અને વખાણુનારાજ અવશેષ રહ્યા છે. પ્રભુના કૃપાપાત્ર કોઈ કોઈ સમજી પુરૂષ કોઈ કોઈ સ્થળે અસ્તિત્વમાં છે તેઓ બહુધા સાધનની તંગીથી કે સાધનના અભાવે પીડાતા હોય છે એટલે તેઓ જાહેર પ્રવૃત્તિ કરવા અશક્ત છે.

સ્વચ્છંદ જમાનામાં સ્વચ્છંદીઓ સંસાર બગાડાની હિમા-યત તો રાતદિવસ ઠર્યાજ કરે છે પરંતુ પોતે પ્રતિજ્ઞા લઈને મહાસભામાં જાય છે કે અમં લોકોના સેવક છીએ અને લોકોની ઇચ્છા મુજબ વર્તશું એમ ભોળવાવી મત તથા દ્રવ્ય લઈ જાય છે. ધારાસભામાં ગયા પછી લીધેલ પ્રતિજ્ઞાનું વિસ્મરણ કરી જાણે લોકોએ તેઓને કેમ સર્વ સત્તા સુપ્રત કરી દીધી હોય ! અને તેઓ ખાપ માલિકીનો હક્ક ધરાવતા હોય ! તેમ તેઓ લોકોના રક્ષણની અને લાભની વાત પડતી મૂકી વિધવા વિવાહનો, હિંદુ સ્ત્રીઓએ પતિ પાછળ સતી ન થવાનો, ધર્મ શિક્ષણ અને ધર્મને અપાતું ઉત્તેજન ખંધ કરવાનો, અને ઢેઢ સ્પર્શ કરવાની ફરજ પાડનારો કાયદો પસાર કરાવવાની તનતોડ મહેનત કરે છે. પવિત્ર લગ્નવિધિનો હેતુ જાણ્યા વિના બ્રાહ્મણ ઢેઢડી સાથે અને

ઢેઢડી બ્રાહ્મણ સાથે લગ્ન કરી, તેની સંતતી વારસાના હક્ક સુદ્ધાં મેળવી ભોગવી શકે એવા કાયદા વડી ધારાસભામાં ઘડવાની હિમાયત કરે છે. મી. ખાસુ, પટેલ, ગૌર વગેરેએ એજ પ્રમાણે હિંદુ પ્રજાને વર્ણસંકર ખનાવવા ધારી હતી; પરંતુ તે સામે લોકોના સખ્ત પોકારથી તેઓ નિષ્ફળ નિવડયા છે. મી. પટેલના વર્ણસંકર બીલ વખતે અમે સભાએ ભરી બીલનો નિષેધ કરવા કરાવવા ઉપરાંત નીચે પ્રમાણે પાંચ હજાર હેન્ડબીલો છપાવી મુંબઈ ગુજરાત કાઠિયાવાડ કચ્છ વગેરે સ્થળે ગુજરાતી ભાષા લખનારી બોલનારી હિંદુ પ્રજામાં વહેંચાવ્યા હતા:—

હિન્દુ ધર્મપર ભારે આક્રમ.

હિંદુઓએ સત્વર સાવધાન થવાની જરૂર.

હિંદની પરતંત્રતાથી તથા પરદેશી પ્રજાના સંસર્ગથી હિંદુઓ આજકાલ ધર્મ કર્મહીન, નાસ્તિક, બીર, દરિદ્ર, મોજશોખી અને પોતાના તથા પારકા વચ્ચેનો વિવેક વિસરવા લાગ્યા છે.

એથી હિંદુ જાતિ અને ધર્મપર ખ્રિસ્તી મુસલમાન પારસી અરે ! ખૂદ હિંદુઓ તરફથી અનેક આક્ષેપો મૂકાય છે અને હિંદુ જાતિ તથા ધર્મને નાબુદ કરવા પ્રયાસ ચાલી રહેલ છે.

જેમકે; રા. મોહનદાસ ગાંધી. રા. પટેલ અને પારસી ક્રિશ્ચિયન છાપાઓ હિંદુ ધર્મ વિરુદ્ધની-હિંદુઓના દિલ દુઃખવનારી-જેમાં હિંદુઓએ પોતાનું સર્વ શ્રેય માન્યું છે એવી વર્ણશ્રમ-નાતજાત કાઠી નાંખવાની તથા અંત્યજનો સ્પર્શ

કરવાની અવિચારી ચળવળ જોસભેર ચલાવી રહ્યા છે તે એટલે સૂધી કે દેશમાં વસ્તા ભિન્ન ભિન્ન જાતિ અને ધર્મના લોકોની કેવળ રાજદ્રારી વિષય ચર્ચાનારી કોંગ્રેસ સુધ્ધામાં.

એ નાશકારક હિલચાલ ચલાવી તે હિંદુ ધર્મના દ્રોહીઓ, શાંત રહેતા નથી પણ સાથે સાથે પરબ્રહ્મની દશાએ પહોંચેલા હિંદુઓના ધર્મશાસ્ત્ર પ્રજ્વેતા ઋષિમુનિઓને શયતાન અને પાખંડી કહેવાની પણ ગાંધીજી જેવા ધૃષ્ટતા બતાવી રહ્યા છે, અને હિંદુ ધર્મશાસ્ત્રો તેમના મતે શયતાનીયત ભરેલા હોય નવા રચવાની હિમાયત કરે છે.

આવી અવિચારી પ્રવૃત્તિથી હિંદુધર્મનાં મોક્ષદાયી રહસ્યથી અજાત એવા ભોળા હૃદયના અનેક હિંદુઓ તેઓ સાથે સામેલ થઈ ભ્રષ્ટ બને એ સ્વાભાવિક છે.

આવે વખતે હિંદુ સનાતન ધર્મના નાના મોટા તમામ માણસે: બ્રાહ્મણ, વાણીયા, રજપુત, ભાટીયા, લુવાણા, કણબી, સોની, પૈસાદાર ગરીબ, ભણેલ અભણ, રાજા પ્રજા સર્વેએ શિવાજી મહારાજની માફક સ્વધર્મ અને સ્વદેશની દાઝ દિલે ધરી ક્ષણ પણ વિલંબ કર્યા વિના જાગૃત થઈ પ્રયત્નવાન બનવું જોઈએ.

કાર્યની રીતિ: પ્રથમ પોતે હિંદુ ધર્મનું રહસ્ય ગુરૂ અને શાસ્ત્રોના ગ્રંથોદ્ધારા જાણી લેઈ જે કોઈ સહવાસમાં આવે તેને પ્રસંગાનુસાર હિંદુ ધર્મ, સ્વરાજ્ય સાથે સમજાવવો. ગામેગામ “હિંદુ સભા” સ્થાપન કરાવી હૃત્તર ઉદ્ધોગ સાથે ધર્મશાસ્ત્રોનું ખાસ જ્ઞાન આપનાર શાળા પાઠશાળા શરૂ કરાવવી.

તેમાં પણ અતિ જરૂરી તો એ છે કે, મુખર્ષ, અમદાવાદ, રાજકોટ, દિલ્હી, કરાંચી, કલકત્તા, મથુરા, કાશી, મદ્રાસ જેવા સ્થળમાં દૈનિક પત્ર, અઠવાડિક પત્ર અને માસિક પત્રો કઢાવવા, વિદ્વાન ઉપદેશકો મોકલી ઉપદેશ અપાવવો અને સ્થળે સ્થળે સંમેલનો ભરી ઋષિકુળ સ્થાપવા.

અત્યંત ખેદની વાત છે કે, હિંદુઓના દેશમાં અનેક ધર્મનિષ્ઠ શ્રીમંત અને સત્તાધારી હિંદુઓ હોવા છતાં હિંદુઓની કોઈ શાળા, પાઠશાળા, વિદ્યાલય, મહાવિદ્યાલય, દૈનિક પત્ર કે અઠવાડિક પત્ર નથી તેમ કોઈને કાઢવાનું પણ સૂજતું નથી; નહિતર હિંદુઓને હાથે ખીજ અનેક નિર્ઘર કાર્યોમાં અને તે પણ હિંદુ ધર્મનું નિકંદન કાઢનારાઓનેજ ખડુ મોટી રકમો ધર્મોદ્ધાર-ઉત્તેજન તરીકે અપાય છે. તેમ કોઈ પ્રયાસ પણ કરતું નથી સિવાય કે જગદ્ગુરુ શ્રીમદ્ શંકરાચાર્ય શ્રી રાજરાજેશ્વરાશ્રમ મહારાજ અને મુખર્ષનું અઠવાડિક પત્ર “ ગુજરાતી ” જેઓ ખન્ને હિંદુ સનાતન ધર્મની એકનિષ્ઠ સેવા બદલ ખરેખર ધન્યવાદને પાત્ર છે.

માટે ખની શકે તો એક બે શ્રીમંત હિંદુઓએ અને તેમ ન બને તો વધારેએ મળી હિંદુ ધર્મના રક્ષણની ખાતર હિંદુ સનાતન ધર્મ અને તે સાથે દેશનો અતિ અગત્યનો પ્રશ્ન સ્વરાજ્ય ચર્ચનાર “ હિંદુ ” નામનું દૈનિક પત્ર મુખર્ષમાં તુરત કઢાવવું, મોટું ફંડ એકઠું કરી સનાતન ધર્મના ઉપદેશકો દેશમાં સર્વત્ર મોકલવા અને પ્રસંગોપાત હસ્તપત્રીકાઓ છપાવી વંટાવવી. જે આવા પ્રયાસો શરૂ કરવામાં નહિ આવે કિવા ધર્મના રક્ષણ તરફ

હિંદુઓ હજીપણ પ્રમાદ દાખવશે તો પાખંડીઓના દુષ્ટ પ્રયત્નથી હિંદુ જાતિ તથા ધર્મને ભારે ક્ષતિ પહોંચશે; તેથી કોઈ પણ જાતનો સંકોચ ભય લાલચ કે લોભ રાખ્યા વિના પ્રાતઃસ્મરણીય શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજી, આદિ જગદ્ગુરુ શ્રીમદ્ શંકરાચાર્યજી અને મહારાણા પ્રતાપનો આદર્શ દ્રષ્ટિ સન્મુખ રાખી આ ક્ષણથીજ કાર્ય કરવા મંડી જવું એવી પોતાને હિંદુ કહેવડાવનાર પ્રત્યેક હિંદુભાઈ પ્રત્યે મારી આગ્રહયુક્ત વિનંતિ છે.

નારણજી પુરુષોત્તમ સાંગાણી.

૬. આધના ખીડડીંગ—ભીંડીબજાર, મુંબઈ.

સંવત ૧૯૭૭ પોષ સુદિ ૧૧ ગુરુવાર,

હેન્ડખીલો તથા લેખો પ્રસિદ્ધ કર્યા પછી સભાએ ભરવા નક્કી કર્યું. પ્રમુખસ્થાન લેવા માટે બે ત્રણ વિદ્વાન્ ગણાતા આચાર્યો પાસે જઈ વસ્તુસ્થિતિ જણાવી તેઓને સભાપતિ થવા વિનંતિ કરી. એક આચાર્ય મહારાજે કહ્યું: હિતાવળ કરે નહિ, ખીજ આચાર્યો બહાર ગયા છે તે આવશે એટલે તેમની સલાહ લઈ વિચારશું. અમોએ કહ્યું મહારાજશ્રી! અત્યારે શાન્તિ કે સખુરીનો સમય નથી. પટેલ જૈર જવા નાસ્તિકને તો આવું વર્ણ-સંકર ખીલ લાવવાનો કોઈ અધિકાર નથી પરંતુ સરકારને પણ તેવા ખીલને કાઢિન્સલમાં દાખલ થવા દેવાનોય અધિકાર નથી. સન ૧૮૫૭ ના બળવા વખતે રાણી વિક્ટોરીઆએ સ્પષ્ટ કબુલાત આપી છે કે, અમો તમારા ધર્મમાં હસ્તક્ષેપ કરશું નહિ. આવી ચોખ્ખી શરત છતાં સામાટે વાઇસરોય એવા હિંદુ ધર્મ

[વિરૂદ્ધ બીલોને દાખલ કરવાની મંજૂરી આપે છે? યદિ સરકાર લોક લાગણીનો અનાદર કરી પરવાનગી આપે તો આપણે સાફ સાફ જણાવી દેવું જોઈએ કે એથી પરિણામ ઘણુંજ અસંતોષકારક આવશે માટે બીલને તત્કાળ રદ કરી ભવિષ્યમાં તેવું ન થવા પામે તેની સાવધાની રાખજે.

આટલી આકરી સૂચનાથી આચાર્યશ્રી ગભરાઈ બોલી ઉઠ્યા કે વખતે તેમ કહેવા જતાં સરકાર નારાજ થઈ એકનું બીજું કરે તો? અમારે જણાવ્યું કે જો તે એકનું બીજું કરશે તો તેમાં આપને ફાંસીએ નહિ ચડાવી દે. જોકે ધર્મની ખાતર ફાંસીએ ચડવાનો મોકો આવે તો આચાર્યશ્રીએ ચડવું પણ જોઈએ; પરંતુ આ ખાખતમાં તો આપે બેફિકર રહેવું. ધર્મના રક્ષણાર્થે ફાંસી નહિ ફિતુ શૂળીએ પણ ચડવા અમારે તત્પર છીએ; માટે આપ નિર્ભય થઈ પ્રમુખસ્થાન સ્વીકારો, અમારે તમારો કોઈ પ્રકારનો ભોગ જોઈતો નથી. અમારે ફક્ત આગેવાની અને પીઠ ઠાકનાર તરીકે ટેકો જોઈએ છે. આ પ્રમાણે વાતચિત થયા બાદ આચાર્યશ્રી પોતાની અશક્તિ ખતાવી શાંત રહ્યા ત્યારે બીજા આચાર્ય જે સારા વિદ્વાન વક્તા અને જાહેરમાં ભાગ લેવા હોંસીલા છે તેને મળી વિનંતિ કરી તેમણે નમ્રતાથી જવાબ આપ્યો કે તમારું કહેવું બધું સાચું છે, અમારે આગેવાની ભર્યો ભાગ લઈ ધર્મ રક્ષાનું આંદોલન કરવું જોઈએ પણ પ્રવાહની સામે પડવા અમે ખુશી નથી. ત્યારે અમે આચાર્યશ્રીને કહ્યું કે આપના પૂર્વજ પુરૂષે અતિ વિકટ સંજોગમાં કે જે વખતે બિલ-કુલ પ્રવાસના સાધનો ન હતા, યવની રાજ્ય હતું, લોકો ધર્મ-

વિમુખ હતા, તે વખતે જીવના પણ જોખમ વહોરી ધર્મ રક્ષણનો તેઓશ્રીએ ઉપદેશ આપ્યો હતો; તે શું આપ તે મહાન આચાર્યના કુળમાં ઉત્પન્ન થઈ, તેના પ્રતાપે સુખ સંપત્તિ કીર્તિ માન ભોગવો છો છતાં તેઓશ્રીએ કરેલું અને કીધેલું કાર્ય કરતા નથી તેથી શું આપ તેમને લાંછન લગાડતા નથી ? મહારાજ સમજી હોઈ કમુલ કર્યું કે અમારામાં અદ્યપ શક્તિ છે એટલે ખરેખર કાંઈ કરી શકતા નથી.

ત્રીજા એક આચાર્ય ખડુ સમજી છે, સંયમી છે, ધર્મને અર્થે મરવા પણ તૈયાર થવું હોય તો થાય તેવા છે, પરંતુ તેને બે વાતની ઉણપ છે:—એક પ્રવૃત્તિ કરવા એટલું દ્રવ્યનું સાધન તેની પાસે નથી ને બીજું તેઓ શાસ્ત્ર જ્ઞાન ઓછું ધરાવે છે; તેમ છતાં તે ભલા લાગણીવાળા પુરૂષ બનતું કર્યા કરે છે.

ધર્મની શિથિલતા દૂર થાય, સમય પરત્વે ધર્મસેવા કરવા સજ્જ રહે, તેવા ઉપયોગી કાર્યમાં આવશ્યક સહાય મળતી રહે; માટે શાસ્ત્રી પંડિતોના પણ સારી પેઠે પરિચય કરી જોયો; પણ તે ખાપડાઓને દુનિયાની ગમ નથી. પોપટની માફક લખ્યું ગોખ્યું બોલે એટલુંજ. તેઓ ભાગ્યદેવીના વફાદાર ગુલામ એવા બનેલા છે કે એક તરણાના બે પણ ન કરે. પંડિતજી ! પ્રમાદથી ભારે અનર્થ થશે, તમારે કાંઈક કરવું જોઈએ; ત્યારે તેઓ કહે છે કે અમે શું કરી શકીએ ! ભલેને નાસ્તિકો. ગમે તેમ કરે, તેઓ પ્રાવે તેટલું મથે તોય સનાતન ધર્મને બિલકુલ ઈજા કરી શકે તેમ નથી એ નક્કી માનવું. ઇશ્વર એની ખબર લેવાવાળો સમર્થ છે; આવા આવા પુરૂષાર્થહીન અકર્તવ્યતાના ઉદ્દગારો

ઠાઠી શાસ્ત્રી પાંડિતો પોતાની અશક્તિ જણાવવા લાગ્યા છે. કોઈ કોઈ મૂઢ તો વગર સમજણે આગળ આવવાની લાલસાએ પ્રથમ નાસ્તિક આગેવાનો વિશે વિરુદ્ધમાં ખોલે કિંવા લખે છે પણ પછી ભાવતું ભાવતું લખી તેની સાથે દોસ્તી બતાવી તેના વખાણ કરવા મંડી જાય છે. રાજકીય આંદોલન કરનાર નેતા, ઢંઢ સ્પર્શ કરાવી સનાતન ધર્મનો ખુલ્લો ખુલ્લો ટોડ કરે છે છતાં તેને માટે કોઈ કોઈ મૂર્ખ તો એવું લખે છે કે તે તો જગતમાં વૈભવવતા કેલાવે છે; આના કરતાં ખીજી શી વધારે ધૃષ્ટતા કે મૂર્ખતા હોઈ શકે !

શ્રીયુત ગાંધીજી સાથે પ્રથમ પરિચય.

૧૯૧૪-૧૫

આફ્રિકાથી પરવારી હિંદનો ઉદ્ધાર કરવા માટે શ્રીયુત ગાંધીજી સને ૧૯૧૪ ની સાલમાં હિંદ આવ્યા. તેમની સાદી રહેણી કરણી, ફળાહારનો ખોરાક, ખડુધા દેશી ભાષામાં વાતચિત કરવાની ટેવથી આફ્રિકાની પ્રસિદ્ધિને લઈ તેમના પ્રત્યે માન ઉપજતું. દેશભક્તો: લાલ, ખાલ, પાલ ત્રણમાંથી કોઈ જલમાં તો કોઈ અમેરિકામાં હોવાથી લોકો ઇચ્છતા હતા કે કોઈને કોઈ અમને સ્વરાજ્ય અપાવનાર નિવડો. ગાંધીજીને ઘણી જગ્યાએ લોકોએ પૂછ્યું કે આપ હિંદમાં રહી હિંદના ઉદ્ધાર માટે કયો માર્ગ લેવા ઇચ્છો છો ? જવાબમાં ગાંધીજી જણાવતાં કે હું હિંદથી અપરિચિત છું તેથી ત્રણ વર્ષ સુધી હિંદની હાલતનો અભ્યાસ કરી પછી મારા (ગાંધીજીના) ગુરૂ ગોખલેજીની આજ્ઞા પ્રમાણે

વર્તીશ. પ્રસંગોપાત ખેતીવાડી અને વણાટ કામમાં હિંદનો મોક્ષ છે એમ તેઓ કહેતા, એથી લણેલા અને પ્રગતિશીલ વર્ગની તેમનાપર થી આસ્થા ઉઠી ગઈ હતી. લોકોએ ધાર્યું કે આ મોડરેટ પક્ષનો શિષ્ય, જલ્દીના કપડાં પહેરી શું ઉકાળશે? તો પણ સાદી રહેણી કરણી મને અતિ પસંદ હોવાથી તેના પ્રત્યે રંગુનવાસી ડો. મહેતાના સહવાસે ભાવ ઉત્પન્ન કર્યો હતો એટલે મને માન હતું. તેઓ હિંદમાં આવ્યાના ખખર સાંભળ્યા ત્યારથી તેમની મુલાકાત લેવા મન આતુર રહેતું હતું. હરિદ્વારમાં તેઓ તેમના પત્ની કસ્તુરબાઈ સાથે આવેલા હતા. હું પણ હરિદ્વાર કુંભ મેળામાં સ્વયં-સેવક તરીકે ગયો હતો એટલે અહીં તેમની સહજ મુલાકાત થઈ એટલુંજ નહિ પણ અઠવાડિયું સૂધી પરિચય થતોજ રહ્યો. આ પરિચય ગાંધીજી મુંબઈ આવતાં તેમને ક્ષણ પુરૂષ પુસ્તકોથી યથાશક્તિ સત્કાર કરતા રહી, ભીંડીબજારના કાપડીઆ ભાઈઓની એસોસીએશન દ્વારા રૂપિયાની થેલી અને માનપત્ર અર્પણ કર્યું તેથી વધારે ઘટ્ટ થયો. તેઓ જ્યારે જ્યારે મુંબઈ આવે ત્યારે ત્યારે કામકાજ પડતું મૂકી સ્ટેશન જઈ તેમને ઉતારી યથાશક્તિ ઉપયોગી થતાં. તેમના આશ્રમ માટે પુસ્તકોનો સારો સંગ્રહ ભેટ આપી તેમના મંગાવવા પ્રમાણે કળકૂલાદિના કંડીઆ મોઢલતા રહેવાથી પરિચય ખૂબ વધી ગયો. કોઈને કોઈ કામકાજ અર્થે એક બે દિવસે તો ગાંધીજીનો પત્ર હોયજ. દૂકામાં ગાંધીજી હિંદનું શ્રેય ધાર્મિક દષ્ટિએ કરવા પ્રયત્ન કરશે તેમાં હું પણ મારો ફાળો આપી કૃતાર્થ થઈશ એવી માન્યતાથી ગાંધીજી આ વખતે મને પરમશ્રિય થઈ પડ્યા હતા.

સર્વન્ટસ ઓફ ઇન્ડિયા સોસાયટી.

સ્વ. ગોપાળકૃષ્ણ ગોખલેનું અર્થશાસ્ત્ર સંબંધીનું જ્ઞાન ઉત્તમ હતું. તેમણે આયાત નિકાશના તથા બજેટની વિગતના આંકડા એકત્ર કરી બજેટ ઉપર ધારાસભામાં સારો પ્રકાશ પાડ્યો હતો એટલે તેમનું નામ ભણેલા વર્ગમાં ઠીક બજીતું થઇ પડ્યું હતું. સને ૧૯૧૪ સુધી મોડરેટ પક્ષના આગેવાનોનું જોર સરકાર દરબારમાં છટાદાર ખુલ્લું અવાજે ભાષણ કરવાનું તથા કોંગ્રેસમાં ઠરાવ પસાર કરવાનું વધારે પડતું હતું. સર ફીરોઝશા મહેતા, ગોખલે, બેનરજી, વાડીઆ, વાચ્છા, ચંદાવરકર વગેરે મોડરેટ આગેવાનો દેશનું ભવિષ્ય કાગળ ઉપર ઘડતા હતા. શ્રીયુત ગોખલેની લાગવગ વધવાથી તેણે તેના અનુયાયીઓ: મી. શાસ્ત્રી, પ્રાંજપે, દેવધર, બેશી વગેરેને એકત્ર કરી સર્વન્ટસ ઓફ ઇન્ડિયા સોસાયટી સ્થાપી. જે ગ્રેજ્યુએટ થયેલ હોય અને જીંદગી પર્યન્ત સોસાયટીની ધારણા પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ કરવાને સ્વીકારતો હોય તેજ આજીવિકા જીવતા સાધનથી સંતોષ પામી સોસાયટીનો સભાસદ થઇ શકે એવા નિયમ ઘડવામાં આવ્યો હતો. ગોખલેજીની હયાતીમાં કુલ મળી આશરે ૨૬ સભાસદો થયા હતા. શ્રીયુત ગોખલે જોકે મોડરેટ વિચારના હતા પરંતુ બુદ્ધિશાળી હતા. તેઓ દહી દૂધમાં પગ રાખી સરકાર માખાપ નારાજ ન થાય તેવો પ્રબલ કેસ રજુ કરી હક માટે દલીલ કરતા. ગોખલેજી સંસાર સુધારાના હિમાયતી હતા પણ તેમણે

તે વિષયમાં આજુ' લક્ષ આપ્યું નહોતું. તેમની સોસાયટી દ્વારા સ્ત્રી સુધારને અત્યંત ઉદ્ધાર થાય એવું કામ મંદ ગતિએ થતું, પરંતુ જેમ 'ગુરુ જાય ગોઠળ ને પાછળ થાય મોઠળ' અથવા સાપ જાય ને લીસોટા રહે તેમ તેમના સ્વર્ગસ્થ થયા પછી સોસાયટીનું થયું છે.

સ્વરાજ્ય-હોમરુલનો ઝુંડો ઉભો થયો તોય સોસાયટીને કાંઈ કરવા જેવું કે તેવી હિલચાલને ઉત્તેજન આપવા જેવું જણાયું નહિ. રેલેટ એક્ટ-સત્યાગ્રહ-જલિયાવાળા ખાગનો ભય-કર મામલો ઉભો થયો તોય સોસાયટીને સ્ત્રી સુધાર અને અત્યંત ઉદ્ધાર સિવાય આગળ ડગલું ભરવાનું સૂઝ્યું નહિ. હા, એક કામ સોસાયટીએ કર્યું અને તે એ કે, ગાંધીજીના પૂર્વ જન્મના યોગે તેમનો ઢેઢપરનો પ્રેમ દબાયલો પડ્યો હતો, પોરબંદરમાં ખાલ્યા વસ્થામાં તેઓ ઢેઢને વળગી પડતા તે હમણા ભૂલાયું હતું, આફ્રિકામાં ઢેઢો સાથે સહભોજન કે ભાષખંધી થઈ હતી તેના પર હિંદુસ્થાન આવતાં બળવાન હિંદુધર્મે વિસ્મરણ રૂપી પડદો નાંખ્યો હતો; તે સંસ્કારને, ગોખલેજીએ આફ્રિકાની લડતમાં ફંડ ઉઘરાવી મોકલવાના ઉપકારથી-ગુરુને કુશળ દક્ષિણમાં અમદાવાદ ખાતે ગાંધીજીએ સત્યાગ્રહ નામનું આશ્રમ તમામ હિંદીવાનોની પ્રીતિ મેળવી આદર્શ પદ્ધતિનું સ્થાપવા ધારેલ તેમાં સોસાયટીના એક સભાસદના આગ્રહથી દુદા નામના ઢેઢને (ગાંધીજીના આશ્રમમાં) દાખલ કરી તાબે કર્યો. તેણે ગાંધીજીને ખંગાળના કાળા પહાડની માફક અત્યંત ઉદ્ધાર-ઢેઢ સેવા સ્પર્શ કરવા સિવાય જોશમાં ગયા ત્યાં સૂધી ખીજું કાંઈ સૂઝવાનું

દીધું નહિ. એ ધર્મ વિરુદ્ધ આચરણ-પાપના પ્રતાપથીજ પોતે
હૂબી દેશને પણ દૂખાડ્યો.

આમાં સર્વન્ટસ એક ઇન્ડિઆ સોસાયટીનો દોષ નથી;
પણ એતો માત્ર જનમેજય રાજના કોઠની જેમ નિમિત્તરૂપ છે. તે
બાપડી એકનેજ અવગે માર્ગે વહેનારી કેમ કહી શકાય ! જ્યાં
બીજી સેંકડો સંસ્થાઓ અરે ખૂદ રાષ્ટ્રીય મહાસભા-કોંગ્રેસ જેવી
સર્વ માન્ય, તમામ પ્રજાની રાજદારી હાત અલાવનારી સંસ્થા,
હિંદુ ધર્મના અતિ માર્મિક પ્રશ્ન-દેહને સ્પર્શ કરવાની હિમાયત
કરે અને ખરેખરે સર્વ પ્રજાઓના હિતનો ગોરક્ષણનો સવાલ
પડતો મૂકી ખિલાફતની બાંગ પોકારે ત્યાં દોષ કોને દેવો !
વસ્તુતઃ એ બધું કાળનુંજ કારણ છે. મુંબઇમાં સોસાયટીનો
અનુભવ તો સારી પેઠે થયોજ હતો પણ તેના વાર્ષિક સમ્મેલનમાં
ગાંધીજી સાથે પુનાના હેડક્વાર્ટરમાં જવાથી ખરી વસ્તુસ્થિતિ
વિશેષ સમજવામાં આવી. અર્થાત્ દેશસેવાના બહાને લોકોનું ધન
હરણ કરી અધર્મ કેલાવવા સિવાય બીજું કોઈ ઉપયોગી કામ
તે કરતી નથી એમ સ્પષ્ટ પ્રતીતિ થઈ.

સત્યાગ્રહાશ્રમ નિવાસ.

નિત્યના પરિચયથી સને ૧૯૧૬ માં ગાંધીજી પ્રત્યે અત્યંત પ્રેમ-માન વધ્યું. તેમની પણ મારાપર લાગણી ઉત્તમ પ્રકારે અનુભવાતી હતી. ગાંધી ઉપર પ્રેમ કે માન હોવાનું ખાસ કારણુ તો એ હતું કે તે જલદી દેશોત્તરિના કાર્યો હાથ ધરી દેશને તારી દેશે એમ લાગતું. સને ૧૯૧૪ માં યુરોપની ભયંકર લડાઈ સળગી ઉઠી હતી. ગોરા ગોરા વચ્ચેની યાદવાસ્થળીનો લાભ લઈ ગાંધીજીની આગેવાની નીચે આપણે હિંદનું દારિદ્ર્ય કેડશું એવા સંકલ્પથી ઓફિસનો વ્યવહાર અટકાવી અમે ખન્ને માણસ-પતિપત્ની સત્યાગ્રહ આશ્રમમાં દેશસેવાર્થે જોડાયા. એક બે દિવસ વીત્યા એટલે ગાંધીજીએ દેશ સેવાનો ક્રમ નીચે પ્રમાણે આંકવા માંડ્યો; ઘઉં ખાજરો સ્ત્રીઓ દળે છે તેમ તમારે પુરૂષોએ પણ દળવો, પાણી કુવાપરથી ખેંચી લાવવું, જમીન પડતર હતી તે ખોદવી, શાળ વણવાનું કામ શીખવું, ટટ્ટી-પાયખાને ગયા પછી પોતાનું મેલું પોતે સાફ કરી નાંખવું, દૂધ ખાવાથી માંસાહાર થાય છે માટે દૂધ ખાઈ ન શકાય, માત્ર લૂખા ઘી વિનાના રોટલા, જુવારનું ધાન, ઘઉંની રોટલી તથા ખાંદેલી દાળ કે શાક નિમક વિનાનું ખાવું તેજ સાત્ત્વિક ભોજન કહેવાય. પ્રહ્લ્લચર્ય પાળી પોતાની સ્ત્રીને બેન માતા ખરો-ખર ગણવી; (જેમ પોતે ચાર છ છોકરા પેદા કરી સ્ત્રી પુરૂષ એક બીજાને ખાપુ ખાના સંબોધનથી બોલાવે છે તેમ)

ઢેઢને અડકવું જોઈએ, મુસલમાન સાથે ખેસી ડબલ રૌટી ખાવા-
માં હરકત નથી, ધર્મશાસ્ત્રો તો ક્ષેપક, સ્વાર્થી લોકોના ખના-
વેલા છે વગેરે અધ્યાય, એક પછી એક ગાંધી પુરાણમાંથી
સાત દિવસ સૂધી જન્મ પરીક્ષિત રાખને શુક્રદેવજીએ
શ્રીમદ્ ભાગવત સંભળાવી મોક્ષ કરી દીધા હતા. તેમ મને
સંભળાવી મારો પણ મોક્ષ કરી દીધા; અર્થાત્ આ માણસ
ભયંકર અજ્ઞાનતા ધરાવે છે; નહિતર આવી મિથ્યા, જગતના
વ્યવહારથી તદ્દન ઉલટી, મનુષ્ય પ્રાણીનું અનિષ્ટ કરનારી વાત
ન કરે ! આવું વિચિત્ર પ્રત્યક્ષ જોઈ અનુભવી આઠમે દિવસે
આશ્રમ છોડી અમે મુંબઈ પાછા ફર્યા. ગાંધીજીની આવી અઠલ્યા-
ણકારી પ્રવૃત્તિ માટે દલીલપૂર્વક તેમનું ધ્યાન ઘનીવાર ખેંચ્યું
પરંતુ તેમનો હઠાગ્રહ એછો ન થતાં ઉલટો વૃદ્ધિમત થતો
જણાયો તેથી વ્યર્થીત હૃદયે તેમની સાથે રહેવું નિરર્થક લાગ્યું.

જન્મ મને આશ્રમની રહેણી કરણીને કડવો અનુભવ થતાં
છોડી આલ્યા જવું પડ્યું તેમ ખીજ પણ જોઈ કેટલાક દેશસેવાની
જ્ઞાસાથી આવેલા હતા તેઓમાંથીય ઘણાખરા આલ્યા ગયા. ઉપર
પ્રમાણેના ક્રમની-દેશસેવાના સાધનો અજમાવવાની ખખર આશ્રમમાં
દાખલ થવા ધ્વજતા એવા ખીજ આતુર હૃદયોને પડી એટલે
ઘણા દાખલ થતાંજ અટકી ગયા. આ વખતે આશ્રમમાં મોટી ઉમરની
એકાદ વ્યક્તિ હતી બાકી આફ્રિકાથી તેમની સાથે આવેલ નાના નાના
છોકરા તેના કુટુંબ શીખેના મળી ૧૩ હતા. ખહારના માણસ તો
ગાંધીજીની દેશ સેવાની વિચિત્ર પદ્ધતિથી ત્રાસે એ સહજ છે,

પરંતુ તે વખતે તો ધોરાઈ અને ઢેઢ સ્પર્શ કરવાની વાતથી તેની પોતાની જી કસ્તુરબાઈ તથા તેમના લાભી સુદ્ધાં ત્રાસી ઉઠેલ હતા. તેમના લાભી તો એટલું કડક તેમને રૂબરૂમાં કહી સમજાવતા હતા કે, મોહનદાસ ! તમે અમારા કુળમાં અંગારા પાક્યા છો. તમે ઢેઢને અડી ધર્મને યોગવા ઉભા થયા છો એથી તમારે અને અમારે કોઈક દહાડો રૂબવાનો સમય આવશે. છોકરાઓમાંથી એક કલકત્તામાં રહ્યો, બીજો આફ્રિકા ચાલ્યો ગયો અને ત્રીજો થોડા દિવસ મુંબઈ આવી તેના મામાને ત્યાં રહ્યો હતો; પરંતુ પાછળથી તેના સીતારો અડીઆતો થવાથી તેણે જ જ કાર્ય હાથ ધરી ચમત્કારિક લાલચો ખતાવી એથી ભોળા અજ્ઞાન લાલચુ લોક તેની પાછળ મુગ્ધ બન્યા, પૈસાની મદદ આપી તેની હામાં હા મેળવવા લાગ્યા. ઉગતા સૂર્યને સૌ કોઈ નમે એ નિયમ પ્રમાણે વિરોધીઓ પણ તેનું ઐશ્વર્ય જોઈ નરમ પડી ગયા. લોકોના પૈસાથી સાબરમતીના કિનારે ગાંધીજીએ બંધાવેલા સુંદર બંગલા, મકાનરૂપી ઐશ્વર્યનો લાભ લેવા આશ્રમમાં તેનું કુટુંબ પણ દાખલ થઈ ગયું અને મોહાંધ તથા આજીવિકા રહિત માણસોની ભક્ત મંડળી પણ ખાદી, ઢેઢ, અહિંસા, રેંટીઓ, શાન્તિનો પાઠ ભણવા ભણાવવા દાખલ થઈ ગઈ.

હોમરૂલ લીગ.

દિલ્હી શહેરમાં પાંચ પંદર દિવસ રહેવાને અંમોને ઘણી વખત પ્રસંગ મળ્યો છે. ત્યાંના ઉસ્તાદ ઠગો જે કોઈ મુસાફર દિલ્હી ઉતરે તેની બાજુમાં ચઢે. મુસાફરને દિલ્હી જે કારણથી આવવું થયું હોય તે કારણના ખોતે જાણતા-ભોમિયા છે એમ જાણાવી મુસાફરની ઈચ્છા તૃપ્ત કરવાની સોએ સો ટકા આશા ખતાવે એટલે અજાણ્યો મુસાફર ખાપડો લાલચમાં સપડાઈ ઠગોના શિકાર બને છે; તેવીજ રીતે આજકાલ રાજદ્રારી ક્ષેત્રમાં હમણા ઉસ્તાદી ચાલી રહી છે. લાલા લજપતરાયે એક વખત મારવાડી વિધાલયમાં વ્યાખ્યાન આપતાં સ્પષ્ટ કહ્યું હતું કે, “ભારત માતાકી ઉન્નતિ કે લીયે હમલોક કોશિષ કર રહે હૈ, -સ્વરાજ્ય પ્રાપ્તિ કે લીયે હમલોક અસહયોગ ચલા રહા હૈ પરંતુ એસા ભારતકા ઉદ્ધાર હોનેકા નહિ હૈ. જહાંતક ભારત અપના સંસાર સુધારા ન કર લેવે તહાંતક ઉન્નતિકી આશા રખના ફુલ હૈ. હમલોકને સંસાર સુધારાકે સંબંધમે કોઈ તેવીશ વર્ષ તક કામ ક્રિયા લેકીન હસ વિષયમે લોકકી અભિરૂચિ ન હોનેસે નિરાશ હોકર ઇસ આંદોલન કર રહે હૈ.” સંસાર સુધારો અથવા હિંદુ ધર્મને દરિયામાં ડૂબાડી દઈ, નાત બત કાઢી નાંખી, ખ્રિસ્તી મુસલમાન ઢેઢ ભંગી સાથે રોટી ખેંટીનો વ્યવહાર શરૂ કરી દઈ સર્વત્ર એકાકાર-વર્ણસંકરતા ફેલાવવાના કુટિલ સંકલ્પથી આજ-કાલ દેશભક્ત નેતામાં ખપતા ઘણા ખરા નામધારી પુરૂષો કામ

કરી રહ્યા છે. શુદ્ધ નિષ્ઠા અને સાચી સ્વદેશ દાઝથી તો લો. તિલક જેવા વિરલ પુરૂષજ કામ કરનાર પાકે છે.

લોકમાન્ય તિલકે છ વર્ષની લાંબી જલજના ખરમા-માંડ-લેમાં ભોગવી સને ૧૯૧૪ માં જર્જરીત હાલતમાં છૂટા થયા છતાં તેણે એક જુવાન જેવા વેગથી યુરોપની માંહોમાંહની કાપા-કાપીનો લાભ લઈ હોમરૂલ લીગ ખેલગામમાં સ્થાપી જરેશોરથી કામ કરવા માંડયું. મીસીઝ એની ખીસેન્ટે તેમની જીંદગીમાં અનેક શ્વાંગ ધર્યાં છે. તેણી એક ખાહોશ વક્તા તથા લેખિકા છે. લોકસમૂહને પોતા તરફ આકર્ષી મનવાંછિત કામ, માન, સેવા પૂજા કે ખીજું કંઈ મંતવ્ય સિદ્ધ કરવા તેણીએ ઘણા ઘણા પુરૂષાર્થ વીશ વર્ષ પર્યંત ભારતમાં કર્યો પણ એકેયમાં ધાર્યું થયું નહિ. પ્રથમ થીઓસોક્રીકલ સોસાયટીનું કાર્ય આરંભ્યું, ખાદ સંસાર સુધારાનું, પછી શિક્ષણ વિષયક કામ હાથમાં લીધું છતાં ન કાવ્યા એટલે આજઠાલ થઈ પડેલો લોકોનો પ્રિય વિષય સ્વરાજ્ય, જે સ્વરાજ્ય પાછળ લોકો ગાંડા ખની સર્વસ્વ જતું કરવા તત્પર છે એવું વિચારી એ ઉલોગી ડોશીમાએ ક્ષણુ પણ વિરામ લીધા વિના એકદમ સ્વરાજ્યની ચળવળ ઉપાડી લીધી. તેણીએ હિંદુસ્થાનમાં કરાંચીથી મદ્રાસ અને કલકત્તાથી મુંબઈ સુધીના ભાગમાં વિજળી વેગે ફરવાનું શરૂ કરી અત્યંત ઉત્ત્ર વ્યાખ્યાન આપવા માંડ્યા. કેવળ વ્યાખ્યાન આપવાથી ધારેલી અસર થવી અશક્ય સમજી હોમરૂલ લીગો પણ કામ કામ સ્થાપવાનો આરંભ કરી દીધો.

પ્રથમ મુંબઈમાં ધરમશી મોરારજીના આઈના બાગમાં જૂદા જૂદા અભિપ્રાય ધરાવનારી આગેવાન વ્યક્તિઓને આમંત્રણ કરી પોતાની લીગ સ્થાપવાની યોજના તેણીએ રજુ કરી. મી. ચંદા-વરકર અને ગાંધીજી મોડરેટ દષ્ટિએ-સરકાર માખાપના ખેરખાં તરીકે વિરુદ્ધ પડ્યા પરંતુ તે ઉત્તરેગી બાઈ ગાંધી જેવા સાધુ પુરુષને (આ વખતે ગાંધીજીની સાદી રહેણી કરણી અને રાજ-દ્રારી કોઈ વિચાર બહાર પડેલ ન હોવાથી લોકો-ખાસ કરી આગેવાનો તેને સાધુ પંક્તિમાં લેખી કાઢતા) ક્યાં ગાંઠ તેમ હતા! તેણીએ મદ્રાસ ખાતે હેડ ઓફિસ રાખી મુંબઈમાં અને ઈતર શહેરોમાં શાખા ખોલી દીધી. મુંબઈની શાખામાં મી. જમના-દાસ, ખેંકર, સોખાની વગેરે પ્રથમ દાખલ થયા બાદ હું પણ દાખલ થયો; પરંતુ આ વખતે સ્વરાજ્યની ચળવળ ઝાઝી વ્યા-પક ન હોવાથી લોકો ડરતા હતા કે વખતે સરકાર કોપશે તો કાંઈનું કાંઈ કરી દેશે; તેથી લીગના મેમ્બર તરીકે પણ નામ નોંધાવતા નહોતા. હેતુ મિત્રોમાં, ઓફિસોમાં તથા લોજોમાં ફરી દોઢસો ખસે મેમ્બરો મેળવ્યા પણ મોટામાંથી કોઈ મેમ્બર તરીકે બહાર આવ્યું નહિ. એવામાં મીસીઝ બીસેન્ટ અને તેણી-ના બે જમણા ડાબા શિષ્ય: મેસર્સ અરુન્ડેલ અને વાડીઆ પકડાયા પછી તો પૂછવુંજ શું? ગમાર લોકો જમ ગાંધીને મહાત્મા, બુદ્ધ, જસસ, મહમદ કે રામકૃષ્ણનો અવતાર ગણી ગણાવી કાગળમાં ગોવર્ધન પર્વત તેના માથાપર મૂકી, હાથમાં મોરલી આપી વાંકે ટાંગે ઉભા રાખે છે તેમ ડોશીમાને પણ કેટ-લાક ભોળા લોકોએ દેવી, ભગવતી, જગદંબા વગેરે શબ્દોથી

સંબોધ્યા. મીસીઝ ખીસેન્ટને છોડવવા માટે સત્યાગ્રહ શરૂ કરવાની તૈયારી થઈ જેમાં અમે પણ સામેલ હતા, ત્યાં એકાએક મીસીઝ ખીસેન્ટ શરતથી બંધાઈ જેલમાંથી છૂટા થઈ આવ્યા. આ પકડા પકડી વખતે મી. ઝીણા જયકર જેવા આગેવાન વકીલ ખેરિસ્ટરે તટસ્થ હતા તેઓ પણ લીગમાં જોડાઈ ગયા, લાખો રૂપિયા ફંડ-માં ભરાયા, હજારો મંચર થયા અને ખીસેન્ટ બાઈની કલકત્તાની કોંગ્રેસના અધ્યક્ષ તરીકે પસંદગી પણ થઈ ગઈ.

મીસીઝ ખીસેન્ટ જેલમાંથી છૂટયા પછી મદ્રાસ કોલેજના વિદ્યાર્થીઓ સમક્ષ બોલ્યા કે તમારે ઉચ્છૃંખલ થઈ શિક્ષકોની આજ્ઞા લોપવી નહિ. તમારે હિત સ્વરાજ્ય કે બીજી બાબતોમાં લક્ષ ન આપતાં શિક્ષકોનું માન રાખી એકાગ્ર ચિત્તે અભ્યાસ કરવામાંજ છે. મીસીઝ ખીસેન્ટની આ સલાહ ઉપયુક્ત છે; પરંતુ તેજ બાઈએ અદલાબાદની મેયો કોલેજના વિદ્યાર્થીઓ સમક્ષ વ્યાખ્યાન આપતાં તેથી વિરુદ્ધ ઉપદેશ આપ્યો હતો. અદલાબાદના વિદ્યાર્થીઓને તેણીએ ઠણું હતું કે, અભ્યાસ સ્વદેશનો લાભ સાચવીને કરવો જોઈએ. જે સ્કૂલ કોલેજમાં તમાને તમારા દેશ-ભક્તના દર્શન કે વ્યાખ્યાનનો લાભ ન મળતાં શિક્ષકો જવું અને જટલું શિક્ષણ આપે તેવું અને તેટલું સ્વીકારી લેવું ફરજિયાત હોય તો તે મહા અનર્થકારી છે. તેવી ગુલામગીરીની જાંજીરમાંથી તમારે મુક્ત થઈ જવું જોઈએ. રાષ્ટ્રભાવના ખીલવવાની આડા શિક્ષકો આવે તો તેને પણ તમારે ગણકારવા ન જોઈએ વગેરે. આવું પરસ્પર વિરોધતાવાળું વલણ થોડાજ સમયમાં જોવામાં આવતાં તુરંતજ મેં મારા મિત્રોને ચેતાવ્યા હતા કે ભાઈઓ ! આ બાઈ

ભલે હિંદ હિતૈષી કહેવરાવે છે પણ તેમાં કાંઈ ભેદ છે. શું ભેદ હતો તે વિલાયતમાં પાર્લામેન્ટ સમક્ષ લોકમાન્ય તિલક, પાલ ખાખુ, દાદા સાહેબ ખાપડે વગેરે ગયા હતા ત્યારે ખીસેન્ટે હિંદની વિરુદ્ધમાં આદોલન ઉપાડી નવા સુધારાને ટેકો આપ્યો હતો તેથી; તેમજ અમૃતસરમાં લોકોના સત્યાગ્રહ વખતે ડાયરે કતલ ચલાવી તેનો ખચાવ કર્યો હતો એ પરથી સમજી લોકોએ જાણી લીધો. શ્રીયુત ખાપડે વિલાયતથી પાછા ફરતા તેના સન્માનાર્થે શાંતારામની ચાલમાં જાહેર સભા થઈ ત્યારે દાદાસાહેબ ખાપડેએ ખીસેન્ટ ખીસેન્ટની વિલાયતની કામગીરીનું વર્ણન કરી તેણીને પુતનાની ઉપમા આપી એટલે તેણીની પાછળ ગાંડા બનેલા લોકો વિચારમાં પડ્યા કે આ ડોશી તે દેશભક્ત કે જસુસ !

આપણા લોક ગાડરીઆ જવા જ કોઈ શોરબકોર કરે તેની પછવાડે આંખો મીચી ચાલનારા, દેશલાલ નહિ જોનારા પણ વ્યક્તિ પૂજા કરનારા છે. એક કામમાં ઠોકર ખાય, પાછા પડે તોય વોરામાંયલું નાડું ન છોડતાં લીધેલી વાત પકડી રાખી દેશની દુર્દશા થવા દે એવા છે. તેઓ અજ્ઞાનતાને વશ થઈ, નથી કોઈ કામ કરતાં કે નથી ખીજ કોઈને કરવા દેતા. ખીસેન્ટ બાઈને ખરાખર ઓળખ્યા ત્યારથી હોમરૂલ લીગના એક મેમ્બર તરીકે કારોબારી મંડળને પત્રો લખી ધ્યાન ખેંચ્યું હતું પણ કોનામાં સત્વ છે કે ખગડ્યું સુધારે અથવા નવેસરથી કરે !

સત્યાગ્રહ.

“ યા હોમ કરીને પડો ફત્તેહ છે આગે ” એ કવિવર નર્મદ ના વાક્યનું સ્મરણ કરી ગાંધીજીની સરદારી હેઠળ ખુરોક્સી-આપખુદી સત્તાને અળસાવવા સત્યાગ્રહની વીર હાકમાં વિશ્વાસ રાખી અમે પ્રાયઃ ૭૦૦ સત્યાગ્રહીએ દેશના અર્થે ખળિદાન આપવા તૈયાર થયા. આ વખતે ગાંધીજી સાથે ધાર્મિક ખાખતમાં મતભેદ હતો પરંતુ જે ખાખત તેનાથી નિરાળી છે અને જેમાં સહમત હોઈએ તેમાં ભળવામાં કોઈ પ્રકારે પાછું પડવું ન જોઈએ, એમ વિચારી ખાળખચ્ચાને કાઠિયાવાડ-વતન મોકલી વ્યવહાર સમેટી, મિત્રોને આવશ્યક ભલામણ કરી સરકારી કાયદાકાનુન તોડવાને કૂચ કરી. આ વખતના ઉત્સાહનું શું પૂછવું ! લોકોને આગેવાનોએ તીવ્ર હૃદયભેદક ભાષણો આપી એટલા તો આવેશમાં આણી મૂક્યા હતા કે આ ક્ષુબ્ધ જનસમૂહ જો તેનું મન સંતોષ પમાડવામાં નહિ આવે તો કાંઈનું કાંઈ કરી દેશે; તેવી દહેસત લાચતી હતી. આ વખતે કોઈને સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ નહોતો અને હોઈ પણ ન શકે કે સેના નાયકની હાક સિંહની નહિ કિંતુ શિયાળ ખઠરાની હશે ! સેના નાયક વીર પૃથુરાજ કે સમરસિંહ નહોતો કે કાંતો વિજય કરી જપશે નહિતર યુદ્ધભૂમિમાં દેહ ખપાવી દેશે. જો લોકોને એવી કલ્પના થઈ હતે તો પ્રથમથી સામેલ જ કોઈ ન થાત.

લોકો તો એમ સમજ્યા હતા કે સરકાર માખાપને પાંત્રીશ પાંત્રીશ વર્ષ થયા વિનતિ કરી કે અમારા દુઃખ ઓછા કરે. ને અમારા હક્ક આપો પણ સ્વાર્થી ખડેરા કાનેને તેની કિંચિત્ માત્ર અસર થઈ નહિ એટલું જ નહિ પરંતુ ઉલટો તેણે લોકોના દુઃખમાં વધારો કરી દાઝયા ઉપર ડામ દીધો. સ્વરક્ષણ માટે હથિયાર પ્રજાથી રાખી ન શકાય, રેલ્વેનો ખોળે, પક્ષપાત અને અન્યાય સહેવો પડે, શિક્ષણ મન માન્યું ન મળે, હરીફાઈ અને કરથી વેપાર વાણિજ્યનું નષ્ટ થઈ જવું, ગાયો અને ઢોરોની ખેસુમાર કતલ, મન માન્યા કાયદો અને કર લાદવા, દારૂ, માંસ, જુગાર, સદો, વ્યભિચાર કરનારને છૂટ, ન્યાય ન મળે, હિંદુ હોદ્દા દેશીઓને ન મળે, પરદેશમાં હિંદીઓનું અપમાન, તિરસ્કાર થાય, ગુલામી કરાવે, સાચું લખવા બોલવાની છૂટ ન મળે; અને એ બધું છતાં ઓછામાં પૂરું રોલેટ એક્ટ-કાળો કાયદો ઘડી કર્યું એટલે હવે કાં તો આ બધા જુદાં દૂર કરી લોકોના પ્રતિનિધિઓના હાથમાં સત્તા-સ્વરાજ્ય સરકાર આપી દે નહિતર મરીને પણ લેશું એવા નિશ્ચયપર આવી લોકોએ સત્યાગ્રહ શરૂ કર્યો. આ સત્યાગ્રહમાં અહિંસાના ઓઠા સિવાય બીજી ઢેઢ રેંટીઆની શરત રાખવામાં આવી નહોતી. અહિંસાની વાત તો લોકો માત્ર મોઢેથી કરતા. કાયદો તોડતાં તથા કર ન ભરતાં જો ધાર્યું ન થાય તો છેવટ અહિંસાને છાપરે મૂકી જ માર્ગે હેતુ સિદ્ધ થાય તે ઉપાય લઈશું એવું ઘણાનું માનવું હતું. શરૂથીજ અહિંસાનું બહાનું જો ખતાવવામાં ન આવે તો નોકરશાહી ચળવળ આગળ વધવા ન દે એવી ભીતિ રાખવામાં આવતી હતી. ખોરીખંદર સામેના મેદાનમાં

સત્યાગ્રહીઓને સોલજરોની માફક પરેડ કરાવવામાં આવી. આવખતે સેનાનાયક ગાંધી અને શૌકતઅલી વગેરે એમ કહેતા કે લડવાના બે માર્ગ છે; એક શસ્ત્રથી અને બીજો શસ્ત્ર ન હોય તો સત્યાગ્રહથી. આપરથી સ્પષ્ટ માની શકાય કે શસ્ત્રના અભાવે અહિંસાત્મક લડાઈ છે પરંતુ વાસ્તવમાં હિંસા અહિંસાનો ભેદ રાજદ્વારી લડતમાં હોય નહિ અને અઘાપિ નહોતો.

પરંતુ અફસોસ ! રણસંગ્રામમાં લશ્કર ઉતર્યા પછી સેનાનાયક ગાંધી પકડાયા. લોકોએ પોતાના વહાલા સેનાપતિને છોડાવવા સખ્ત રોષ ખતાવ્યો. મુંબઈમાં ટ્રામોની ખુવારી થઈ. અમદાવાદમાં ઓફિસો બાળી શહેરનો કબજો લેવાયો. વીરમગામ નડીઆદ વગેરે સ્થળે હુલ્લડ થવા ઉપરાંત રેલપાટા પણ ઉખડી ગયા. તેમજ આખા દેશમાં હડતાલ પડી એટલે અતુર સરકાર તુરત ચેતી ગઈ. તત્કાળ લોક સમુદાયના પ્રતિનિધી કેપને આધીન થઈ તે શમાવવા ગાંધીજીને મુંબઈમાં લાવી છોડી મૂક્યા. લોકોએ પોતાના પ્રયાસને સફળતા મળેલી જોઈ આગેવાનોને વધાવી લીધા. રાત્રે ચોપાટી ઉપર લાખો માણસની મીટીંગ થઈ. લોકોના ઉત્સાહ અને ભોગના બદલામાં સેનાનાયકે કહ્યું : તમે ઘણા બેવફૂર છો, તમે જેમ મુંબઈમાં તોફાન કરી ટ્રામો તોડી તેમ અમદાવાદમાં હુલ્લડ કરી મને પારાવાર દુઃખ ઉત્પન્ન કર્યું છે. આને બદલે તમે મને ખંજર લઈને માર્યું હોત તો મને ઠીક પડત. હવે હું સરકાર સામે સત્યાગ્રહ ન કરતાં તમારી સામેજ કરીશ. પરણી લાવેલ નવી કામાતુર જુવાન સ્ત્રીને જેમ તેના પતિ કહે કે હું નપુંસક છું તું છાનીમાની સૂઈ જ અને તેથી જેમ તેના વેગ

તમામ અટકી હૃદયમાં નિરાશા, ખેદ, અગ્નિ પ્રકટે તેમ શરૂઆત-માંજ ગાંધીજીએ આવું મંજળાયરણ કરી અમદાવાદ પ્રયાણ કર્યું.

અમદાવાદ જઈને પણ એવુંજ કહેવા ઉપરાંત કહ્યું કે તમારા માંથી કેળવાયલાઓએ આ હુલ્લડ પદ્ધતિસર કરાવ્યું છે, એના નામ હું જાણું છું. તમે હુલ્લડખોરોમાં જની પાસે હથિયાર હોય તેણે તે પાછા સરકારને સુપ્રત કરવા અને આઠ આનાને દંડ ભરી આપવો. તમારા આ ગુન્હા બદલ હું ઉપવાસ કરી પ્રાયશ્ચિત્ત કરીશ. આવા વાક્યોથી લોકોમાં કેટલી માઠી અસર થઈ! અળવળ એકદમ ધૂંદાઈ ગઈ, નોકરશાહીએ મદોન્મત્ત થઈ જીલ્લમ કર્યા તથા કર ખેસાડયા જની અમદાવાદ મુંબઈ વીરમગામના કર ભરનારા અને ભોગ થયેલાને ખરાખર માહિતી છે. જેમ અમદાવાદ-મુંબઈમાં તોફાન થયા તેમ દિલ્હી લાહોર અમૃતસરમાં પણ થયા. અમૃતસરમાં તો સેંકડો નિરપરાધી સ્ત્રી બાળકો ઝલીયાનવાળા બાગની કતલથી રેંસાઈ ગયા; છતાં એ ડાયરશાહી અમાનુષી કતલમાં પણ ગાંધીને લોકોના દોષનીજ ગંધ આવી! ડાયરશાહી કતલ થયા પછી આખા પંજાબમાં ભયંકર ત્રાસ અધિકારીઓએ વર્તાવવા માંડ્યો. તમામ મુખ્ય મુખ્ય આગેવાનોને પકડી, તેઓની મિલકત જપ્ત કરી, લોકોને ઉઘાડે શરીરે ચુનો ચોપડી ફટકા માર્યા, પેટે ચલાવ્યા, નાકની દાંડી જમીન સાથે ઘસડાવી, મળ મૂત્રના કુવામાંથી પાણી પાચું, બાળકોને ઉઘાડે પગે તડકામાં સોળ સોળ માઈલ ચલાવ્યા, આઠાશમાંથી લોકોના ટોળાપર ખોંખ ફેંકાયા વગેરે બન્યું; એથી તો ઉલટું ગાંધીજીએ તાબડતોબ અમારી સત્યાગ્રહીઓની સલા મુંબઈ-હીરાબાગમાં ખોલાવી કહ્યું કે જ્યાં સૂધી

દેશમાં શાન્તિ નહિ ફેલાય ત્યાં સૂધી ગવર્નર અને ચંદાવરકરના કહેવાથી સત્યાગ્રહ મુલતવી રાખું છું. આ વાક્ય શ્રવણ કરી મેં ગાંધીજીને ઘણા પ્રશ્નોત્તરો કર્યા કે સત્યાગ્રહ બંધ કરતાં પહેલાં પ્રથમ તો તમારે ગવર્નર ચંદાવરકરને ખાળુએ મૂકી અમારી સલાહ લેવી જોઈએ. યુદ્ધમાં સદાકાળ શાન્તિ રહેતી નથી. યુદ્ધ શબ્દજ્ઞ ખૂદ અશાન્તિસૂચક છે, તેથી કદાચ ક્યાંક છમકલું થતાં ચળવળજ બિલકુલ રોકી દેવી એ ઉચિત નથી થતું. લાલા હરકીસનલાલ જેવા સેંકડો દેશભક્ત પુરષોને પકડી તેની લાખો રૂપિયાની મિલકત સુદ્ધાં જપ્ત થાય અને આપણે તેની પાછળ ખાળકના ખેલની જેમ નથી રમતાં કરી બેસીએ એ તો દેશ-દ્રોહનું પાતક ગણાય. આથી તમે દેશમાં વહેલા માંડા દેશ-દ્રોહી જસુસ કે કાયર કરશો. લોકો તમારી પણ ખીસંટ બેનર-જીની માફક અવગણના કરશે વગેરે કહ્યું એટલુંજ નહિ પણ તેના ઉતારે દશખાર માણસ સમક્ષ તેને પૂછ્યું કે તમે આ ચળવળને અહિંસાત્મક રાખવા ઇચ્છો છો અને લોકો તેમાં સામેલ થાય માટે પ્રહ્લાદ, અંખરીષ, હરિશ્ચંદ્રનું દહાંત આપી આમંત્રણ કરો છો; તો શું પ્રહ્લાદ, અંખરીષ, હરિશ્ચંદ્રે કદિ શસ્ત્રથી યુદ્ધ નહોતા કર્યા ! શત્રુએ સાથે શું તેઓ અહિંસાત્મક રીતિથી વતર્યા હતા ? એવા પ્રશ્નોત્તરથી કંટાળી ગાંધી કહેતા કે હું એવી દલીલના ઝઘડામાં નથી પડવા માંગતો. મને ઠીક લાગે છે તેમ હું પ્રયોગ કરું છું તમોને ઠીક લાગે તેમ તમે કરો. મેં કહ્યું, અમે એટલા આગળ વધેલા નથી તેથી તમોને બુદ્ધિમાન દેશ ભક્ત જાણીને વળખીએ છીએ. ખાકી કોઇનું સાંભળવું ન હોય અને

ઐતિહાસિક માર્ગ છોડી મનસ્વી પણે પ્રયોગ કરવો હોય તો તેત્રીશ કરોડને સાથે લઈ ન કરતાં તમારી જાતે એકલા કર્યા કરો. જ્યારે તમે પ્રયોગમાં ફતેહમંદ થાવ ત્યારે લોકોને ખોલાવજો, જેમ એપલીને એરોપ્લેન ખનાવતા કર્યું હતું તેમ. અત્યારે તમે જે અખતરા કરો છો તેમાં તમે સહીસલામત અને માનવંતા રહો છો. જ્યારે ખરે મરે લોકોને થાય છે. ગાંધીજીની પ્રબળ હઠ આગળ ખંધું કહેવું નકામું થયું અને સત્યાગ્રહ સૂધ ગયો. સ્વરાજ્ય ઘેર કરવાનું કહેનાર પણ આલીશ હજારને લઈ છ વર્ષ જેલમાં સિધાવ્યા અને સ્વરાજ્ય ઘેર થઈ ગયું.

ખેડા જીલ્લામાં લોકોને કર નહિ ભરવાની ગાંધીજીએ સલાહ આપી એટલે સરકારે લોકોની માલમિલકત લીલામ કરી કર વસુલ કર્યો. કોઈક સાધનહીનની પાસેથીજ કર વસુલ નહિ થયો હોય અથવા એણે થયો હશે, ખાકી લગભગ ૯૪ ટકા વસુલ કરી લીધો હતો. સરકારે મન ધાર્યું કર્યા પછી જ્યારે વરસાદનો સમય નજીક આવ્યો ત્યારે કર જોણે ન ભર્યો હોય તેને માફ છે એમ કહી લોકોને ખેતી કરવા-વાવવાનું કામ કરવા લલચાવ્યા; આથી ગાંધીજીએ લોકોના ગયેલા માલ અને પ્રતિષ્ઠાની પરવા કર્યા વિના પોતાનો વિજય માની સત્યાગ્રહ પડ્યો મૂક્યો. તે પશ્ચાત્ત ગાંધીજીએ ગોધરાની કોન્ફરન્સમાં અનેક હિંદુઓને ઢંઢવાડે લઈ રૂઠ બદલ કરી અમૃતસરની કોંગ્રેસમાં જો તેમના મન ધાર્યું ન થાય તો બીજા પ્લેટફોર્મનો તેઓ આશ્રય લેશે એવી હઠયુક્ત ધમકી આપી હતી પણ ત્યાં તેનું ધાર્યું કાંઈ થયું ન હતું. આ વખતે અમોએ નીચે પ્રમાણે તેમને પત્ર લખ્યો હતો:—

ચાંદના બીડીંગ-ભીંડી બજાર,

મુંબઈ, તા. ૨૧-૧-૧૯૨૦

શ્રીયુત મોહનદાસ કરમચંદ ગાંધીની સેવામાં,

અમદાવાદ.

“કોંગ્રેસ” ના મથાળા નીચે આપે જે અધિપતિ નોંધ લખી છે તે વાંચી અત્યંત ખેદ થાય છે. આપે દેશમાં આવ્યા પછી ખેડા જીલ્લામાં સત્યાગ્રહ શરૂ કરી અધિકારીઓએ દડા ટકા ખેડુતોની માલમિલકત લુંટી મહેસુલ વસુલ કીધી તે કરવા દઇ પછી “ મહેસુલ ન ભરે તેને અંમો કરજ પાડતા નથી ” એવા સરકારી કરમાનને સત્યાગ્રહની ક્રોધ માની, વર્ણાશ્રમ ધર્મ વિરુદ્ધ તમે દેઠાઓની સાથે સ્પર્શસ્પર્શની હિલચાલ ઉપાડી હિંદુઓના મન દુઃખવ્યા. ગોરાઓના જેટલાજ હક્ક “ રીકુટોને આપો તો જોડાઈએ ” એવી લો. તિલકની દલીલ વિરુદ્ધ તમે પોતે પ્રથમ અહિંસાને બહાને લશ્કરમાં જોડાઈ લડવાનું વખોડતા હોવા છતાં એક ગુલામની દશામાં મડદા ઉપાડવાને કે મરવાને રીકુટો સરકારને પૂરા પાડવા તૈયાર થયા, રીકુટો એકઠા કરવા નીકળ્યા. કાળા કાયદા સામે સત્યાગ્રહ શરૂ કરી કંઇકના જીવ જોખમમાં નાંખી, કંઇકના ઘરખાર લૂંટાવી, કાળા પાણીએ જ ડાવવામાં તથા ફાંસીના લાકડે લટકાવવામાં કારણભૂત થઇ, લોકોને અનુપમ પ્રેમના બદલામાં કદુ ઝેરી અને ડાંખી શખ્તોનો પ્રહાર કરી-લોકોનો ભીષણ સંહાર કરાવવામાં અગ્રભાગ ભજવી પછી એકાએક સત્યાગ્રહ પડતો મૂકી, પંખખ જવાનું માંડીવાળી,

કેળવાયલા લોકોનાપર આજ ચઢાવી, ઇન્ડેમ્નિટી બીલને ટેકો આપવા નીકળ્યા એ શું આપે દેશની સેવા ગ્રાહી બનવી છે ?

પરંતુ હજી જાણે તેટલેથી સંતોષ ન થતાં કાંઈ અધુરું રહી જતું હોય તેમ સમજી અમૃતસરની કોંગ્રેસમાં લોકમતની વિરુદ્ધ સુધારાના ઠરાવમાં તથા લોકોના ટોળાએ મારફાડ કરી છે એમ માની તેઓ પ્રત્યે તિરસ્કાર બતાવવાનો ઠરાવ કરાવવામાં ખૂબ પાઠ ભજવી, છેવટે તમારા તંત્રીપણા નીચે પ્રકટ થતાં પત્રમાં કોંગ્રેસના સમગ્ર કામને નિંદી, માત્ર તમારું કહ્યું થયું તેટલુંજ ઉત્તમ અને બાકીના બધા ઠરાવો કોંગ્રેસે મૂખાઈલયાં કર્યાં છે એમ જણાવવાની જ હિમાયત કરો છો તે વાંચી લોકો તમારા પ્રત્યે ખેદ અને તિરસ્કાર દર્શાવી રહ્યા છે કે, ગાંધીજી તે પ્રજાનો મિત્ર કે શત્રુ ? (તમે) સત્યાગ્રહી છો કે રાજનીતિ અને વ્યવહાર કુશળતાના જ્ઞાનવિનાના અઠંગ દુરાગ્રહી ! બળતે હૃદયે પૂર્વના પૂજ્ય ભાવને સ્મરણમાં લાવી લખું છું કે આ પત્ર વાંચીને તમારી કાર્ય પદ્ધતિમાં ફેરફાર થાય તો તે તમોને તથા લોકોને એમ ઉભયને અત્યંત લાભકારી થશે; પણ હું માનું છું કે તેમ થવું અશક્ય છે; કારણ કે “ જીદી માણસ ઠોકર ખાધા વિના ઠેકાણે આવે નહિ ” તદ્વત્ તમારું છે, છતાં વાંચી વિચારશે તોપણ સંતોષ માનીશ. સર્વત્ર લોકો એમ કહે છે કે હવે ગાંધીજી રાજદ્વારી ક્ષેત્રમાં કામ કરવાને લાયક નથી. જો તેઓ લોકોનું અને પોતાનું ખર્ચ શ્રેય ઇચ્છતા હોય તો મુનિ સાધુના અપાસરા કે મઠમાં બેસી મૌનનું સેવન કરી ઇશ્વર સ્મરણ કરે તો તે તેમના તરફની મોટામાં મોટી દેશસેવા થયેલી લેખાશે.

લી. સેવક નારણજી પુરષોત્તમ સાંગાણીના પ્રણામ.

ઉપરનો પત્ર ગાંધીજીએ નવજીવનમાં તા. ૨૫-૧-૨૦ રવિ-
વારના અંકમાં છાપી તેની નીચે “પાટથી ઉતર્યા” એ મથાળા
નીચે ઉત્તર વાળ્યો છે અને તેમાં મારા હરેક મુદ્દાને અર્ધસત્ય
તરીકે સ્વીકારી પોતા માટે લુહલો અચાવ કર્યો છે.

“ દુનિયા ઝુકતી હે ઝુકાને વાલા ચાહીએ ” એ ન્યાયે
ગાંધીજી ખિલાફત અને સ્વરાજ્યની અળવળ અતિ વેગથી ઉપાડી
તેમાં અકારણ હિંદુ ધર્મ શાસ્ત્રોને તથા ઋષિમુનિઓને નિંદવા
માંડયા એટલુંજ નહિ પણ જગદ્ગુરુ શ્રીમદ્ આઘ શંકરાચાર્ય
જવા ધર્મોદ્ધારક પુરૂષને પણ ઢેઢ સ્પર્શની હિમાયતમાં તેનો
શિષ્ય કાલેલકર, નવજીવન પત્રમાં ઢેઢથી ઉતરતા ચિતરવા લાગ્યો
ત્યારે પણ નીચે પ્રમાણે રજીસ્ટર પત્ર લખી ગાંધીજીનું ધ્યાન
જેંચવામાં આવ્યું હતું:—

આઘના બીહડીંગ-ભીંડી બગ્ગર,
મુંબઇ, સંવત ૧૯૭૬ કાર્તિક વદિ ૦)) શુક્રવાર.

શ્રીયુત મોહનદાસ કરમચંદ ગાંધી,

અધિપતિ “ નવજીવન ” અમદાવાદ.

વિનતિ સાથે લખવાનું કે ચાર વર્ષ પૂર્વે મને આપનામાં
શ્રદ્ધા અને આશા હતી કે તમે એવે પ્રકારે કાર્ય કરશો કે
જેથી દેશનું કંઈક અંશે કલ્યાણ થાય; પરંતુ તમારા હાથે એક
પછી એક કાર્ય એવા થાય છે જે જોઈ મને પૂર્ણ ભય રહે છે
કે તમે તમારી હયાતીમાંજ દેશનું અત્યંત વિપરીત કરી જશો.

સત્યાગ્રહમાં લોકોને કડવો અનુભવ મળ્યા પછી લોકો ભાગ્યેજ તમારો સાથ પકડત; પરંતુ તમોએ એક વખત મોરારજી ગોકળદાસ હોલમાં ભાષણ કરતાં કહ્યું હતું તેમ તમારા મગજમાં જડીબૂટીઓ ભરેલી છે અને તે ઇચ્છામાં આવે ત્યારે ફેંકતા આવો છો. અંગ્રેજોના અત્યાચારોથી હિંદીઓ ક્યારનાય શુદ્ધ તો થઈ રહ્યા હતા. જે વખતે સ્વરાજ્ય અને વંદેમાતરમ્ શબ્દો ખોલવામાં શુન્ડો મનાતો તે વખતે લોકોનું હિંત હૈડે ધરી જવના પણ જોખમે કુશળતાથી લડત ચલાવનાર વીરકેસરી લોક-માન્ય તિલકજી હતા. અનેક આપત્તિઓ સહન કરી જે ભૂમિ ખેડી તેમણે તૈયાર કરી તેમાં તમો અસહકાર કરવા નીકળ્યા છો તેથી તેનો આદર થાય એમાં કાંઈ આશ્ચર્ય નથી; પરંતુ એટલું સ્મરણમાં રાખજો કે ત્રીશ વર્ષના સરકાર સાથના તમો સહકારી, એક વખત દૂધને માંસ કહી પોતેજ ખાનારા, સ્વપત્ની સાથે અનેક વર્ષો સૂધી શુદ્ધસ્થાશ્રમ ભોગવી અનેક સંતાન ઉત્પન્ન કર્યા પછી પોતાની પત્નીને માતાતુલ્ય ગણીને પ્રકૃતિની વિરુદ્ધ લોકોને બ્રહ્મચર્ય પાળવાનો ઉપદેશ કરનારા, હથિયાર ખોલવામાં હિંસા થાય છે અને હોમરૂલ લીગ દેશને લાભકારી નથી એવું કહેનારા તમો રીકુટ ખનાવવા નીકળ્યા અને પાછળથી તેજ હોમ રૂલ લીગના પ્રમુખ થઈ બેઠા, કેંગ્રેસની આજ્ઞા કરતાં સદસદ્ વિવેકબુદ્ધિ અને અંતઃકરણના અવાજનો સંદેશો લઈ ફરનારા, કેળવાયલા ઉપર આજ ચઢાવી ઇન્ડેપેન્ડેન્સી બીલને અનુમોદન આપનારા તમો ક્યારે રણક્ષેત્રમાંથી છટકી જઈ આશ્રમમાં ભરાઈ બેસશો એ વિષે સમજી લોકો બીલકુલ શંકાશીલ છે; એટલુંજ નહિ પરંતુ તમો એવા

દુરાગ્રહી છો કે તમે એકજ દુનિયામાં માણસ છો અને અક્ષલ ધરાવો છો અને ખાકી તેત્રીશ કરોડ (હિંદીઓ) મનુષ્યો પશુ હોય તેમ તેઓની અવગણના કરી અરે ! કોંગ્રેસના અને હોમ રૂલ લીગના બુદ્ધિમાન આગેવાનોનો તિરસ્કાર કરી દેશની સેવા કરતાં તેઓને અટકાવ્યા એટલે હવે તમે એકલા કપટી અને કરાળ દુરમનો સામે અવ્યવહાર માર્ગ વડે લડવામાં કેટલો વખત ટકી શકશો ? એ એક પ્રશ્ન થઈ પડ્યો છે. કદી તમે એમ માનતા હશે કે તો જ્યાં ગળિયું ત્યાં લોકો મને ઘેરી વળી મારે કહેવું સાંભળે છે એટલે કે મને કતોહ મળે છે તેનું કેમ ! તો તેનું કારણ એ છે કે અત્યારેતો નોકરશાહીએ એવા અને એટલા ક્રૂરતા ભર્યા બુદ્ધિમોહિંદપર કર્યા છે કે, જ્યોત્સના પગથી તે માથા સુધી તેનો પગ-દંડો ઉખેડવાને માટે પ્રજાવલિત થઈ બેઠી છે તેથી તમે તો શું પશુ કાંઈ કુતર આવીને તેની સામે ભસે તોય તેનો વરઘોડો કાઢી લોકો માન આપે તેમ છે.

હવે હું આ પત્ર લખવાના ખાસ પ્રયોજન તરફ આવું છું તમે રાજદ્વારી હિલચાલમાં પ્રથમથી બેઠાયા છો અને તમોને જમ સૂએ છે તેમ તમે કર્યા કરો છો પરંતુ તે સાથે જ વિષય તમારો નથી, જેની તમોને લેશ માત્ર ગંધ નથી; તે સાંસારિક અને ધાર્મિક વિષયને સાથે સાથે સંડોવાવી શા માટે લોકોના હૃદય વિધો છો ! એ સમજી શકાતું નથી. તમે આત્મગત વિચાર કરશો તો તમોને જણાશે કે એક વખત યુવકપણમાં તમે માંસાહાર કરતા હતા, વિલાયતમાં બેરિસ્ટર સાથે બાઇબલ શીખીને આવેલા તેથી તેના સિદ્ધાંતપર મોહી પડી આફ્રિકાથી ખ્રિસ્ત ધર્મની દીક્ષા લેવાની

અણીપર હતા પણ સુદૈવે કે દુર્દૈવે શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર નામના એક જૈન સાધુએ શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતા યોગવાસિષ્ઠ અને મનુસ્મૃતિ જેવા અદ્વિતીય હિંદુ ધર્મગ્રંથોની મહત્તા કહી રોકી રાખ્યા હતા, તેજ તમે અત્યારે હિંદુ ધર્મના રીતરિવાજ અને શાસ્ત્રોને સેત્રાન કહી વગોવો છો અને અંત્યજ્નેનો સ્પર્શ કરવાનો અવિચારી ઉપદેશ આપો છો એ કેટલી ખાધી મૂર્ખતા? આપણા દેશમાં રાગદ્વેષરહિત અને જીવન મુક્તની દશાએ પહોંચેલા વસિષ્ઠ જનક યાજ્ઞવલ્કય અને શુક્રદેવજી મહાત્મા કહેવાતા પણ હમણા કલિયુગમાં રાગદ્વેષથી ભરેલા, પોતાની મેળે ક્રિવા એક છાપાવાળાના અથવા એક અનુયાયીના કહેવાથી ખનેલા તમે મહાત્મા, નરસિંહ મહેતાનું-દ્રષ્ટાંત આપી અંત્યજ્નેનાં સ્પર્શની હિમાયત કરો છો; પરંતુ હું તમોને પૂછું છું કે નરસિંહ મહેતાએ જેમ અનન્ય પ્રભુભક્તિ કરી આત્મ સાક્ષાત્કાર કર્યો હતો અને માયાતીત થયા હતા તેમ તમે થયા છો કે? નરસિંહ મહેતા જીવન મુક્ત દશામાં કવચિત્ ઢેઢને ત્યાં ગયા હશે પણ તેમણે ઢેઢાઓના સ્પર્શની કદિ ક્યાંય હિમાયત કરેલી જોવામાં આવતી નથી. નરસિંહ મહેતા જીવન મુક્ત દશામાં હતા તો પણ ઢેઢાઓનો સંસર્ગ કર્યા બદલ નાગરોએ તેને નાત ખહારની શિક્ષા કરી હતી એનો ખ્યાલ તમોને ક્યાંથી જ હોય ?

તમે તો હિંદુધર્મ શાસ્ત્રોને અને આચાર્યોને શયત્રાન અને ખાખંડી કહી રહ્યા છો પણ “ગુરુસે ચેલા આકરા” એ ન્યાયે તમારો એક અંધ અનુયાયી કહેલકર ગયા બુધવારના નવજીવનમાં એટલી હદ ઓળંગાવી શ્રીમદ્ શંકરાચાર્યજી કે જેના આઘ ગુરુએ ભારતવર્ષને હિંદુ ધર્મમાં સજીવન રાખ્યું છે તેનેજ ખરા અંત્યજ

કહેવાની ધૃષ્ટતા ખતાવે છે. આ ઉપરથી એમ પ્રતીત થાય છે કે જેમ પૂર્વકાળમાં હિંદમાં “ચાર્વાક” જેવા પાખંડી અને નાસ્તિક જન્મી હાય પામ્યા હતા તેમ તમે ખીજ “ચાર્વાક” રૂપે અવતાર ધરી તમારાજ જેવા વિચારની પાખંડી મંડળી જીભી કરી હિંદને કનડવાના છો; પણ એટલું સ્મરણમાં રાખજો કે તેમ કરતાં તમારી દુર્ગતિ થશે અને ભારતવર્ષ તો જમનો તેમ અવિચળ રહેશે.

મને તમારા પ્રત્યે રાગદ્વેષ નથી. મને પણ ધર્મની અને દેશની દાઝ રગેરગ વ્યાપી રહેલી છે અને તેથીજ આ પત્ર તમોને લખવા પ્રેરાઈ છું જે તમે કાંઈક વિચારી કર્તવ્યમાં પરિવર્તન કરો તો; કારણ કે તેમ થયે દેશની ઐક્યતા અને સ્વતંત્રતા બહુ સહેલની સધાય તેમ છે, જેમ મહારાણા પ્રતાપ, શિવાજી મહારાજ અને લોકમાન્ય તિલકે પવિત્રતા બળવી કામ કર્યું હતું તેમ. મને ઇશ્વર સિવાય કાંઈને ડર નથી એટલે તમારો કે ખીજાનો તો ક્યાંથીજ હોય ! તેથી નનામો પત્ર લખનારને તમે જેમ ધિક્કારો છો તેમ હું પણ નાપસંદ કરું છું. હવે જે તમારામાં હિંમત અને સદ્બુદ્ધિ હોય તો સંભાળથી આ પત્ર વાંચી સદુપયોગ કરજો.

લી. સેવક,

નારણજી પુરૂષોત્તમ સાંગાણી

ના વંદેમાતરમ

આ અને આ ઉપરાંત ખીજ ઘણાં પત્રો રજીસ્ટર કરી મોકલાવ્યા હતા છતાં ખાનગી કે બહારમાં ગાંધીજીએ એકેયને ઉત્તર વાળ્યો નથી.

સ્વરાજ્ય પ્રવૃત્તિ.

વિષ્ણુર્વરિષ્ટો દેવાનાં હૃદાનામુદધિર્યથા ।

નદીનાશ્ચ યથા ગङ્ગા પર્વતાનાં હિમાલયઃ ॥

અશ્વત્થઃ સર્વવૃક્ષાણાં રાજામિન્દ્રો યથા વરઃ ।

તથા શ્રેષ્ઠા કર્મ ભૂમિર્ભૂમૌ ભારત મણ્ડલમ્ ॥

સર્વ સાધારણ કહેવત છે કે આપ મુવા વિના સ્વર્ગે ન જવાય તદ્વત્ કોઈના ઉપર વિશેષ આધાર રાખવા કરતાં અમારી શક્તિ અનુસાર અમોએ પોતાનું કર્તવ્ય સમજી સ્વરાજ્યની સ્વતંત્ર ચળવળ ચાલુ કરી. ગાંધીજીએ પણ યુક્તિ પ્રયુક્તિ કામે લગાડી સત્યાગ્રહ પડતો મૂકી ગુમાવેલી પ્રતિષ્ઠા પાછી મેળવી લીધી; અર્થાત્ તેણે સત્યાગ્રહરૂપી ભૂત મારી અસહકારરૂપી પિશાચ ખડો કરી દીધો; છતાં લોકમાન્ય તિલક જેવા નિપુણ રાજનીતિજ્ઞ પુરૂષની હયાતી હતી એટલે તેનું આગું ગપ ચાલતું નહોતું. સરકારે મેસોપોટેમીઆની લડાઈમાં સેવા કરવા માટે રીક્રુટ માગ્યા ત્યારે અહિંસાના મૂર્તિમંત અવતાર ગાંધીજીએ અહિંસાને આકાશમાં ઉરાડી વિના શરતે રીક્રુટ પૂરા પાડવા મથન કર્યું-પછી લલે તે તાલીમ વિનાના હિંદીઓ વિના મોતે મરે કિંવા મુઠદાં ઉપાડી સોદજરોની સારવાર કરે. તિલક મહારાજે તો લોકોનું રક્ષણ થાય અને હક્ક મળે તેવી શરતો સરકાર કબુલ કરે તોજ રીક્રુટ તરીકે હિંદીઓએ નામ નોંધાવવું

એમ ખુલ્લે ખુલ્લી હિમાયત કરી એથી ગાંધીએ રીકુટ મેળવવા તનતોડ મહેનત કરી હતી તો પણ તેને કોઈ મળ્યું નહોતું.

લોકમાન્ય તિલકની કારકીર્દિ બેઠ તેઓ એક બુદ્ધિશાળી સાચા અને નિડર દેશભક્ત માત્ર વિદ્યમાન છે એમ અમારી ખાત્રી થઈ હતી. તેમને શાસ્ત્ર તથા ઇતિહાસનું અગાધ જ્ઞાન હતું. તેઓ સ્વબળ અને પરબળની તુલના કરી જ્યાં કદી પણ ખત્તા ખાવી ન પડે તેવું પગલું ભરતાં. હિંદુ જાતિ અને ધર્મને પૃથ્વીપર સજીવન રાખનાર પ્રાંતઃ સ્મરણીય શિવાજી મહારાજની વીર ભૂમિમાં જન્મ પામી તેના માર્ગનું “સ્વરાજ્ય” એ મારો જન્મ સિદ્ધ હક્ક છે અને તે હું ગમે તે પ્રયત્ને લઈશ એવા મુદ્રાલેખથી અવલંબન કરી ધસારો કરનાર વિચક્ષણ બુદ્ધિના પ્રજા નાયક લોકમાન્ય તિલક માટે લોકોને પણ અસાધારણ માન હતું. અમોને લોકમાન્ય પ્રત્યે પ્રથમથીજ માન હતું એવામાં હોમરૂલની ચળવળ શરૂ થતાં વારંવાર તેમના દર્શન સમાગમનો લાભ મળતો એટલે વિશેષ આદરબુદ્ધિ ઉત્પન્ન થઈ. મારે કાર્ય પ્રસંગે ખિરાત જવાનું થતાં જ-ખલપુરના કસાઈખાનાની વાત સાંભળી એટલે તે સામે ગોરક્ષણની પ્રથમ સલા આઠોલામાં ભરી કસાઈખાનાનો નિષેધ કર્યા બાદ સ્વરાજ્ય ઉપર આઠોલામાં નવ વ્યાખ્યાન આપ્યા. સ્વરાજ્ય સાથે સ્વદેશી અને ખાંચકોટ, રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ, વોલન્ટીયર મંડળની લાયકેરી સાથે સ્થાપના તથા વ્યસન ત્યાગ વગેરેની પણ ખૂબ હિમાયત કરી. આઠોલામાં અપાયેલા અત્યંત તીવ્ર વ્યાખ્યાનોની ખબર આસપાસના શહેર ગામોમાં પડતાં હજારો લોકો સાંભળવા આવવા લાગ્યા. તેમ પોતાને ગામ વ્યાખ્યાન અપાવવા એક પછી એક ગામવાળાઓએ

પણ આમંત્રણ મોકલાવ્યા. પ્રથમ આકોલાથી ખાસીમ, આકોટ, ઉમરાવતી, આવી, મુર્તિજપુર, પુલગામ વગેરે સ્થળે એક માસ સચેટ અને દલીલપુરઃસર વ્યાખ્યાનો થયા એટલે ખિરાર એકદમ બચત થઈ ગયું. ડિટેક્ટીવ અને ઇન્સ્પેક્ટરોને ધંધો દેશસેવા કરનારાઓને પજવવાનો સુખ તથેલો છે તે તેમણે ચાલુ કરી મારો પીછો પકડ્યો; પરંતુ તેની લવલેશ દરકાર ન કરતાં પ્રવૃત્તિ ચાલુ રાખી. ખાદ જરીઆમાં ત્રણ લાખણો આપી રાણી-ગંજમાં લાખણ આપી લાયબ્રેરી ખોલી ત્યાંથી કલકત્તા ગયો.

કલકત્તામાં સ્પેશીયલ કોંગ્રેસ લાલા લજપતરાયના પ્રમુખ પદે ભરાવાની હતી. લોકોમાં સ્વરાજ્ય હસ્તગત કરવા માટે પ્રબળ આકાંક્ષા ઉદ્ભવી હતી; પરંતુ કાળની ગતિ કોણ કળી શકે એમ છે? આવતી કાલે સવારે શ્રીરામના રાજ્યાભિષેકની સકળ લોક સુખવર્ધક ક્રિયા થવાની હતી તેને બદલે વનવાસ પ્રતિ ગમન થતાં વિશ્વવ્યાપી શોકવ્યાપી જશે એ કોણ જાણતું હતું! જે સૂત્રધારના આધારે સેના રણસંગ્રામમાં અભેદ વ્યુહ રચી ક્રૂર કરવાની હતી તે સૂત્રધાર લોકમાન્ય તિલક પરલોકવાસી થયા ને તેને માટે આખા દેશે અશ્રુ પાત કર્યો. ઇતિહાસમાં એક ભગવાન શ્રીરામચંદ્રજીની પાછળ આખા દેશે વિલાપ કર્યાનું સંભળાય છે, ખીજ કોઈ મનુષ્ય માટે સંભળાયું નથી; તે લોકમાન્ય તિલકની પાછળ બન્યું. સન ૧૯૨૦ ના આગસ્ટ માસમાં જ્યારે લોકમાન્ય માટે શોક પ્રકટ કરનારી સલામો એક તરફથી થાય છે ત્યારે ગાંધીજી મળેલી તકનો લાભ લઈ અમેરિકાથી તાજેતરમાં હિંદ આવી માન પામેલા લાલાજીનું નામ

આપી ખિલાફત અને જલીઆનવાળા ખાગના કારણે ખતાવી; સ્ફૂટો, કાઉન્સિલો, વકીલાત, કોર્ટો તથા ટાઈટલો વગેરે ખોયકોટ કરવાનું કહી રહ્યા હતા. “કોંગ્રેસના કોઈ પણ નિર્ણય સિવાય અમુક પ્રકારની મનસ્વી હિમાયત કરવાને બદલે સ્પેશ્યલ કોંગ્રેસ સૂધી થોભો” એવી મતલબનો તાર ખંડવાથી પાંડિત માલવિયાજીએ ગાંધીજીને કહીકટ કર્યો પણ ગાંધીજીને ક્યાં કોંગ્રેસની પરવા હતી ? તેને ખાત્રી હતી કે જો હું અગાઉથી લોકોને નહિ બહેકાવું તો કોંગ્રેસમાં જરૂર પાછો પડીશ તેથી તેણે માલવિયાજીને જવાબ વાળ્યો કે “હું તો માત્ર અંતઃકરણ-સદસદ વિવેકબુદ્ધિની પ્રેરણા પ્રમાણે ચાલું છું. કોંગ્રેસ ગમે તે નિર્ણય આપે તેની સાથે હું બંધાયો નથી.” બેખાકળા લોકો ગાંધી મહાત્માની જે બોલાવતા, અલ્લાહો અકબરની ખાંગ પોકારતા કલકતામાં એકઠા થયા. કોંગ્રેસના રાષ્ટ્રીયવાદી દેશભક્તોઃ દાસ, પાલ, આયર, સત્યભૂર્તિ લાલા, પટેલ, ખાપડે, કેલકર, ઝીણા, માલવિયાજી, ખેપ્ટીસ્ટા વગેરે પણ અત્યંત ઉત્સાહપૂર્વક સ્વરાજ્યની ચળવળમાં લોકોને કેળવી, અસહકારની ભૂમિકા ખેડી કોંગ્રેસમાં હાજર થયા હતા.

ખન્ને પ્રમુખોના ભાષણો થઈ ગયા પછી અસહકારનો ઠરાવ સપ્તજેઠસ કમિટીમાં ખૂબ ચર્ચાયો. તેનાપર કંઈક સુધારા મૂકાયા. ગરમાગરમ ચર્ચા થઈ છતાં કોઈ નિર્ણયપર નેતાઓ ન આવી શક્યા ત્યારે ગાંધીજીએ ભર કોંગ્રેસમાં ખોતાનો ઠરાવ મૂક્યો અને તેની સામે ખાબુ બીપીનચંદ્રપાલે સુધારો મૂક્યો જેને દાસ પટેલ ઝીણા વગેરે તમામ દેશભક્તો ટેંકા આપ્યો. લોકો તો સ્વરાજ્ય અને સ્વરાજ્યના માર્ગો વિશે ખિલકુલ અજ્ઞાનતાજ

ધરાવે છે. ગાંધીજી ખડુ સાદા અને ભોગ આપી કામ કરનારા મહાત્મા છે માટે આપણે તેનેજ મત આપવો જોઈએ, એવો જાડી બુદ્ધિનો નિર્ણય કરી મત આપ્યો કે નિશાળ ધારાસભા વકીલાતાદિ ન જોઈએ. ગાંધીજીનો ઠરાવ પાસ થતાંજ સ્વરાજ્ય મળી જશે એવું એવું બોલી, ઘોંઘાટ કરી મૂકી, કેટલાકોએ આક્ષતી પકડી એટલે બીજે દહાડે પોલ મંગાયા. પ્રો. રામમૂર્તિ નાયડુ અને બીજાઓએ લોકોને આશ્રય કરી કરીને ગાંધીનેજ મત આપવા ભલામણ કરી તેમ કેટલાકે હિન્દુબીણો વહેંચી ગાંધીનેજ મત આપવા આશ્રય કર્યો. છેવટે મત સંખ્યા ગણાતા અજ્ઞાન અંધ અનુયાયીઓની સંખ્યા ૧૮૦૦ ની ગણાઈ ત્યારે સ્વરાજ્યની પ્રવૃત્તિ ચલાવનાર કુશળ રાજનીતિજ્ઞોના મતની સંખ્યા ફક્ત ૮૦૦ ની થતાં ગાંધીજીનો ઠરાવ પસાર થયો લેખાયો.

હવે કોંગ્રેસ ગાંધીજીને અનુકૂળ થઈ એટલે તેણે કોંગ્રેસના નામે કામ આરંભ્યું. કોંગ્રેસના ઠરાવ—આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરવામાં દેશત્રોડ થવાનું દર્શાવ્યું. ગાંધીએ કોંગ્રેસ કમિટીપર કાબુ મેળવી તેમાં પોતાના મતના ઘુસાડી એટલી જોસથી ચળવળ ઉપાડી કે સ્વરાજ્યના શબ્દ પાછળ ગાંડા બનેલા લોકોએ જાણે કેમ ઢાલની એકજ બાજુ હોય ! તેમ બીજા કોઈનું સાંભળ્યું સુદ્ધાં નહિ. બાબુ પાલ, ઝીણા, માલવિયાજી જેવા મહાન ચુસ્ત રાષ્ટ્રવાદી દેશ-ભક્તોનો પણ તિરસ્કાર થયો. આ અરસામાં હું પાછો જરીઆ બિરારમાં લાપણુ આપી મુંબઈ આવ્યો અને તિલક સ્વરાજ્ય સભા સ્થાપી લોકમત ઠેળવવા માંડ્યો. પ્રથમ લાપણુ રા. જમનાદાસ માધવજી મહેતા બેરિસ્ટરના પ્રમુખપદે તથા બીજું રા. હીરાલાલ

ડાહ્યાભાઈ નાણાવટી સોલીસીટરના પ્રમુખપદે આપ્યું. તિલક સ્વરાજ્ય સભાનો ઉદ્દેશ નીચે પ્રમાણે રાખવામાં આવ્યો:—

- ૧ દેશના સર્વ પ્રકારના દુઃખો દૂર કરવાને માટે સ્વર્ગવાસી મહાત્મા દેશભક્ત લોકમાન્ય બાલગંગાધર તિલક મહારાજના આદેશ અનુસાર “ સંપૂર્ણ સ્વરાજ્ય ” પ્રાપ્ત કરવું.
- ૨ સ્વદેશીનો પ્રચાર અને વિદેશીનો ખલિષ્ઠકાર કરવો.
- ૩ ગામેગામ પ્રજાસંઘ, સ્વયંસેવક મંડળ અને અખાડાઓ ખોલાવવા.
- ૪ ગાયો એ દેશનું પવિત્ર અને પરમોપયોગી ધન છે માટે તેની સર્વ પ્રકારે રક્ષા કરવા પ્રયત્ન કરવો.
- ૫ ધર્મયુક્ત શિક્ષણ આપનારી રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ શાળાઓ ખોલાવવી.
- ૬ હુન્નર ઉદ્યોગ શાળાઓ, કારખાનાઓ અને સ્વદેશી સ્ટોરો દેશમાં સર્વત્ર ખોલાવવા યત્ન કરવો.
- ૭ લોકમાન્યના સ્મારક તરીકે લોકોની જ્ઞાન વૃદ્ધિ થાય તેવા પુસ્તકાલયો ખોલાવવા યત્ન કરવો.
- ૮ દેશની સેવાર્થે હુન્નર ઉદ્યોગ શીખવવા કે ખીજી ઉપયોગી પ્રવૃત્તિ કરવા તત્પર થનાર વ્યક્તિને સ્કોલરશિપ આપી ઉત્તેજન આપવું.
- ૯ આખા દેશમાં દેશદાઝર ઉપદેશકો મોકલી વ્યાખ્યાનો, ચર્ચા અને ખીજી ઉપયોગી ઉપાયોવડે લોકોને જાગૃત્ અને કર્તાવ્ય પરાયણ બનાવવા.

આ સભા તરફથી ભાષણો આપવા અપાવવા ઉપરાંત લોકમત સીધી દિશાએ કેળવવા માટે જાહેર વર્તમાનપત્રોમાં પણ લેખમાળા લખવી ચાલુ કરી હતી. ગાંધીની કોંગ્રેસ સંખ્યા વલણ વિશે “કોંગ્રેસ અને ગાંધીજી” એ મથાળા નીચે મનન કરવા જેવો જ લેખ પ્રસિદ્ધ થયો હતો તે આ પ્રમાણે છે:—

રાષ્ટ્રીય મહાસભાની એકત્રીશ બેઠકો થઇ ત્યાં સૂધી તેમાં કોઇ અમુક જાતિનો ધાર્મિક પ્રશ્ન ચર્ચાયો ન હતો. ફક્ત પરદેશી બાઈબીસેન્ટ અને પરદેશી સંસ્કારથી જોડા બાઈબલ શીખી ખ્રિસ્ત ધર્મની દીક્ષા લેવા એકવાર તૈયાર થયા હતા, એવા ગાંધીનો કોંગ્રેસમાં પ્રવેશ થતાંજ હિંદુ ધર્મને લગતો અત્યજનો સવાલ કલકત્તાની કોંગ્રેસમાં હાથ ધરાયો. ગાંધીજીનો આગ્રહ, તેમનો સાદો પોષાક, માતૃભાષામાં બહુ કરી વાતચિત કરવાની ખુશી અને અધિકારીઓના પ્રતિબંધ સામે થવાની તેમની યુક્તિએ લોકોમાં મોહ ઉત્પન્ન કર્યો. પરંતુ જ્યારે તેઓ સરકારને રીક્રુટ પૂરા પાડવા નીકળ્યા, પંજાબમાં અધિકારીઓએ અમાનુષી જુદમો કર્યો તેમાંથી મુક્તિ મેળવવાનો કાયદો પસાર કરવા લાગ્યા ત્યારે તે સામે આખા દેશનો સખ્ત વિરોધ હોવા છતાં તેને ગાંધીજીનો ટેકો મળ્યો અને અમદાવાદમાં જ કાંઇ તોફાન થયું તેનો આરોપ કેળવાયલા વર્ગ ઉપર મૂકી ભાઇ સાહેબ સત્યાગ્રહ મુલતવી રાખી રેંટીઓ કાંતવાનો ઉપદેશ કરવા લાગ્યા એટલે લોકો સમજ્યા કે ગાંધીજીને રાજ્ય-દારો વિષયનું અદ્યક્ષ જ્ઞાન પણ નથી અને દેશ સેવા કરતાં લોકોના બન માલ અને પ્રતિષ્ઠાનું રક્ષણ કરવાની આવડત પણ નથી, માટે નેતા તરીકે તેમના પર વિશ્વાસ મૂકી કામ લેવામાં ભારે જોખમ છે.

લોકોને સત્યાગ્રહમાં ઠડવો અનુભવ મળ્યા પછી લોકમાન્ય તિલક જવા પ્રૌઢ અને સ્થિર બુદ્ધિના આગેવાન સિવાય કોઈ અર્ધ દગ્ધનો વિશ્વાસ ન કરવો એમ સમજાયું હતું પરંતુ આપણા દેશના લોકો બહુધા ભોળા અને ગતાનુગતિક ચાલનારા છે. દુશ્મન આવીને પણ મીઠાં વચન ઉચ્ચારે તો તેનું કહેવું સત્ય માની આગલું પાછલું ભૂલી જાય તેવા છે. સ્વરાજ્ય માટે અધીરા બનેલા અને ગોરાઓના ત્રાસથી ત્રાસી ગયેલા લોકોને ફરીથી ગાંધીજીએ અસહકારનો માર્ગ બતાવ્યો. ગામેગામે ભાષણો અને નવજીવનમાં અધિકારીઓ વિરુદ્ધ તીવ્ર લેખો પ્રકટ થતાં લોકોને તેના પ્રત્યે પુનઃ ભાવ પ્રગટ થયો. પરંતુ તેમ થતાંની સાથેજ તેણે ઢેઢાઓના સ્પર્શની હિમાયત શરૂ કરી, અને હિંદુઓના ધર્મશાસ્ત્ર વિરુદ્ધ લખવા તથા બોલવા માંડયું. કેંગ્રેસ હિંદુ, મુસલમાન, પારસી, ખ્રિસ્તી આદિ તમામ વર્ગના લોકો માટેની રાજ્યદ્રારી સંસ્થા છે. તેમાં મુસલમાન કે ઇતર ધર્મના લોકોના રીત રિવાજ વિષે ચર્ચા નજ થઈ શકે છતાં પણ સહનશીલ અને ઝોહ કરનારની ઉપર પણ દયા-ક્ષમા-ઉદારતા દર્શાવનારા હિંદુઓની છેડતી તેણે શરૂ કરી. મુસલમાન લોકો કેંગ્રેસમાં સમાનપણે ભાગ લે છે છતાં તેના રાજ્યદ્રારી પ્રશ્ન ચર્ચનારે “મુસ્લીમ લીગ” પણ તેમને માટે ખરેખર અને ધર્મના સંરક્ષણ માટે ખિલાફત કમિટી પણ ખરી; માત્ર હિંદુઓનું જ મોટું પણ વસ્તુતઃ ખોટું, જાતિ અભિમાન વિનાનું હૃદય થઈ ગયું છે કે તેઓને પોતાના ધર્મની રક્ષાએ કાંઈ કરવાનું સૂઝતું નથી. ધારાસભા કે મ્યુનિસિપાલિટી વિગેરે સંસ્થાઓમાં મુસલમાનોના અમુક પ્રતિનિધિ તો જાયજ પણ નોન મોહમેડન

એટલે કે હિંદુઓ તરફથી હિંદુ, ખ્રિસ્તી, પારસી ગમે તે જઈ શકે છે.

અસહકારદ્વારા સ્વરાજ્યની પ્રાપ્તિ ભલે થાય. અમે પણ અસહકારીજ છીએ તે એવા કે ગાંધીજી કદિ મૂકી દે તોપણ શક્તિ અનુસાર કંઈનો ભય રાખ્યા સિવાય કામ કર્યા કરીશું; પરંતુ એટલું ન ભૂલાવું જોઈએ કે ધર્મ છે તો દેશ અને દુનિયા છે. ધર્મભ્રષ્ટ પ્રજા સ્વરાજ્યની કે આલોક પરત્વેકના સુખની આંખી કરી શકતી નથી. ઇજીપ્ત, રોમ, મેસીડોનીયા એક વખત કિત્તિના શિખરે પહોંચેલા દેશો હતા, પરંતુ તેમનામાં ધર્મનું તત્ત્વ નહિ હોવાથી તેઓ અત્યારે હતા નહતા થઈ ગયા છે, જ્યારે હિંદુ ઉપર વિદેશીઓના હજારો હુમલાઓ થયા છતાં પણ વર્ણાશ્રમ ધર્મથીજ અઘાપિ ટકી રહ્યું છે. આ દેશમાં ગાંધી, પટેલ જેવા અનેક કુધારકો થઈ ગયા પણ તેમનું કંઈ વળ્યું નથી અને સત્ય સનાતન ધર્મ જમનો તેમ અવિચળ છે. માટે હિંદુ ભાઈ-ઓને વિનંતિ છે કે સ્વરાજ્યની ઘેલછામાં પ્રમત્ત થઈ ધર્મ ન ગુમાવવો પણ સ્વધર્મ પરાયણ રહી ખુશીથી સ્વરાજ્ય માટે યોગ્ય દિશામાં ચળવળ કરવી.

સામાન્ય માણસ જોતું જોલે અથવા વગર વિચાર્યું જોલે તો તેને આપણે ગાંડો કહી હસી કાઢીએ છીએ; પણ ગાંધીજી જેવા હડહડતું જૂઠું જોલે, ઋષિ મુનિઓ કે જેણે તત્ત્વજ્ઞાન અને યોગવિદ્યાથી ભૂત ભવિષ્ય અને વર્તમાનનો વિચાર કરી લોકોના કલ્યાણાર્થે ધર્મશાસ્ત્રો રચ્યા છે તેમને પણ ગાંધીજી શયતાનીયત બરેલા કહે અને તે હિંદુઓ સાંખી રહે ત્યારે અમેને

આશ્ચર્ય લાગે છે. કલકત્તાના અંગ્રેજી પત્ર સ્ટેઈટ્સમેન તિલક મહારાજને માટે સેતાન શબ્દ વાપર્યો હતો તેમાં આખો ખંગાળ ખળખળી ઉઠ્યો અને તેનો સદંતર ખડિબકાર કરી દીધો; ત્યારે ઋષિમુનિઓ તો તિલક મહારાજ કરતાં હજારગણા શ્રેષ્ઠ કૌટિએ લેખાય છતાં તેમના વિષે ગમે તેમ બોલાય અને લખાય તોપણ હિંદુઓ કેમ શૂન્ય હૃદયના થઈ સાંભળી રહ્યા છે? કેટલાક નાદાન અને મૂર્ખ માણસો ગાંધીજીની સંક્રમાં ઘુમી હમણાના ધર્મગુરુઓ ઉપર અનેક પ્રકારની ખિલતસ ટીકા અને ચિત્રો પ્રકટ કરે છે તથા અવિચારી લખાણો બહાર પાડે છે તોપણ ધર્મગુરુઓ કેમ ઘોર નિદ્રામાં પડ્યા છે! આળીશ લાખને બદલે સાત કરોડ અંત્યજની તદ્દન બેહુદી ગપ હાંકી ગાંધીજી સ્પર્શસ્પર્શની હિમાયત કરે અને પટેલ જેવા વર્ણાશ્રમ ધર્મને છિન્નભિન્ન કરવાનો કુટિલ માર્ગ લોકોને બતાવે ત્યારે ધર્માચાર્યોને કે જાતિ અને ધર્માભિમાની હિંદુઓને કેમ ભોગ ભોગવવામાં, પ્રમાદમાં કે કાયરતામાં પડ્યા રહેવાનું પસંદ પડે છે?

અમારી ધર્માચાર્યોને તથા ધર્માભિમાની હિંદુ બાઈઓને વિનંતિ છે કે તેઓએ પોતાના આઘ મહાપુરુષનું સ્મરણ કરી ધર્મ રક્ષણાર્થે કટિબદ્ધ થવું અને ગાંધીજી તથા પટેલ જેવા સુધારકોને પણ નમ્ર સૂચન છે કે જે તમે સાચી દેશ સેવા કરવા ઇચ્છતા હો તો વિદેશીઓએ હિંદુ ધર્મ વિષે જે બમબળ પાથરેલી છે તે ત્યાગી, જાતિ અને ધર્મના પ્રશ્નોને ન છંછેડતા જમ જાતિ અને ધર્મના લોકો વચ્ચે સાચું હૃદયનું ઐક્ય થાય તેમ કાર્ય કરો કે જેથી દેશના એકત્ર બળથી આપણો વિજય થઈ શકે.

હવે સામાન્ય જનસમૂહનું લક્ષ એક વાત તરફ ખેંચવા માગું છું અને તે એ કે કોંગ્રેસની આજ્ઞા પ્રથમ આપણે સૌ ખંધારકરક લેખતા હતા પરંતુ જ્યારથી તેને ગાંધીજીનો સંસર્ગ થયો છે ત્યારથી તેમાં સદસદ્ વિવેક બુદ્ધિ અને અંતઃકરણનો અવાજ દાખલ થયેલો છે. અને તે સાથેજ કોંગ્રેસને તેઓએ રાજદ્રારી વિષયમાંથી સાંસારિક અને ધાર્મિક વિષયમાં અને તે પણ માત્ર હિંદુઓનાજ વિરુદ્ધ વાળી છે. જ્યાં સૂધી ગાંધીજીની ઇચ્છા અનુસાર કોંગ્રેસનો હેતુ થયો નહતો ત્યાં સૂધી અંતઃકરણ પ્રમાણે વર્તવાનું લોકોને કહેવામાં આવતું હતું અને હવે જ્યારે પોતે અને કોંગ્રેસ એકરૂપ થયા છે ત્યારે કોંગ્રેસની આજ્ઞાને અનુસરવાનું કહેવામાં આવે છે. અમારું દેશબંધુઓને પણ કહેવુંએ છે કે તમે પણ પોતાનું અંતઃકરણ પાસે રાખજો, વેચી નાંખી ધર્મબ્રષ્ટ ના થશો. રાજ્યદ્રારી વિષયમાં કોંગ્રેસને માન આપી સાંસારિક અને ધાર્મિક વિષયમાં તો ધર્મશાસ્ત્રોને અને વડિલોનેજ અનુસરજો.

નારણજી પુરષોત્તમ સાંગાણી

કે. ચાંદના ખીડીંગ-ભીંડી ખજાર,
મુંબઈ. સંવત ૧૯૭૭ પોષ વદિ ૩ ગુરુવાર.

કોંગ્રેસ અને હાલના નેતાઓ.

यद्यदाचरति श्रेष्ठ स्तत्तदेवेतरो जनः ।

सयत्प्रमाणं कुरुते लोकस्तदनु वर्तते ॥

દેશમાં જે કોઈ સર્વવ્યાપી લોક પ્રતિનિધિત્વવાળી સંસ્થા હોય તો તે માત્ર એક ઇન્ડિઅન નેશનલ કોંગ્રેસ-રાષ્ટ્રીય મહા-સભા છે. દેશમાં નાની મોટી અનેક સંસ્થાઓ છે પરંતુ તેમાં ઘણી ખરી જાતિ, ધર્મ, સમાજ, ઉદ્યોગ વ્યાપારાદિને લગતી છે. કેવળ રાજદ્રારી પ્રશ્ન ચર્ચનારી સર્વ સાધારણ પ્રજા: હિંદુ, મુસલમાન, પારસી, ખ્રિસ્તી, ચાહુદી વગેરેને માટે કોંગ્રેસની સ્થાપના સન ૧૮૮૬ માં ગણ્યાગાંઠ્યા દેશભક્તોએ અતિ વિકટ સંજોગો વચ્ચે કરી આજ પર્યંત તેને પાળી પોષી જળવાન બનાવતા આવ્યા છે. આ સંસ્થામાં કોઈપણ કોમ, જાતિ કે ધર્મને લગતો પ્રશ્ન ચર્ચી કોમના હુદયને દુઃખ ઉત્પન્ન ન કરાય માટે તે પ્રથમ-શ્રીજ ત્યજી દેવાયું છે. મનુષ્યની બુદ્ધિ ગમે તેમ તો પણ અદ્ભુત છે. સહવાસ, આકૃત, લાલચ, મોહને લઈ તેનામાં ફેરફાર થતાં વાર લાગતી નથી; તેથી શાણા માણસો જેખમી કામ સત્ પુરૂષોની સલાહ લઈનેજ કરે છે. પંચને પરમેશ્વર તુલ્ય માનવાની મતલબ પણ એજ છે કે વિદ્વાન ગંભીર વયોવૃદ્ધ પુરૂષોની પાઠી બુદ્ધિથી જે કાર્યનો આરંભ થાય કે સલાહ મળે તેમાં પાછા પડવા જવું ન રહે. કોંગ્રેસમાં પણ આજ સુધી એજ ધોરણે કામકાજ ચાલતું હતું; પરંતુ ગાંધીજીએ તેમાં પ્રવેશ કરી આસમાની

સુલતાની કરી મૂકી કેંએસના જોટલા જૂના પ્રખર બુદ્ધિના નેતા હતા તેનું કહેવું ન સાંભળતાં-તેઓની અવગણના કરાવી, સમસ્ત લગામ પોતાના હાથમાં લીધી છે. હું કહું એટલુંજ થાય, હું કહું એજ સાચું, હું કહું એટલુંજ કરવામાં તમારું હિત જળવાય; ખાકી બધા ખીકણુ સ્વાર્થી આદિ કહી ભોળા આવેશી લોકોને બહેકાવી માર્યા છે. તે એટલે સૂધી કે ગાંધીશ્રી વિરૂદ્ધ મતવાળાને બોલવાનું સ્થાન પણ રહેવા દીધું નથી. જગદીશ શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માને કૃષ્ણે આમ કર્યું અને તેમ કહ્યું એમ કહી શકાય; મહર્ષિ વસિષ્ઠ, યાજ્ઞવલ્ક્ય જેવા આત્મજ્ઞાની, 'શ્રૈશ્વર્ય' સંપન્ન પુરૂષોને ખાલી નામ પોકારી બોલાવી શકાય; પરંતુ જો કોઈ ખાલુ દાસ કે બીણા જેવા આગેવાન ગાંધીને મી. ગાંધી કહી સભામાં સંબોધે તો તેનો તિરસ્કાર કરી બળાત્કારે તેઓ પાસે મૂખ લોકો મહાત્મા શબ્દ બોલાવે, અને એને ગાંધીજી મૃદુ હાસ્ય કરીને ઉત્તેજન આપે એ ગાંધી શાહી જીન્દમ-પ્રેસ એક્ટ કે રેલેટ એક્ટ કરતાં બીજો વિશેષ જીન્દમી કાયદો શો હોઈ શકે ! કપડું ખાંડ સાકર દવા અને બીજી તમામ પરદેશી બનાવટની વસ્તુ વાપરનારા માણસો જો તેઓ ઘેર જઈ ખાનગીમાં ગમે તે પહેરે ખાય કે વર્તે-ખૂદ તેનો પોતાનો છોકરો સુદ્ધાં વિરૂદ્ધ વર્તે તેનું કાંઈ નહિ પરંતુ જાહેર સભામાં લોકોએ ખાલીની બગલા ટોપી અથવા કાંધીઆ કુડતું ઘાલીને આવવુંજ જોઈએ, અન્યથા તે દેશદ્રોહી કરી તેને સભામાં પ્રવેશ કરવા કે બેસવા બોલવા મત આપવાની છૂટ ન મળે, એના કરતાં બીજો વિશેષ દંભ કે સ્વપૂજના સંપ્રદાયમાં બેઝવાની યુક્તિ શી હોઈ શકે !

કોંગ્રેસમાં ભાઈસાહેબના પનોતા પગલા થયા પછી દશ રૂપિયા ભરી મત આપવાનો તથા ઉલટથી ભાગ લેવાનો સર્વ સાધારણ પ્રબળને અધિકાર હતો તે પણ તેણે કોંગ્રેસની કીડમાં ફેરફાર કરાવી ખુંચવી લીધો. ગામ શહેર કે પ્રાંત જીલ્લામાં જે તેના મતવાળી વ્યક્તિઓ ચૂંટાઈ કામ કરતી હોય તેજ હવે પ્રતિનિધિ તરીકે ભાગ લઈ શકે એવો નિયમ બનાવી સ્વતંત્ર લોકમતને તેણે છૂંદી નાંખ્યો છે. લોકોને તો કેવળ પ્રદર્શનના ખાવલા કિંવા ભાગ લેવા આપવાના જ હથિયાર બનાવી દીધા છે. આમ થવાથી કોંગ્રેસની પવિત્રતા અને પ્રતિષ્ઠા જે લોકોના હૃદયમાં તથા સરકાર દરબારમાં હતી તે નષ્ટ થઈ ગઈ છે ને કોંગ્રેસના હેતુ હતા તે શત્રુ બન્યા છે. સરકાર કોંગ્રેસના ઠરાવને લક્ષમાં લઈ કાંઈકે ભય પામતી અને છૂટ મૂકતી તે માંહોમાંહની ફાટકુટ તથા અહિં'સા રેંટીઓ ખાદી ઢેઢ સ્પર્શદિનું બળવાન શસ્ત્ર (પાવૈયાની ટોળીના જેવું) જોઈ નિર્ભય થઈ ગઈ છે અર્થાત્ તકનો લાભ લઈ સરકારે એવી તો સજ્જડ સત્તા જમાવી, ચળવળીઓને વીણી વીણી ઉપાડયા છે કે “ ન ભૂતો ન ભવિષ્યતિ ” જેવું કરી મૂક્યું છે. દીકરો લેવા જતાં ઉલટો દાઢીઆળો ખોઈ ખેસવા જેવું કરી દીધું. સ્વરાજ્ય લેવા જતાં સત્યાનાશ વળી ગયું. ઢેઢ ભંગીથી અધર્મ, કાઉન્સિલ ખોચકોટથી ખેહદ કર અને સખ્ત કાયદા, સ્કૂલ છોડાવવાથી પિતાપુત્ર ભાઈ ભાઈ વચ્ચે ઝગડા અને અજ્ઞાનતા તથા ખાદી રેંટીઆ પ્રચારી, કપડાં બળાવી વિશેષ ખેડારી અને વેપાર ધંધાની દુર્દશા અત્યંત પ્રમાણમાં વધારી મૂકી છે.

આવી સ્થિતિએ ન પહોંચાય એ માટે શું કોઈએ યતન કર્યો નહોતો ? શું આખો દેશ ગમાર હતો ! શું તમામ દેશભક્તોની

બુદ્ધિ નાશ પામી હતી ? નહિ, યત્ન તો દાસ, પાલ, કેલકર, માલવિયાજી વગેરેએ ઘણો કર્યો હતો પરંતુ કોઇનું કાંઈ વળ્યું નહિ. ૧
 દીલા મનના દેશભક્તો ગાંધીરૂપી ઉચ્ચ પ્રવાહની સામે પડી પાર જવાની હિંમત ધરી શક્યા નહિ. કોઈ રડયા ખડયાએ સાહસ કર્યું તેનું કાંઈ ઉપજ્યું નહિ. શ્રીયુત દાદાસાહેબ ખાપડે જવા ચુસ્ત દેશભક્ત કે જે પ્રખર વય અને બુદ્ધિના પુરૂષ છે તે કાઉન્સિલમાં મેં ખર તરીકે જતાં ગમાર લોકોએ તેને એટલો તો નિંદનીય ત્રાસ આપ્યો છે કે તેનાં કપડા ધોવા ધોખીને અને હજમત કરવા હજમને પણ તેની પાસે જવા નહોતા દીધા. અરે ! આકોલામાં કેટલાક ગુજરાતી કાઠિયાવાડી ગાડરીઆ છે તેણે તો મુસલમાનોને ચડાવી ખિચારા એક જમીનદારની જાગીર અને એક સહકારીના લગ્ન સુદ્ધાં રદ કરાવવાની અધમતા આદરી હતી. દેશભક્ત બીપીન-ચંદ્રપાલ, ઝીણા, સત્યમૂર્તિએ ગાંધી વિરુદ્ધ મત દર્શાવ્યો એટલે તેઓને તિરસ્કાર ખમી ઘેર બેસવું પડ્યું હતું. દાસ, પટેલ, કેલકર જવા દેશસેવકોએ વિચાર્યું કે વિરોધ કરશું તો લોકો ગાંઠશે નહિ, ઉલટા સ્વાર્થી દેશપ્રેમી કહી તિરસ્કાર કરશે. જે છાના-માના બેસીશું તો બીકણ ઠરીશું અને ભવિષ્યમાં તેનું જોર ખડુ વધી જતાં લગામ હાથમાં લઈ કામ કરવા ઇચ્છીશું તો લોકો અવિશ્વાસ ધરી કરવા નહિ દે. વળી આજ સૂધી અદ્યપ મતવાળા મોડરેટોને જે કારણો આપણે આપતાં તે આપણનેજ લાગુ પડશે. મોડરેટો ગણ્યા ગાંઠ્યા હોવાથી કોંગ્રેસમાં તેઓનું કાંઈ ઉપજતું નહિ (નહિ ઉપજવાનું કારણ સદાકાળ સરકાર ખુશ રહે, કૃપાળુ રહે તેનું મન કોઈ રીતે ન દુઃખાય તેવી રીતે તેઓ વર્તતા એટલે

લોકો તેઓનું સાંભળતા નહિ) તેથી તેઓ કાંગ્રેસને નિંદતા એટલે લોકો તેઓને ખુશામતીઆ કહેતા. આપણે મોડરેટોને કહેતા હતા કે જો તમારે તમારું ધાર્યું દેશ પાસે કરાવવું હોય તો તમો શા માટે તમારી મેજેરીટી કરતા નથી? “મુજ વીતી તુંજ વીતશે ધીરી ખાપુડીઆ” એ કહેતી પ્રમાણે આપણે કાંગ્રેસના અલ્પમતીવાળાને જ શબ્દો કહેતા હતા તે હવે આપણે માટે કહેવાશે; માટે હાલ તુરત તો મનના ભાવ અગસ્ત્ય ઋષિની માફક મનમાં સમાવી ચળવળ ચલાવે રાખવી. આ રીતે ચળવળ આગળ ધપી. ચળવળ ચાલતી હતી છતાં લાગ મળ્યે વિરોધતા-મતભેદ ઉભો થતો રહેતો હતો. ખારડોલીમાં રાત્રિની છેલ્લી ઘડી સૂધી ગાંધીજીએ સત્યાગ્રહનો હુમલો કરવા વિશે વાઘસરોયને ચેલેન્જ પર ચેલેન્જ મોકલાવી અને સવારે તેણે જાદુગરની રમતની માફક બધુંય સમેટી લીધું. ચૌરાચૌરીના હુલ્લડનું બહાનું બતાવી દેશને સ્વરાજ્યને માટે નાલાયક કરાવી ગાંધી મહારાજ નથી રમતા કરી બેસી ગયા. આ પીછેહઠનો કાંઈ પ્રથમ બનાવ નથી, આવા બનાવ-અણીને વખતે દેશને ધોખા દઈ ખાડામાં ઉતારવાના તો એ મહાત્માના હાથે કઈક બની ચૂકયા છે, જેની બેલાન લોકોનેજ લાગ નથી. એ વિષે જ લેખ આ બનાવ બનવા અગાઉ આઠ માસ પૂર્વે એટલે તા. ૨૧-૫-૨૪ ના “ગાંધીશાહીની પૂર્ણાહુતિ” એ મથાળા હેઠળ ‘મહાજયોતિ’ વગેરે પત્રોમાં પ્રસિદ્ધ કરી લોકોને સાવધાન કરવામાં આવ્યા હતા તે આ પ્રમાણે છે:—

અદ્વાથી કીટ પર્યન્ત સમગ્ર પ્રાણી સ્થાવર જંગમને માટે કાળ નિર્માણ થયેલ છે. સૂર્ય અમુક સમય સૂધી તપી અસ્ત

પામે છે. સિંહ અમુક સૂધી વનરાજપણું ભોગવી લય પામે છે. રાજા કે સાધારણ મનુષ્ય અમુક સમય સૂધી સંપત્તિ ઐશ્વર્ય માન ભોગવી પંચતત્ત્વમાં મળી જાય છે. રાવણ મહા સમર્થ રાજધિરાજ હતો. તેની આણુ સ્વર્ગ મૃત્યુ અને પાતાળ ત્રણેપર વર્તાતી. અતુલ બળ, અલૌકિક બુદ્ધિમતા, વેદશાસ્ત્રાદિનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન અને હિંસ્ર તપશ્ચર્યા તેનામાં હતી છતાં તે અહંભાવથી પતન પામ્યો હતો તે બીજાની શી ગતિ !

જયારથી ભારતવર્ષ અગાધ ધર્મ અને સાધન સંપત્તિથી વિહીન થયો છે ત્યારથી સુખ સ્વતંત્રતા સહાય માટે વિવિધ દિશામાં ફાંફાં મારે છે. જે કોઈ અમત્કાર બતાવે છે તેના તરફ પ્રજા તત્કાળ મોહી પડે છે. બુદ્ધ જૈન ચાર્વાકાદિએ પ્રથમ અમત્કાર બતાવ્યો ખાદ્ય મુસલમાન ક્રિશ્ચિઆનિટી ખ્રિસ્તોસમાજ આર્યસમાજ વગેરેએ દેખાવ દીધા પણ શ્રીમદ્ આદ્ય શંકરાચાર્ય, મહારાણા પ્રતાપ અને સ્વામી વિવેકાનંદે ધર્મની-લોકોની રક્ષા કરી વિરોધીઓને ઝાંખા પાડ્યા.

સ્વ. લોકમાન્ય તિલક ધર્મશાસ્ત્રના જ્ઞાતા અને વિચક્ષણ રાજદ્વારી કુનેહવાળા પુરુષ હતા. તેમણે સ્વરાજ્યની પ્રચંડ હીલચાલ ચલાવી દેશને જગૃત કર્યો પણ દુર્દૈવે સ્વરાજ્યરૂપી ફળ પ્રાપ્ત થવાની અણી ઉપર હતું તે વામાં તેઓ સ્વર્ગસ્થ થઈ ગયા. દેશ તો દરિદ્રતા અને અપમાનની પીડાથી રીખાતો હતો તથા યુરોપ અમેરિકા જાપાનાદિ દેશની પ્રજા પોતપોતાના હક્કો ભોગવતી હોવાનું અને માત્ર હિંદનીજ પ્રજા તેથી વંચિત હોવાનું લોકોને જ્ઞાન હતું એટલે સ્વરાજ્ય માટે લોકો વિશેષ વ્યાકુળ બન્યા હતા. માત્ર

આગેવાનનીજ રાહ હતી કે તે ખાલી પડેલી જગ્યા કાઢ સંભાળે. અત્યારે લોકો ભાગ્યેજ આગેવાનના ગુણ દોષ જુવે છે. રાજદ્વારી ક્ષેત્રમાં ઝઝુમનાર પુરૂષ અંદરખાને ભલે દુરાચારી અને દંભી હોય, સુ(કુ) ધારક હોય, જસુસ તરીકે કામ કરનાર હોય, ધર્મહીન ઢેઢો હોય, નાદાન અને વાહીઆત વાતો કરનારો હોય, કાર્ય હાથ ધરી અડધે રસ્તેથી પડતું મૂકી દેગો દેનારો હોય તોપણ જો તેનામાં સત્તાવાળાઓ સામે શખ્તો ફેંકવાની અને લોકોને એક વર્ષની અંદર સ્વરાજ્ય અપાવી દેવાની લાલચમાં લાભાવી મનોબળ વડે કામ લેવાની તાકાત હોય તો તેને હિંદના ભોળા કુમળા અને ધર્મના સંસ્કાર રહિત હૃદયના સ્વરાજ્ય પાછળ ગાંડા ખનેલા લોકો મહાત્મા કે અવતારી કહી પૂજે તેમ છે.

રા. મોહનદાસ કરમચંદ ગાંધી માટે પણ તેમજ બન્યું છે. તે ભાઈ આફ્રિકા જેવા જંગલી પ્રદેશમાં ઘણા વર્ષ રહી ટપલા ખાઈ હિંદુવાળી હિંદ આવ્યા. પ્રથમ તેમણે ગોખલેજીને ગુરૂપદ આપી વિદ્યાર્થી તરીકે સમય ગાળ્યો ખાદ્ય એકાએક મહાત્મા થઈ ગયા. દૂધ ખાવું એ માંસાહાર છે, સ્વપત્નીને માતા ગણી બ્યવહાર ન કરવો, વેપાર હુન્નર વિજ્ઞાન સાહિત્ય યંત્ર કળા રેલ્વે તાર મોટર વૈદ્ય ડોક્ટર વકીલ વગેરેનો ઉપયોગ (એ બધાનો ઉપયોગ પોતે કરે તે માટે બાધ નહિ) પણ દેશના લોકોએ ન કરવો; કારણ કે તેણે જગતનું સુખ હરી લીધું છે તેથી તેનો નાશ થવો જોઈએ, માત્ર વણાટકામ શ્રેષ્ઠ છે તેથી તેનો પ્રચાર કરવો જોઈએ, અને હથિયાર પકડી શકાય નહિ કારણકે તેથી અહિંસાનો ભંગ થાય છે વગેરે ખોલવું તે તેની શરૂઆતની કારકીર્દિ હતી

પરંતુ પાછળથી લોકમાન્ય જતાં સિંહને સ્થાને તેનું આમકું
ઝોઢી જેમ ગધેડો ખેંચી જાય અને ખેંસુરા સુર ઠાઠવા માંડે
તેમ ગાંધીજીએ સ્વરાજ્ય એક વર્ષમાં અપાવી દઉં, રોલેટ એકટ
હમણાંજ રદ કરાવી દઉં, રાવણી-સેતાની રાજ્યનો નાશ કરી
રામ રાજ્ય સ્થાપી દઉં પણ જે તમે મારા કહેવા પ્રમાણે વર્તી
સત્યાગ્રહમાં-અસહકારમાં જોડાવતો. જે તમે દ્રવ્યની અને સાધ-
નની સહાયતા આપોતો. ભોળા વિશ્વાસુ અને લાલચુ લોકોએ તેમ
કર્તું પણ કહેવાતો મહાત્મા-મહાતમા થઈ ખેડો. તેણે પંજબ
જવાનું માંડી વાળી, લોકોના અદ્ભુત જુસ્સાને અભિનંદન અર્પી
દ્વિગુણીત કરવાને બદલે તમે તોફાનીઓએ મુંબઈમાં ટ્રામોનો
બ્લોકાર અટકાવી ભાંગ ફેંડ કરી, અમદાવાદમાં ઓફિસો
સળગાવી અને પંજબમાં ખેતાર ગોરાના ખુન કર્યા તેથી તમે
સ્વરાજ્ય માટે નાલાયક છો, પાપી છો, તોફાની છો. તમારે
મને શીદ ખંજર લઈ ન માર્યું? આવું અધમ કામ પદ્ધતિસર
થવામાં કેળવાયલાઓનોજ હાથ છે, તેથીજ તે બન્યું છે. હું તો
હવે તમારી સામેજ અસહકાર-સત્યાગ્રહ કરીશ. અધિકારીઓએ
તમારા પર જુદમ ગુબાર્યા એ વાસ્તવિક છે, એ જુદમમાંથી
હિંગરવા સારૂ તેઓ ઇન્ડેમ્નિટી ખીલ પસાર કરે છે તેને મારે
ટેકો છે. તમે ગ્રાયસ્થિત લ્યો. હથિયાર અને દંડ આપી સરકારને
શરણે આવ. તે જ શિક્ષા પ્રરમાવે તે ખુશીથી સહન કરો. હવે
હું સત્યાગ્રહ ખંધ કરું છું વગેરે.

આ વખતે વિચારશીલ અને સાચે કામ કરનારાઓના મન
ગાંધીજી ઉપર ખડબ નાખુશ થયા. કેટલાકે તો તેને પ્રત્યક્ષમાં

મૂર્ખ જસુસ અને દેશપ્રોહી છે. એમ સુદ્ધાં સ્પષ્ટ સંભળાવી દીધું. એવામાં ખિલાફતનો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થયો. તેની દેશમાં જરાય અવેક્ષા ન હતી પણ ગાંધીજીએ અજનું ગજ કરી મૂકી ગાંડાની માફક દેશના એક છેડેથી બીજા છેડે ધુમધામ અને દોડાદોડી કરવા માંડી. દૂરના લોકોને તેઓ આક્રિષ્ટ હતા ત્યારનું માન હતું એટલે તેના ખોલવાની અસર થઈ અને લોકો ઉશ્કેરાઈ બેઠા થયા. ખિલાફતનો ફડચો લાવવા માટે નવી ધારાસભા કે જે ઘણા વર્ષના લડતની પરિણામે લોકોની બહુમતીવાળી થઈ છે અને થોડા ઘણા હક્ક પણ મળ્યા છે તેનો બહિષ્કાર કરી, સરકારી શાળા કોલેજો કે જે લોકોના પૈસાથીજ ચાલે છે તેનો ત્યાગ કરો, વકીલાત છોડો; પણ છોડી કરવું શું ! માત્ર ૩ પીંજ રેંટીઓ આઠ ઠલાક કાંતી ખાસા આઠ પૈસા મેળવો અને ઢેઢ-ચંડાળને અડકી, પ્રેમથી ભેટી બની શકે તો તેનું (ભંગીનું) કામ કરો; કારણકે તે પવિત્ર અને જગત ઉપકારી જાતિ છે.

ગાંધીજી કહે છે કે કેફ ઘણી જાતના છે. કોઈને દારૂ અફીણ ગાંજો બીડી ચા નાટક વગેરેનું સેવન કરવાથી કેફ ચડે છે, તેમ તે કહે છે કે રેંટીઓ કાંતવાથી પણ કેફ ચડે છે. તેથી સમજાય છે કે ગાંધીજીને ઢેઢને અડકવાનો અને રેંટીઓ કાંતાવવાનો કેફ-નિસ્સો ચડ્યો છે. આ નિસ્સાના રંગમાં તેની બુદ્ધિ એટલી તો ભમિત થઈ ગઈ છે કે તેના મતને અનુકૂળ નહિ થનારા વેદ સ્મૃતિ પુરાણાદિ ધર્મશાસ્ત્રોને તથા તેના રચનાર સ્વયં પરમાત્મા અને ત્રિકાળ જ્ઞાની ઋષિ મુનિ આચાર્યોને તથા બ્રાહ્મણોને સેતાની પાખંડી સ્વાર્થો કહી વગોવે છે અને ધર્મશાસ્ત્રો

નવા રચાવવાની હિમાયત કરે છે. વેપાર ઉદ્યોગ મીલ કારખાના વગેરે તથા વિદ્યા શીખવનાર શાળા પાઠશાળા કોલેજોનો નાશ કરાવવાની ભલામણ કરે છે અને તમામને રેંટીઓ કાંતવાનો આગ્રહ કરે છે.

આથી પરિણામ એ આવ્યું છે કે કાચી બુદ્ધિના નાદાન છોકરાઓ કે જેને માખાપે સર્વસ્વ ખર્ચી ઉંચી આશાએ ભણાવ્યા પરણાવ્યા હોય અને જેનાપર તેમની જીવનદોરી હોય તેને ઉશ્કેરી મુક્યા છે. છોકરાઓ વિદ્યાલયો ખાલી કરી માખાપ ભાઈ સાથે ટૂંટો કરી કેદીની માફક સંકેદ ટોપી અને પેરણ ઘાલી અહીં તહીં રખડવા લાગ્યા છે. વેપાર ધંધો કમી થવાથી વેપારીઓ નોકરીઆતો અને સર્વ સાધારણ પ્રજા આજીવિકાના સાધન વિના પીડાવા લાગીછે. કેંગ્રેસનો કબજો પોતાના હાથમાં લઈ ખરા દેશભક્તોને ધારાસભામાં જતાં અટકાવ્યા એટલે ઘણા ખુશામતીઆ અને ખિન અનુભવી ઘુસી ગયા છે અને સરકાર જે કાંઈ નવા કર નાખવા કે સખ્તાઈના કાયદા પસાર કરવા ઇચ્છે છે તેને તેઓ ટેકો આપી રહ્યા છે. અંગ્રેજ અથવા હરકોઈ સત્તાવાળા પાસેથી ગયેલી વસ્તુ જેને પાછી મેળવવી છે તે લડત ચલાવવામાં ગમે તેટલી સાવધાની રખાય તો પણ Violence ધાંધલ થયા વિના રહેજ નહિ એ કુદરતી નિયમ છે પરંતુ કુદરતનો પણ માલિક થવા ઇચ્છનાર મહાત્મા Nonviolence-તોફાન વિનાની ચળવળ ચલાવી વિજય પ્રાપ્ત કરવા માગે છે; એ કેટલું ભૂલ ભરેલું છે એમ સિદ્ધ થવા માટેજ અઠસ્માતિક તોફાનો થવા માંડ્યા છે, તેથી ખિચારા નિર્દોષોની પકડાપકડી અને

જપાતાના કાયદાઓ દેશમાં ઘણેખરે સ્થળે અસ્તિત્વમાં આવ્યા છે. દેશાભિમાની સમજી પુરૂષો ખરી સલાહ આપવા આવ્યા તો તેઓનું અપમાન અને અવગણના થઈ એટલે તેઓ દેશસેવાનું કાર્ય કરતા અટકી ગયા. દુકામાં હિંદને ધર્મ સ્વરાજ્ય અને આખાદી અપાવવાને બદલે ગાંધીજીએ સખ્તાઈનું રાજ્ય દરિદ્રતા અને અધર્મનો પૂર જોસમાં ફેલાવો કરી મૂક્યો છે.

સામાની કારકીર્દિનો અનુભવ થતાં બુદ્ધિમાન માણસ તુરત તેને પીછાણી લે છે. પણ અજ્ઞાન અને કાચી વયના માણસો લાંબી ગણતરી કરી શકતા નથી કે આ સલાહ આપનાર સાચી અને હિતકારી સલાહ આપે છે કે વિનાશ કરનારી ! આ તે મિત્રની ગરજ સારે છે કે શત્રુની ! લોકો તો ગાડરીઆ પ્રવાહની માફક જે આગળ ધસારો કરે છે તેની પાછળ દોડે છે. આજસૂધી દુનિયામાં નથી બન્યું તે ગાંધીજી બનાવવા માગે છે અર્થાત્ ઇશ્વર કરતાં પોતાને વધુ શાણો માની તેના નિયમો ફેરવવા આહો છે પરંતુ તેને એટલું પણ ભાન નથી કે જગતના આદિથી તે આજ પર્યંત તેવા કંઈક સ્વેચ્છાચારી ઉચ્ચપાથક્ષીઆ થઈ ગયા પણ દુનિયાને તેની કિંચિત્ માત્ર અસર થઈ નથી. મહા પ્રતાપી મહારાજ દશરથ શિવાજી મહારાજ અને લો. તિલક જેવા જ્ઞાની અને સત્તાધારી પુરૂષો પણ જે કોઈ કાર્ય કરતાં તેમાં તેઓ પ્રથમ ડાહ્યા અને આગેવાન પુરૂષોની સંમતિ લેતાં અને પછીજ કાર્યારંભ કરતા. કદાચ કોઈ કામમાં લોકોની સંમતિ ન મળી અને પોતાની તીવ્ર ઇચ્છા હોય તોય તે કાર્ય લોકમતને આધીન થઈ પડતું મૂકતા; પરંતુ ડોઢ ડાહ્યા ગાંધીજી રાવણ કરતાં લાખ કે કરોડો

અંશે પણ પોતાનામાં શક્તિ કે બુદ્ધિ નહિ હોવા છતાં હું હું કરી કોઈને પૂછતાં નથી તેમ કોઈનું કહ્યું માનતા નથી અને તે કહે છે તેમ જોમ તેનું અંતઃકરણ કહે છે તે રીતે કયે જાય છે પરંતુ તેને (ગાંધીજીને) એટલો પણ વિચાર સૂઝતો નથી કે મારે અંતઃકરણ છે અને શું બીજને નહિ હોય અથવા બીજએ વેચી નાંખ્યાં હશે? બિચારા ઋષિ મુનિઓને હજારો વર્ષ તપ કરતા અને યોગ સાધતા મોક્ષ મેળવેલો દુર્લભ લાગતો તે મોક્ષ માટે તો ગાંધીજી કહે છે કે મોક્ષ મારા હાથમાં છે, તે મને મળશે તોપણ મારે તે જોઈતો નથી. મારે તો ઢેઢ જાતિમાં અવતરી, તેના સુખદુઃખનો અનુભવ લઈ તેની સેવા કરવી છે. તમારે મને ઢેઢ કહીને જ બોલાવવો. મેં ઢેઢની છોકરી દત્તક લીધી છે, (આ ઢેઢ અને રેંટી-આના કેંડી માણસને એટલું પણ ભાન નથી કે વંશ રાખવાને માટે દીકરો ન હોય તો તે દત્તક લેવાની મર્યાદા છે પણ કયાંય દીકરી લેવાનું સાંભળ્યું છે?) મારે ત્યાં બ્રાહ્મણનો પુત્ર વેદશાસ્ત્ર ભણેલો છે તે પાંચજાના સાફ કરવાનું કામ કરે છે અને તેમ કરતાં તેને જરાય સંકોચ પણ નથી થતો. (હશે તે કોઈ પૂર્વ જન્મનો ઢેઢ એટલે સંકોચ શાનો થાય!) મુસલમાન સાથે બેસી હું તેની ડબલ રોટી ખાઉં છું છતાં હું મને સનાતની ચુસ્ત હિંદુ વૈષ્ણવ માનું છું (અરે વાહરે કલજુગીઆ ચુસ્ત સનાતની વૈષ્ણવ! તમારી લાયકાત તો બ્રહ્માએ બીજ કોઈનામાં કયારેય મૂકી નહિ હોય! માત્ર તમે તે તમે જ છો.) હું બુદ્ધ અને જસસની માફક અવતારી હોવાનો પણ દાવો કરી શકું છું જો કે મારામાં વખતે કાંઈક અપૂર્ણતા હશે પણ તે દર અંધ શંકે તેવી છે વગેરે વિધાન

જાહેર ભાષણોમાં અને નવજીવનમાં તેઓ ઉપરાઉપરી કૃત્યજનક જાય છે. આવી હિંદુ જાતિ, ધર્મ તથા દેશનો ભયંકર રીતે નાશ કરનારી પ્રવૃત્તિથી ઘણાના દિલ દુઃખાય છે પણ તેઓ અપમાન થવાના ભયથી જાહેરમાં આવી બોલવાની કે પોતાને સત્ય ભાસતું હોય તેવી પદ્ધતિએ કાર્ય કરવાની હિંમત ખતાવી શકતા નથી એ એક તેઓની મોટી અને ખરેખરી ખામી છે. ઘણા સમજી માણુસો તો તેના ખારમા (માસ) ની રાહ જોઈ બેઠા છે કે આઠ ગયા અને ચાર ખાઈ છે તે પૂરા થશે એટલે તેણે જ ચળવળ કરી લોકોને ખડેકાવી, શૂરતા વીરતા વિનાના કાયર નપુંસક જેવા બનાવી, ધર્મ વિરુદ્ધ અવિચારી ઉપદેશ આપી નાસ્તિક અને ઉચ્છૃંખલ બનાવી, અનેકને પાયમાલ કરી જલ અને મોતની શિક્ષાના ભોગ બનાવી તે તરફ પોતાનો સંતોષ દાખવી, સખ્તાઈના કાયદા અને નવા કર નખાવી, વિદ્યાર્થીઓનો અભ્યાસ છોડાવી, ધર્મશાસ્ત્રો અને ઋષિમુનિઓને નિંદી, ઢેઢાઓને અડકવાથી અને રેંટીઓ કાંતવાથી સુતરને તાંતણે સ્વરાજ્ય લટકાવેલું છે તે લઈ લેવાની મૂર્ખતા ભરી વાતો કરી અંધાધુંધી કરી મૂકી છે તેમાં આખરે તેનું કાંઈ વળનાર નથી, તે નાશીપાસ થશે. તેવા ઉપાયથી સ્વરાજ્ય કદિ પણ મળી શકેજ નહિ, પણ તેથી તો મળતું હોય તેય અટકી જાય અને પ્રજાનો હવંસ થઈ જાય. આપણે અધીરાઈ ન કરીએ તો સમય પોતાની મેજે સત્ય પૂરવાર કરશે અને ગાંધીશાહીની પૂર્ણહુતિ થશે. અર્થાત્ વર્ષ પૂરું થતાં સ્વરાજ્ય ન મળ્યું તો અત્યારે તેની પાછળ અંધ અને મૂર્ખ બનેલા લોકોજ તેનો તિરસ્કાર

કરી બહિષ્કાર કરશે. હવે કાંઈ લાંબુ બોલવાનું નથી માત્ર ચારજ માસ બાકી છે એટલે વાર્યા નહિ વળે તે હાર્યા વળી પોતાના મિથ્યા અભિમાન અને ગાંડપણનું કળ-પાપ-પ્રાયશ્ચિત્ત પોતેજ ભોગવ્યે છૂટકો છે. કેટલાક તો વળી એમ પણ કહે છે કે ગાંધીજી એ કાંઈ રાજદ્વારી પુરૂષ નથી પણ રાજદ્વારી વિષય લોકોને પ્રિય હોવાથી તેના નામે સંસાર સુ (કુ) ધારાની હિમાયત કરનારા નાસ્તિક છે; કારણ કે તે એક વખતે માંસાહાર પણ કરતા હતા અને સંસ્કૃત તથા ધર્મ શાસ્ત્રના જ્ઞાન વિના બાઇબલ શીખેલું હોવાથી ક્રિશ્ચિયન પણ થઈ જતા હતા. ઉપરાંત કેટલાક એમ પણ માને છે કે તે પૂર્વ જન્મમાં ઢેઢ હશે તે વખતે તેનું કાંઈએ અગાડયું હશે તેથી તેનું વેર હિંદુ જાતિ અને હિંદુ પર લેવા તેઓ જન્મેલ છે, જેમ પૂર્વકાળમાં શિખંડી બીબ્મ પિતામહપર વેર લેવા જન્મ્યો હતો તેમ; માટે સર્વેએ તેનાથી સાવધાન રહેવાની જરૂર છે.

દેશજનો ! જ્ઞાની પુરૂષોના કહેવા પ્રમાણે આ સમય કલિયુગનો છે. તેમાં પ્રપંચ ભેદ બહુ રમાશે તેથી સંભાળવાનું છે. મહાત્મા કે અવતારી પુરૂષની શક્તિ અને વાણી દિવ્ય હોય છે તે કાંઈ મિથ્યા બકવાદ, ભયંકર ભૂલો, ઘડી ઘડીમાં ફરી જવું કે સહાયની અપેક્ષા રાખનારા શ્રદ્ધાળું ગરીબો પાસેથી ઉલટું ધન હરતો નથી; પરંતુ સાચો મહાત્મા કે અવતારી તો ક્ષણ માત્રમાં સંકલ્પથી, દ્રષ્ટિપાતથી કે વચન ઉચ્ચારવાથી જગત આખાનો ઉદ્ધાર કરી શકે છે અને કોઈ ભરાય તો પળવારમાં નાશ પણ કરી શકે છે. ભોળા હિંદુઓએ એટલું પણ વિચાર-

વાનો અવકાશ લેવો જરૂરી છે કે હિંદમાં અથવા દુનિયાના કોઈ પણ દેશમાં ઇતિહાસ શું સાબિતી આપે છે ? શું ઇતિહાસ એમ ખતાવે છે કે ધર્મ છોડી દેઢને અડકી વર્ણસંકર થવાથી કોઈ પ્રજાને સિદ્ધિ મળી છે ? શું ઇતિહાસ અથવા શિષ્ટ પુરુષોએ કયાંય એમ દર્શાવેલું છે કે અમુક પ્રજા અમુક રાજ્યના અંકુશમાંથી રેંટીઓ કાંતી રસણું કરી ટપલા ખાધને સ્વતંત્ર થવા પામી છે ! અર્થાત્ ઇતિહાસ તો એમ ડિઝિમ વગાડીને કહે છે કે પોતાનું બળ સામથ્ય એકત્ર કરી લડત ચલાવ્યા વિના કે યુક્તિથી યુદ્ધ કર્યા વિના કદિપણ કોઈ પ્રજાને સ્વરાજ્ય કે સ્વતંત્રતા પ્રાપ્ત થયા નથી અને થવાના નથી. માટે પ્રજાએ કોઈ પ્રકારે ભૂલાવામાં ન પડતાં ધર્મના સંરક્ષણદ્વારા સાધન સંપન્ન બનતાં રહી યુક્તિથી સ્વતંત્રતાનો માર્ગ સિદ્ધ કરવો. ધર્મનું રક્ષણ અને પાલન એટલા માટે કે જેને ધર્મ સાધ્ય છે તેને આપું જગત કાળમાં લેવું તૃણવત્ લાગે છે. ધર્મમાં અપુટ બળ બુદ્ધિ જ્ઞાન અને તપનું તેજ સમાયેલું છે, તેથી તેને ધારણ કરનારનો નિઃસંશય વિજય થાય છે.

યોગ્ય સમય આવ્યે કાળ તો તેનું કામ કરશે જ; પરંતુ પરમેશ્વરે આપણને મન બુદ્ધિ હૃદય અર્પણ કરેલ છે તેનો સદુપયોગ કરી-વિવેકબુદ્ધિથી સાર અસારને ઓળખી આજથીજ આપણે ચેતી જઈએ અને વાસ્તવિક શ્રેયના માર્ગે પ્રેરાઈએ તો તેટલોજ આપણને અને માતૃભૂમિને લાભ છે. ગાંધીજીને લોકોએ ફરજ પાડવી જોઈએ કે તમારા મગજમાં સેતાન ગાંડપણ અને ઢેઢનો વાસ છે તેથી તમે રાજદ્વારી રણક્ષેત્રમાંથી નીકળી જઈ પ્રાતની કૃપાવડે અમદાવાદમાં સાબરમતીને કિનારે તમોએ જ

સત્યાગ્રહાશ્રમ-પાગલખાનું ખંધાવ્યું છે તેમાં ખેસી તમારા ઘોર પાપ બદલ અનશન વ્રત લઈ હરિ સ્મરણ કરો. પણ જો તમારા પ્રારબ્ધમાં જપ તપ કે આત્મચિંતન કરવાનું ન સરજાયું હોય તો અને તમારાથી જો તે ન બની શકે તેમ હોય તો આજ સૂધી તમોએ જેની બહુ ભારે હિમાયત કરેલી છે તે નિરાધાર વૃદ્ધ અને વિધવાઓનું સાધન રેંટીઓ કાંતો. બાકી સ્વરાજ્ય મેળવવા માટે તો પ્રજાએ લોકમાન્ય તિલકનું તથા પૂર્વના પ્રતાપી પુરૂષોએ જે રીતિએ કાર્ય કરી વિજય પ્રાપ્ત કર્યો હોય તેઓનું અનુકરણ કરી માર્ગક્રમણ કરવું હિતકારી છે. અસ્તુ, પરમાત્મા સર્વને સદ્બુદ્ધિ અર્પી દેશનું વાસ્તવિક માર્ગ કલ્યાણ કરવા પ્રેરણા કરે એવી ઇચ્છાસહ વિરમું છું.

નારણજી પુરૂષોત્તમ સાંગાણી.

એ બધુંય કરવા છતાંય ભાવિ મિથ્યા થતું નથી. લાખ હુપાય કરીએ, જાણીએ, નજરે જોઈએ છતાં ઇશ્વર તરફથી નિર્માણ થયેલ વસ્તુ ટાળી શકાતી નથી. જનમેજય રાજાએ વૈશંપાયન ઋષિનો બોધ સાંભળી ભાવિ નિવારણાર્થે અનેક યત્નો કર્યા હતા તોપણ બનનાર બન્યુંજ હતું; તદ્વત અમે શું કે બીજા શું ! પરંતુ મનુષ્ય તરીકે હરેક અદ્વૈત હોઈ સર્વેએ એ સર્વ શક્તિમાનની અદ્રશ્ય સત્તાને આધીન થવુંજ પડે છે.

ખારડોલીના બનાવ પછી નેતાઓમાં મતભેદ તીવ્ર રીતે આગળ વધ્યો. ગાંધીજી અને રાષ્ટ્રીય એમ બે દળમાં આગેવાનો વહેંચાઈ ગયા. ગાંધીજીના દળમાં અજ્ઞાન લોકની માફક બુદ્ધિમાન નેતાઓ પણ પ્રથમ

ભળી ગયેલા એ ઘણાને અજ્ઞયખીની વાત લાગશે; પરંતુ તેમાં અજ્ઞયખ
થવા જેવું જરાય નથી. કારણ કે હમણાના આગેવાનોમાં ઘણા-
ખરાનું તીડને ખેસવું અને ઝાડને પડવા જેવું છે, અથવા જેમ કેાઇ
અનુયાયી કે કેાઇ છાપાવાળાનું ખોલવું લખવું અને ગાંધીજીનું
મહાત્મા થવું જેટલું સહેલું છે તેટલું જ આગેવાન થવામાં છે.
ખાદીના કુડતું ટોપી ઘાલી અહિંસા તથા દેઢના પાઠ ગોખી ગાંધીજીની
જય ખોત્રાવી છાપામાં રૂપિયા એક લાખ ભરાયલા વંચાવાથી જેમ
જમનાલાલ બજાજ કે જેને રાજદ્વારી વિષયની ગંધ પણ નહોતી તે
શી રીતે દેશભક્ત લેખાયા ! મી. એસ. આર. ખમનજીએ એક તરફથી
હોમરૂલ લીગમાં મોટો ફાળો આપવાનું જાહેર કરી ખીજ તરફ
પોતે વેલેન્ટાઇનશિરોલ અને ગવર્નરને માનપત્ર આપવામાં સામેલ
થયા હતા છતાં તે શી રીતે દેશનાયક લેખાયા ? ખીજ પણ ગજના
આંકાની ખખર વિનાના ઘણાય એવા છે કે જેઓ નોકરી કરવાથી,
નિશાળમાં મહેતાજીપણું કરવાથી નામના ખેરિસ્ટર થઈ નાટક
લખી છાપાવાળાના તરજુમા કરવાથી કે શેર કુંખીઓનો ધંધો
કરવાથી ન ફાળ્યા એટલે જાહેર સભામાં ગાંધીના સિદ્ધાંતોને
ટેંકા આપી સરકારને ખે ચાર આકરી ચોપડાવી એટલે તેવાને
દેશભક્ત તરીકે લેખાતા ક્યાં વખત લાગે છે ? અને એ રીતે પ્રસિદ્ધ
થયા પછી જેને પ્રથમ દેશી રાજ્યમાં જવાની હિમ્મત પણ નહોતી
એવા ભાઈ મનમુખલાલ ગોળમટોળ ખોલી લખી ક્યાં આજે
છોટાં ગાંધી બનવાની ખાએશ નથી ધરાવતા ? ઘણા છાપાવાળાએ
પણ તેજ માર્ગ ચાલુ કરી ધોકતી કમાણી કરી રહ્યા છે. ‘ગુજરાતી’
જેવા કેાઇક રડયા ખડયા છાપાવાળાએ ગાંધી સામે વિરોધતા

દર્શાવી તો તે ખાપડા હિંદ અને હિંદુ હિતૈષિ પત્રને ક્યાં ઓછું ખમવું પડ્યું છે ? કેટલાક મૂર્ખ લોકોએ જાહેર સભામાં તેવા સ્વતંત્ર છાપાને બોયકોટ પણ કર્યું અને તેવા અવિચારી કૃત્યને લોકોમાં ફેલાવવા માટે કેટલાક બુદ્ધિહીન સ્વાર્થાધ છાપાવાળાઓએ પોતાના છાપામાં છાપીને પ્રસિદ્ધિ પણ આપી.

સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિથી લઇ અત્યાર સૂધીનો ઇતિહાસ તપાસવામાં આવે તો જ જ પુરૂષોએ, પ્રજાએ કે રાજાએ યુદ્ધમાં વિજય મેળવ્યો છે તે ધર્મ અને પરાક્રમથીજ મેળવ્યાનું પ્રમાણ મળે છે. ધર્મહીન કે બળ બુદ્ધિહીનનો ક્યાંય કોઇ સ્થળે વિજય થયો હોય એમ બન્યું નથી અને ભવિષ્યમાં બનવા સંભવ નથી. હમણાના કહેવાતા નેતાઓ વિજયની આવીરૂપ એ બેઉ ઉપયોગી તત્વનો નાશ કરી પોતાનો કે દેશનો જય જયકાર બોલાવવા ઇચ્છે છે તે કેવળ અસંભવિત છે. હમણાની લડતનું પરિણામ જોશ તો ઢેઢ સ્પર્શ અને શાસ્ત્રોને નિંદી વર્ણાશ્રમ ધર્મ વિરુદ્ધ રોટી ખેટી વ્યવહાર કરવાથી ધર્મનો ઇવંશ તથા અહિંસા, શાંતિ, રેંટીઓ, ખાદીની હિમાયતદ્વારા બળ બુદ્ધિનો નાશ થઇ રહ્યો છે એટલેજ આગેવાનોની નિષ્ફળતા થતાં દેશજનોનો સંહાર થતો જાય છે.

પત્રકારો અને વાંચકો.

જાહેર વર્તમાનપત્રના માલિક અથવા અધિપતિ તરીકેની ગંભીર જવાબદારી ગ્રહણ કર્યા પછી પત્ર-છાપાની નીતિ કેવી ચલાવવી ઘટે ! એ આજકાલના કેટલાક લેખાગ્રુ તંત્રી મહાશયો ઘણું ઓછું સમજે છે. નહિ સમજવાનું કારણ, ઘણાખરા પત્રકારો સાહિત્યનું અને દેશની રીતિ નીતિ સાધન 'સામર્થ્ય'નું જ્ઞાન ધરાવતા નથી, કેટલાક કેવળ સ્વાર્થ સાધવાના હેતુથી લોકનાડ તપાસી ભાવતું ભાવતું લખી ગ્રાહકો સારા પ્રમાણમાં મેળવી પૈસા કમાવા ઇચ્છે છે, કેટલાક પત્રકારો ઇતર ધર્મ અને જાતિના હોઈ કાં તો પોતાના તરફ ખેંચે છે અથવા તો પ્રજા ધર્મ વિરુદ્ધ આંદોલન કર્યા કરે છે; પરંતુ વાસ્તવિક રીતે પત્રકારોનો આ ધર્મ-માર્ગ નથી. પ્રથમ તો પત્રકાર, એણે જ ખનવું જાણ્યે કે જેને સાહિત્યનું સારી રીતે જ્ઞાન હોય, નિઃ-સ્વાર્થી નિષ્પક્ષપાતી અને સત્યવાદી હોય, પ્રજાના હિત માટે નિર્ભય રીતે લડત ચલાવી ઉભયપક્ષને સમાધાનના માર્ગે દોરતો હોય અને વિશેષ કરી જેનું આરિત્ર શુદ્ધ તથા ધર્મમાં નિષ્ઠાવાળું હોય તેવો પત્રકારજ પ્રજાને શ્રેયસ્ પ્રેયસના શુભ માર્ગે દોરી શકે છે.

હિંદમાં અત્યારે ઘણા લેખાગ્રુ પત્રકારો ટૂટી નીકળ્યા છે. કેટલાક અલ્પ બુદ્ધિ જૈન ભાઈઓ અને મુંબઈના પારસી છાપા-વાળાઓ તથા સુધારકો ગાંધીની મોરલીપર નાચી તેના સુરમાં સુર મેળવી પોતાની ગ્રાહકી વધારી સ્વાર્થ સાધી રહ્યા છે, કેઈ

અહિંસાના પોઠળ પ્રજાપમાં વિશ્વાસ રાખી તેનો પ્રચાર કરી રહ્યા છે, કેમ જાતિ માંડોમાંડે પિતા પુત્રની લડાઈ ઉપસ્થિત કરનારા શાસ્ત્ર અને વડીલ પુરૂષોના હિતકારી વાક્યોનો અનાદર કરાવી અંતઃકર્ણના અવાજ પ્રમાણે વર્તવાની નાદાન બુદ્ધિના લોકોને ભલામણ કરનારા સેખો લખી પ્રજામાં પોતાનું માનીતું સ્થાન રાખી આડકતરી રીતે પોતાની કેમને તમામ ઉંચા હોદ્દા સંભાળી લેવાનું કામ કરી રહ્યા છે; ત્યારે કેટલાક આર્યસમાજ જેવા સ્વચ્છંદી સુધારકો તો ગાંધીને સાધનભૂત કરી કેમ જાણે હિંદુ જાતિ અને ધર્મને ઉન્મૂલન કરવાની શ્રેષ્ઠ તક મળી હોય ! તેમ દેહસ્પર્શ, વિધવા વિવાહ, ઉંચનીચના ભેદ વિના સહ ભોજન વગેરેની હિમાયત કરી રહ્યા છે.

હિંદના ઘણાખરા પત્રકારોએ જ્યારે ઉપર પ્રમાણે અત્યંત ભયાવહ નીતિ અંગીકાર કરેલી છે ત્યારે વર્તમાનપત્રોના વાંચકો, વાંચક વર્ગની શું ફરજ છે ! એ વિચારવું ઘટે. ખરી રીતે તો પત્રકારોને ઉપરની પદ્ધતિએ કામ કરવાનું કારણ અને ઉત્તેજન તો અજ્ઞાન અને સ્વાર્થી વાંચકવર્ગેજ આપ્યું છે. હમણાની પ્રજામાંનો વાંચકવર્ગ એટલો તો અધીરો, લાલચુ, અંધ વિશ્વાસુ અને વિવેકહીન ખની ગયેલ છે કે તેને એટલી પણ સમજ પડતી નથી કે આમ વર્તવાથી પોતાના હાથે પોતાનોજ શિરચ્છેદ થાય છે. એક વર્ષમાં સ્વરાજ્ય, શયતાની અને રાવણી રાજ્યનો નાશ કરી દેઇ રામરાજ્ય સ્થાપી દેવાની મૃગતૃષ્ણામાં લોભાઇ તે વાતને પ્રતિપાદન કરનારા 'નવજીવન' 'હિંદુસ્થાન' 'સાંજ' 'સૌરાષ્ટ્ર' વગેરે ગુજરાતી ભાષામાં અને 'કોનીઠલ'

‘ઇન્ડિપેન્ડન્ટ’ વગેરે અંગ્રેજી ભાષામાં પ્રકટ થતાં છાપાને પરમેશ્વર તુલ્ય માની માતા પિતાની આજીવિકા કે ધર્મ પરોપકારના કાર્યમાં પાઈ પણ ફાજલ પાડવાની તાકાત નહોવા છતાં છાપા ખરીદી વાંચવા માંડયા છે. ઇશ્વરી ન્યાયાનુસાર-જેવું વાંચન તેવા વિચાર, જેવા વિચાર તેવું વર્તન, જેવું વર્તન તેવી ગતિ; તદ્વત્ એવા સ્વચ્છંદી છાપાઓના વાંચનથી લોકોએ સ્વરાજ્યની લાલસામાં સ્વધર્મ કર્મ, ગુણ, પ્રીતિ, પુરૂષાર્થ, લાભ અને વેપાર વાણિજ્ય ખોયા છે અને જે મિથ્યા હતું તે તો આખરે ખુવારી કરીનેજ ઉભું રહ્યું છે અર્થાત્ સ્વરાજ્ય તો ઠહેવાતા અસહકારવાદીઓના પ્રયત્ન વિના પણ દશ વર્ષે મળવાની આશા હતી તેય કયાંય અદૃશ્ય થઈ ગઈ છે.

પ્રજાવર્ગ, ઠસાવી દીધેલી વાતોથી એટલો તો ભાનભૂતો ખની ગયો છે કે પ્રજાને આડે રસ્તે દોરવી માતના માર્ગે લઈ જતાં એ પત્રકારોની વિરુદ્ધ કોઈ નિષ્પક્ષપાત કે ધર્મપ્રેમી પુરૂષ કે પત્રકાર હિમ્મત ધરી ઉચિત માર્ગ ખતાવે તો તેનું પણ સાંભળવા જટલી ધીરજ તેઓમાં રહી નથી. અરે ! તેનો પણ ખહિષ્કાર કરવા વાંચકો તત્પરતા ખતાવે છે તે શું અંતઃકાળ વખતના સન્નેપાતની નિશાની નથી ?

વર્ણાશ્રમ ધર્મમાં નિષ્ણાત એવા રાજાઓ જ્યારે મહાનુભાવ ઋષિમુનિ કે ધર્મજ્ઞ રાજનીતિજ્ઞ પુરૂષોની સલાહ પ્રમાણે વર્તતા હતા ત્યારે ભારતની પ્રજા સુખના શિખરે હતી. તે વખતે છાપા-ફાપા ન હતા. ધર્મશાસ્ત્રની અને વડીલોની આજ્ઞાનેજ છાપા કરતાં હબરગણી અધિક હિતકારી સમજી તેને લોકો અનુસરતા. હમણા

છાપાની પદ્ધતિ તો યુરોપ અમેરિકાના સંસર્ગે હિંદમાં દાખલ થઈ છે, છતાં મહદ્ આશ્ચર્યની વાત તો એ છે કે, જેના સંસર્ગે-દેખાદેખીએ આપણા દેશમાં છાપા-વર્તમાનપત્રો કાઢવાની અને વાંચવાની પદ્ધતિ દાખલ કરાઈ છે તે યુરોપ અમેરિકામાં પત્રકાર અને વાંચકોનું વર્તન કાંઈ જુદુજ આલી રહેલું છે. ત્યાં જે જાતિના ધર્મના અને ભાષાના લોક છે તેજ જાતિના અને ધર્મના લોક તેમનીજ ભાષામાં છાપાઓ કાઢે છે. ગાંધી જેવા સાધુના વેશધારીને તો ત્યાં ભાવજ કોણ પૂછે ! પણ પ્રેસીડન્ટ વિલ્સન અને પ્રાઇમ મીનીસ્ટર લોઇડ જ્યોર્જ જેવા સમર્થ રાજધુરંધર પુરૂષોમાં પણ મુગ્ધ ન થતાં તેઓના પણ ગુણદોષપર ત્યાંના પત્રકારો નિર્ભય રીતે ટીકા કરી લોકોને સત્ય માર્ગ સૂચવે છે અને લોકો-વાંચકો પણ વિવેક બુદ્ધિથી વાંચે વિચારે છે. જ્યારે હિંદ અને યુરોપ વચ્ચે ગ્રહણ અને તુલના શક્તિનું આટલું અંતર છે ત્યારેજ એક ગુલામી ભોગવે છે અને બીજી સ્વામીય સ્વતંત્રતા ભોગવે છે.

ઉક્ત લખાણથી દેશજનોએ એ ભાવ ગ્રહણ કરવાનો છે કે, અસહકારની વેદીના હોતા ગાંધીજી જેમ પોતાનું કાળજી-અંતઃકરણ પોતા પાસે રાખે છે તેમ તમે પણ રાખો, વેચી નાખો નહિ. આવેશી પ્રલોભન ખતાવનારા લખાણથી આકર્ષાઈ ધર્મ, સત્વ, લાભ ન ગુમાવો. પોતાનું અને પારકું ઓળખી પોતાનાને અપનાવી જેટલું યોગ્ય લાગે તેટલું વાંચવા, વિચારવા, સ્વીકારવા અને ઉત્તેજન આપી આગળ વધારવાની ભાવના રાખી આગળ વધો.

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે આજ કોઈ ઉંડાણમાં ઉતરતું નથી. તેમ ઉતરવાની કોઈને ભાગ્યેજ અનુકૂળતા હોય છે. ખડકો સ્વાર્થી, લાલચ અને અંધ શ્રદ્ધાવાળી વૃત્તિના લોકો તથા પત્રકારો દંભે દંભ હાંકી દેશ જાતિ તથા ધર્મને ડૂબાડવાનું કાર્ય કરી રહ્યા છે. સમજી માણસે ખડારના દેખાવમાં લોભાઈ ધર્મ તથા જાતિનું ગૌરવ ખોવાનું નથી પણ સાવધાન ચિત્તે નિરીક્ષણ કરી વિજાતી વિધર્મીઓથી બચવા બચાવવાનું છે.

ગૌરક્ષણ.

गावः सुरभयो नित्यं गावः स्वस्त्ययनं महत् ।

अन्नमेव परं गावो देवानां हविरुत्तमम् ॥

ગાય, મનુષ્યોના મનોરથ પૂરા કરવાવાળી અને મંગળ કરનારી છે. એનાદ્વારા માણસોને પોષણ માટે અન્ન અને દેવતાઓને માટે ઉત્તમ હવિ ઉત્પન્ન થાય છે. એવા શ્રેષ્ઠ ગુણોને લઈ ગાયને હિંદુઓ પોતાની માતા કરતા અધિક પૂજ્યભાવથી પૂજે છે. ચક્રવર્તી રાજા દિલીપે અને જગન્નાથ શ્રીકૃષ્ણે સ્વયં ગાયની સેવા કરી તેની જે જે મહત્તા ધર્મશાસ્ત્રમાં ઋષિમુનિઓએ દર્શાવી છે તે તે સિદ્ધ કરી બતાવી છે. પ્રાચીન સમયમાં જ્યારે હિંદુઓનું શાસન પ્રવર્તતું હતું ત્યારે પ્રત્યેક સ્ત્રી પુરૂષ ભાવથી ગાયોનું લાલનપાલન કરતા હતા. યદિ કોઈ દુષ્ટ યવન મ્લેચ્છ તેને ધન કે વધ કરતો તો તે દેહાંત દંડની શિક્ષાને પાત્ર થતો. ગાયો જ્યાં જતી ત્યાં તેને સત્કાર થતો. લોકો

તેની પૂજા કરી ઉત્તમોત્તમ ખાવાના પદાર્થ ધરતા. રાજાઓ તથા ધનિક પુરૂષો વિપુલ પ્રમાણમાં ગૌચર ભૂમિ કાઢી આપતા. આ પ્રકારની સેવાથી પ્રસન્ન થઈ ગાય માતા મનુષ્યોનું સર્વ પ્રકારે કલ્યાણ કરતી. પુષ્કળ દૂધ દહીં ઘી દેતી. મજબૂત ખાંધાના વાછડાને જન્મ આપતી કે જે વાછડા-ખજાદવડે ખેતી કરી લોકો ખૂબ અનાજ પ્રાપ્ત કરતા. હવિ અર્પતા દેવતાઓ પશુ સદાય લોકોપર કૃપાળુ રહી વરસાદ નિયમિત વરસાવી સુખી કરતા.

એવી સર્વગુણ સંપન્ન તથા સર્વ સુખદાતા ગાયમાતાની અત્યારે ભારે દુર્દશા થઈ રહી છે. લોકો અજ્ઞાન દરિદ્ર ખજાહીન થતાં ગાય પ્રત્યે તેઓનો પૂજ્યભાવ તો કમી થઈ ગયો છે પણ ઘાસ પાણી તથા ચાકરી વિના, લાખોની સંખ્યામાં ગાયો ટળવળે છે, દુઃખી થઈ થઈ મરે છે છતાં કોઈ તેની ખજર પૂછતું નથી. ગૌચરભૂમિ નહિ જેવી રહી છે, ગરીબ વર્ગના લોકોને ગાય રાખવી પરવડતી નથી ને શ્રીમંતોને ઘોડાગાડી મોટર રાખવાની જગ્યા મળે છે પણ એક ગાય રાખવા જટલી જગ્યા મળતી નથી. મુસલમાનો અને અંગ્રેજો હજારોની સંખ્યામાં ગૌવધ કરી રહ્યા છે તોપણ પાપાણુ હૃદયી હિંદુઓને જરાય કમકમાટી છૂટતી નથી. અરે ! ગાંધીજી જેવા તો ઉલટા દુશ્મન ખની મુસલમાનોનો ખત્યાવ કરવા નીકળે છે કે “ તેના ધર્મનું ફરમાન હોય તો હિંદુઓએ આડા ન આવવું જોઈએ. અંગ્રેજો ગૌવધ કરે છે ત્યારે કેમ તમે સાંખી કે સહી લ્યો છો ! તો પછી મુસલમાનો તો તમારા દેશભાઈ છે તેની સામે તમારે પોકાર ન ઉઠાવવો જોઈએ. ”

હિંદુઓની નિર્બળતા અને ધર્મહીનતાનો ગેરલાભ લઈ યવન અને મ્લેચ્છો ગાયનું દૂધ દહીં ઘી છાશ તથા ખેલ થકી ઉત્પન્ન

થયેલું અનાજ ખાય છે, તેઓમાંથી કોઈ તેની વિષ્ટા કે મૂત્ર ખાતા પીતા નથી છતાં કૃતદ્રી બની તેઓ દર વર્ષે એક કરોડ દૂધાળા જીવોનો સંહાર કરે છે. નિત્ય જે ભૂમિમાં હજારો અને લાખો ગાયોના દાન થતાં અને માત્ર એક નંદરાજને ઘેરજ નવ લાખ ગાયોનું પાલન થતું હતું ત્યાં અત્યારે ફક્ત આખા દેશમાં કુલ મળી ૨૮ કરોડ ગાય ભેંસ બળદ વગેરે દૂધાળા ઢાર બાકી રહેલ ગણાય છે. દર વર્ષે એક કરોડનો વધ થતો રહે કે પરદેશ ઉપડી જાય તો ૨૮ વર્ષે હિંદુસ્થાનમાં ગાયોનું કે દૂધાળા પ્રાણીનું નામ નિશાન ન રહી શકે. એટલે અત્યારે મહામુશીબતે બહુ કિંમત ખર્ચતા ભેળસેળવાળા દૂધ ધી મળે છે તે પણ ન મળે. અને જ્યારે મનુષ્યના-ખાસ કરી નાના બચ્ચાઓના જીવનરૂપ દૂધ ધી ન મળે એટલે તડકડીયા ખાઈ જીંદગીનો અંતજ આવ્યો સમજવો.

અરે હિંદુઓ ! યુગના પ્રભાવે કદી તમે સાવ તમારો ધર્મ વિસરી ગયા હોવ તો પણ આર્થિક દષ્ટિએ ગાય બળદ તમોને કેટલા ઉપયોગી છે ! એ તો વિચારો. ડગલે અને પગલે કામધેનુરૂપ ગાયમાતાની અમૃતમય પ્રસાદીઃ દૂધ દહીં છાશ ધી, અન્ન, છાણુ અને ગોમૂત્રની (દવામાં) ગરજ પડે છે એ યાદ કરી ગમે તે ભોગે ગોરક્ષણુ કરવુંજ જોઈએ એવી પ્રત્યેક હિંદુની પવિત્ર અને આવશ્યક ફરજ હરે છે, તે પાળો. એક પણ ગાય બળદનો કોઈ મહાન સત્તાધારી સુદ્ધાં વધ ન કરી શકે ને તેની ઘાસ પાણીથી બરાબર સેવાચાકરી થતી રહે તેવી પાકી વ્યવસ્થા તત્કાળ કરવા માટે પ્રત્યેક હિંદુએ કટિબદ્ધ થવું ઘટે.

યજ્ઞ પ્રભાવ.

इष्टान्भोगान्हि वो देवा दास्यंते यज्ञ भाविता ।

तैर्दत्तानप्रदायेभ्यो यो भुक्ते स्तेन एव सः ॥

દર સાલ ઉપરા ઉપરી દુઝાળથી પ્રજા કઠણી ઉઠી છે. છેલ્લા ચાળીશ વર્ષ થયા ભાગ્યેજ કોઈ એકાદ વર્ષ સારૂ નીવડે છે કે તુર્ત તે પછીના બે વર્ષ તો દુઝાળ કે અતિ વૃષ્ટિથી લોક પીડાતાજ હોય છે. દુઝાળથી કે અતિ વૃષ્ટિથી લોકો અન્ન વસ્ત્ર વિના અને ગાયો ખડ-ધાસ વિના અનહદ પીડાય છે. આવે વખતે ગામડાઓવાળા શહેરોના પૈસાદારો પાસે મદદની આશા રાખે છે. મુંખઈ કલકત્તાદિ શહેરના શ્રીમંતો કીર્તિને ખાતર કે દયાની લાગણીથી થોડી ઘણી મદદ પણ કરે છે પરંતુ તેવી મદદ તેઓ દર વર્ષે શી રીતે આપી શકે અને ગામડાવાળા નિઃસંકોચ ભાવે લઈ શકે! કોઈ એક દિવસ, બે દિવસ, પંદર દિવસ કે મહિનાની ભૂખ ટાળે પણ જીંદગી પર્યંતની તો કદાપિ કોઈ ટાળીજ ન શકે. આવી અવસ્થામાં આપણે વિચાર કરવો ઘટે કે કાયમનું દુઝાળનું દુઃખ શી રીતે નિવૃત્ત થાય ?

ઇશ્વરી નિયમ જોતા દુઝાળ, પ્લેગાદિ મહામારી વગેરેનું કષ્ટ આપણે લોકોએ સ્વતઃ આમંત્રણ કરી ંહોર્યું છે. જે પ્રજા યજ્ઞ યાગ હોમ હવન કરે નહિ તેના પર દેવતાઓ કદી પ્રસન્ન થાય નહિ ને તેથી તેઓ વરસાદ પણ વરસાવે નહિ એ સહજ છે. યજ્ઞ યાગ ન થવાથી હવા પણ અશુદ્ધ રહે છે ને નાના પ્રકાર-

ના રોગો ફેલાય છે. હરિશ્ચંદ્ર યુધિષ્ઠિરાદિ રાજાઓ રાજસૂય અશ્વમેધ વગેરે યજ્ઞો કરી દેવતાઓને આહુતિ આપતા. વિધિ-પૂર્વક થયેલા યજ્ઞથી ઇંદ્ર સૂર્ય ચંદ્રાદિ દેવતાઓ પ્રસન્ન થઇ લોકોની મનોવાંચ્છના સફળ કરતા. સદાકાળ યજ્ઞયાગ થતા રહેવાથી કોઇ પણ વર્ષ દુષ્કાળ, અતિ વૃષ્ટિ કે રોગનો ઉપદ્રવ થવા પામતો નહિ. યજ્ઞના પ્રભાવે લોકોના ધન ધાન્ય સમૃદ્ધિ આયુષ્ય તેજ પરાક્રમમાં સર્વદા વૃદ્ધિજ થતી રહેતી.

જેમ હિંદુઓએ પોતાની અનેક શ્રેષ્ઠ ધાર્મિક ક્રિયાઓ છોડી મૂખતાથી કે નાસ્તિકોના ઉપદેશથી સ્વચ્છંદે વર્તવા માંડ્યું છે તેમ યજ્ઞયાગ કે હોમ હવનની ખાખતમાં પણ તેઓએ અક્ષમ્ય અપરાધ કર્યો છે અને તેનુંજ ફળ અત્યારે રાજા મહારાજા અને શ્રીમંત ગરીબ સૌ એક સરખું ભોગવે છે. રાજા મહારાજાઓ અને શ્રીમંતોએ યજ્ઞયાગ તો ત્યજ્યા પણ નિત્ય કર્મઃ બ્રહ્મયજ્ઞ, પિતૃયજ્ઞ, દેવયજ્ઞ, ભૂતયજ્ઞ અને મનુષ્ય યજ્ઞ કે જે વિના મોટા ખર્ચે સર્વ સાધારણ પ્રજાથી થઇ શકે એવા છે તે પણ ખડુધા લોકોએ ત્યજી દીધા છે તેથી આપણે દુષ્કાળથી, રોગથી, દરિદ્રતાથી કે પરાધીનતાથી પીડાઇએ એમાં આશ્ચર્ય શું ?

કાઠિયાવાડમાં રાણપુર ગામ એ દેશી રાજ્યના અધિકાર ખહાર એટલે અંગ્રેજ સરકાર (એજન્સી) ની હદમાં છે. ત્યાં ચાર પાંચ પેટભરા જૈનો એકઠા થઇ પોતાને ગાંધીજીના શિષ્ય કહેવરાવી તેના અંત્યજ સ્પર્શ આદિ વર્ણસંકર આંદોલન “સૌરાષ્ટ્ર” નામના છાપામાં પ્રસારાવી ધર્મનિષ્ઠ અને પ્રતિષ્ઠિત

ગૃહસ્થો તથા રાજાઓના પર હુમલા કરી ગાળો ભાંડવાનું કામ કરી રહેલ છે. તેના છાપાના મથાળાપર યજુર્વેદનો મંત્ર ટાંકી જાણે તે કેમ વેદ શાસ્ત્ર પુરાણોનો માનનાર અભ્યાસી આસ્તિક હિંદુ હોય ! એવો ભાસ કરાવી, પાડરશીંગામાં શાસ્ત્રીજી મૂળ-શંકરભાઈએ આજના સમયમાં બનવો અશક્ય એવા ઉત્તમ યજ્ઞજ્યોત્સ્ના કયો ત્યારે તેના વિશે તેઓ તેના છાપામાં અત્યંત ગદીચ શબ્દોમાં ટીકા પ્રકટ કરે છે, યજ્ઞને ધુતકારી બ્રાહ્મણોને અતિ ખરાબ શબ્દોમાં નિંદે છે. મતલબ કે આવા પાખંડી પેટભરા જ્યાં પ્રજાને પૈસે પ્રજાનેજ, અવળે રસ્તે ધૂમાવવાનું કાર્ય જોસભેર કરી રહ્યા હોય ત્યાં નાદાન ભોળી પ્રજા તેનો ભોગ બની ધર્મ કર્મપરથી ઉતરી જાય એ સ્વાભાવિક છે. પ્રજા સાવધાન બની એવા ધૂતોથી બચે ને શાસ્ત્રાજ્ઞાનુસાર યજ્ઞયાગ હોમ હવન પવિત્ર વિદ્વાન્ બ્રાહ્મણો પાસે વિધિસર કરાવે તો કદાપિ દુષ્કાળ, અતિ વૃષ્ટિ કે મહામારીનું કષ્ટ સહેવું નહિ પડે એ નિશ્ચિત વાત છે.

સ્પૃશ્યાસ્પૃશ્ય વિવેક.

સૂક્ષ્માત્સૂક્ષ્મતરો ધર્મસ્તસ્માત્સૂક્ષ્મં ન કિંચન ।

દુર્વિભાવ્યસ્તતો ધર્મઃ કવિભિઃ સૂક્ષ્મદર્શિભિઃ ॥

ધર્મ સૂક્ષ્મ વસ્તુથી પણ અતિ સૂક્ષ્મ છે અને તેનાથી અન્ય કોઈ પણ વસ્તુ સૂક્ષ્મ નથી; તેથી ધર્મ સૂક્ષ્મદર્શી ઋષિ મુનિઓથી પણ મહા મુશ્કેલીથી જાણી શકાય તેવો છે. આવી ધર્મની ગહન ગતિ છે તે લેશમાત્ર સમજ્યા વિના કે સમજવાની કોશિષ કર્યા વિના ગાંધીજી અંત્યજ સ્પર્શની હિમાયત કરે છે.

જે હિંદુઓ ધર્મશાસ્ત્રાનુસાર પોતાની માતા સ્ત્રી ખેન કે પુત્રી રજસ્વળા હોય ત્યારે તેઓને પણ ન અડકે, મૃત શરીરને અટકવામાં બાધ માને તે હિંદુઓને ગાંધીજી મનસ્વીપણે અને બળાત્કારથી વિષ્ટા ઉપાડનાર અને મરેલ જનવર ચુંથનાર ઢેઢ ભંગીઓ સાથે અડકાવવા માટે આકાશ પાતાળ એક કરે છે. ભગવાને સૃષ્ટિ રચી તેની સૂચ્યવસ્થા માટે પ્રાણીના ગુણ ધર્મ અનુસાર ઉંચ નીચ વર્ણો બનાવ્યા છે અને તે તે વર્ણોના ધર્મ ધર્મ ભગવાનની આજ્ઞાથી પ્રજાપતિ મનુ યાજ્ઞવલ્કય પરાશરાદિ ત્રિકાળદર્શી ઋષિ મુનિઓએ નક્કી કર્યા છે. લાંબો અને ઠરેડો વર્ષથી તે હમણા સૂધી એટલે કે ગાંધીજીના પનોતા પગલા થયા અગાઉ ધર્મશાસ્ત્રાનુસાર સ્પૃશ્યાસ્પૃશ્ય વિવેક હિંદુઓ ખરાબર માનતા આવ્યા છે ને પાળતા આવ્યા છે પણ હમણા તેમાં ગાંધીને તિરસ્કારની ગંધ આવી છે અને તે ગંધ હાલના કહેવાતા લોકનાયકો, સંસાર બિગાડકો, આર્દ્રસમાજસ્ટો તથા બ્રહ્મસ્માજસ્ટો વગેરેના હૃદયમાં તત્કાળ ઘુસી ગઈ છે. હિંદુ ધર્મના વિરોધી એવા ક્રિશ્ચિયનો

તથા મુસલમાનો આજ સૂધી હિંદુ ધર્મશાસ્ત્રોને તથા ઋષિ મુનિઓને નિંદતા અને વિધ વિધ આક્ષેપો મૂકતા હતા તેનાથીય આગળ વધી ગાંધીજીએ શાસ્ત્રોને ક્ષેપક, કલંકિત, સેતાની અને સ્વાર્થી પ્રાણીઓના ખનાવેલા જાહેર કરવાની ધૃષ્ટતા છોડેચોક કરવા માંડી છે.

આચાર્યો, રાજાઓ અને પ્રજાના પ્રમાદથી ગાંધીજીની અત્યંત સ્પર્શની અધમતા ભરી ચળવળ આગળ લાંબાવા લાગી છે. પ્રથમ તો તેઓ માત્ર અત્યંતને અડકવાનો પાધ કાઢી નાંખવાનું કહેતા હતા હવે આગળ વધી-સભા, સોસાયટીઓ, કાઉન્સિલો, નિશાળો કુવાઓ દેવમંદિરો સુદ્ધાંમાં ઢેઢાઓને દાખલ કરવાનો દુરાગ્રહ કરી રહ્યા છે. તેની ચળવળ પર ધર્મને ઓપ ચઢાવી તેણે અજ્ઞાન અને નાસ્તિકોને એટલા તો અવિચારી અને ઉદ્દત ખનાવ્યા છે કે તેઓ આર્યસમાજસ્ટો અને ખ્રિસ્તી મુસલમાનોની આગેવાની હેઠળ વાઈકેમમાં હંચ વર્ણના હિંદુઓના ખાનગી રસ્તાઓ પર ઢેઢાઓને ચલાવી મંદિરોમાં ઘુસાડવા મથી રહ્યા છે. તેમ કલકત્તા પાસેના પ્રસિદ્ધ તારકેશ્વર મહાદેવના મંદિરમાં ખાખુ દાસ પ્રથમ મહંતના દુરાચારની વાતો કરતા હતા તે હવે મંદિરમાં ઢેઢલંગીનો પ્રવેશ કરાવી મંદિરનો કબજો લેવા મથન કરે છે. આટલી હદ સૂધી હિંદુઓ પર બળાત્કાર ગુજરી સનાતન ધર્મનું હનન કરનારાઓ ઓખખા આતતાયીજ કહેવાય. આતતાયી સિવાય એ હિંદુધર્મદ્રોહીઓને માટે બીજું કોઈ વિશેષણજ નથી અને ધર્મશાસ્ત્રમાં સ્પષ્ટ આજ્ઞા છે કે એવા આતતાયીનું તિરસ્કાર અને બહિષ્કારરૂપી હનનજ કરવું.

આલોક પરલોકનું સુખ ધર્યછનાર હિંદુઓએ અત્યંત સ્પર્શની હિમાયત કરનાર પાખંડીઓની જાળમાં ન સપડાતા

ધર્મનું સાવધાનતાથી રક્ષણ અને પરિપાલન કરવા હત્ત અિત રહેવું ઘટે. અધર્મી અને પાપી લોક પૃથ્વીપર ઝાઝો વખત ટકી શકતા નથી. તેનાં દુષ્ટ કર્મનું ફળ તેને અવશ્ય ભોગવવુંજ પડે છે. લોભ લાલચ લય કે એવીજ કાંઈ નખળાઇને આધીન થઈ કદી કાંઈએ અધર્મને માર્ગે ઘસડાઈ અધોગતિ બહારી લેવી નહિ. ધર્મશાસ્ત્રો પ્રત્યે કદી શંકાશીલ થવું નહિ કારણ કે શાસ્ત્રો ત્રિકાલાખાધિત છે. તે આજકાલના ભાંડ ભવૈયા જેવા ધૂર્ત અર્ધદગ્ધ ઢાંગી કે પામરોએ રચેલા નથી, પણ ત્રણ લોકને નવા ઉત્પન્ન કે લય કરી શકે એવી અદ્ભુત શક્તિ ધરાવનારા સમર્થ ઋષિમુનિઓના બનાવેલા છે. શાસ્ત્રમાં મનુ ભગવાન સ્પષ્ટ આજ્ઞા કરે છે:—

દિવાકીર્તિમુદક્યાં ચ પતિતં સૂતિકાં તથા ।

શવં તત્સ્પૃષ્ટિને ચૈવ સ્પૃષ્ટ્યા સ્નાનેન શુદ્ધયતિ ॥

આચમ્ય પ્રયતો નિત્યં જપેદશુચિ દર્શને ।

સૌરાન્મન્ત્રાન્યથોત્સાહં પાવમાનીચ શક્તિતઃ ॥

અર્થાત્ અંડાળ-ઢેઢ, રજસ્વળા સ્ત્રી, પતિત, સુવાવડી અને શય આટલાને સ્પર્શ કરનારો તથા તેનો સ્પર્શ કરનારો સ્નાન કરવાથી શુદ્ધ થાય છે.

ઢેઢ અંડાળ વિગેરે અપવિત્ર લોકોના દર્શન થઈ જાય ત્યારે પુરૂષે સાવધાન થઈને આચમન કરવું અને પોતાની શક્તિ તથા ઉત્સાહ પ્રમાણે ઉદુત્થં જાતવેદસં વગેરે સૂર્યના મંત્રોનો અને સ્વાદિષ્ટ્યા વગેરે પવમાન મંત્રોનો જપ કરવો.

તેવીજ રીતે પારાશર ઋષિ આજ્ઞા કરે છે કે:—

શ્વપાકં ત્રાપિ ચળ્ડાલં ત્રિપઃ સંભાષતે યદિ ।
 દ્વિજ સમ્ભાષણં કુર્યાત્સાવિત્રીં તુ સકૃજ્જવેત્ ॥
 ચળ્ડાલ દર્શને સઘ્ર આદિત્યમવલોકયેત્ ।
 ચળ્ડાલસ્પર્શને ચૈવ સર્વૈલં સ્નાનમાચરેત્ ॥
 ચળ્ડાલ માળ્ડસંસ્પૃષ્ઠં પીત્વા કૂપગતં જલમ્ ।
 ગોમૂત્રયાવકાહારસ્ત્રિ રાત્રાચ્છુદ્ધિમાપ્નુયાત્ ॥

અર્થાત્ શ્વપાક ક્રિવા ચંડાળની સાથે જે બ્રાહ્મણ ભાષણ કરે તો તેણે પ્રાયશ્ચિત્તને માટે સારા વેદવેત્તા બ્રાહ્મણની સાથે ભાષણ કરવું અથવા તો ગાયત્રી મંત્રનો એકવાર જપ કરવો.

અંત્યજ નજરે પડે તો તત્કાળ સૂર્યના દર્શન કરવા અને સ્પર્શ થઈ જાય તો વસ્ત્ર સહિત સ્નાન કરવું.

જે કુવાના પાણીનો ચંડાળના વાસણે સ્પર્શ કર્યો હોય એવું પાણી પીવામાં આવે તો ગોમૂત્રમાં જવનો લોટ મેળવીને ત્રણ દિવસ ખાવો એટલે શુદ્ધિ થાય છે.

ઉપર પ્રમાણે શાસ્ત્ર આજ્ઞા છે. જે તેનું પાલન કરે છે તે સ્વર્ગે જાય છે ને જે તેનું ઉલ્લંઘન કરી મરણ મુજબ વર્તે છે તે નરકના દારૂણ દુઃખ ભોગવે છે. સ્નાનથી પરવારી સેવા સંઘ્યા કરતી વખતે પોતાના સગા ભાઈ પુત્ર કે પિતાને અને રજસ્વલા થયેલી માતા પત્ની ભગિની કે પુત્રીને આપણે હિંદુઓ સ્પર્શ કરતા નથી તેથી કાંઈ તેઓનો તિરસ્કાર થયો એમ કાંઈ ગાંડો પણ કહી કે માને નહિ તો પછી અંત્યજ-ઢેઢ ભંગી અમારને નહિ અડકવામાં તિરસ્કાર ક્યાંથી આવ્યો ? અંત્યજોનો તિરસ્કાર અને

દુર્ગતિ તો તેને સ્પર્શ કરવા કરાવવાની અવિચારી હિલચાલ કરનારા દુષ્ટ વર્ણસંકરોજ કરે છે. ગામડાઓમાં ઢેઢને નહિ અડકવાનો ધાર્મિક નિયમ પાળનારા હિંદુઓ જ્યારે પોતાને ત્યાં લગ્ન કે એવાજ કોઈ પ્રસંગ આવે છે ત્યારે ઢેઢ ભંગીને કપડા, અન્ન તથા દ્રવ્ય આપી ખુશી કરે છે અને ઉમરના પ્રમાણમાં માન આપી ખોલાવે છે એટલે કે અંત્યજ પોતાથી મોટી વયનો હોય તો મેઘાભાઈ કે મેઘા કાકા કહી ખોલાવે છે, જ્યારે ઢેઢ સ્પર્શ કરવાનો મિથ્યા બકવાદ કરનારાઓ તો તેવા ગરીબ મેલા ઘેલા અંત્યજને કોઈ અન્ન દ્રવ્ય આપવું તો બાબું રહ્યું પણ વાણીથીય સત્કાર કરતા નથી. ધર્મનિષ્ઠ હિંદુઓની માફક અંત્યજે પણ પોતાની ફરજ સમજી તેમને અવળે રસ્તે ઘસડનાર ઉદ્ધુઓના સંસર્ગથી બચી ધર્મવ્યાધની જન્મ પોતાના જાતિ કર્મ આચરી પ્રભુ સ્મરણ દ્વારા સદ્ગતિ મેળવે એવી અમારી તેઓને ખાસ ભજામણ છે. ભંગી ઢેઢ ચમારોની કુલ સાત કરોડની સંખ્યા કહેવામાં આવે છે તે તદ્દન ખોટી ગણ છે. અંત્યજોની સંખ્યા વધારેમાં વધારે ૪૦ લાખ છે અને તે અમં પૂરવાર કરવાને તૈયાર છીએ. ધર્મ દ્રોહીઓ બીજી ગણ એ હાંકે છે કે અંત્યજોની આટલી મોટી સંખ્યાને આપણે નહિ મેળાવી લઈએ તો પરજાતિવાળા લોક તેઓનામાં ભેળવી આપણી વિરુદ્ધ ઉતારશે અને સ્વરાજ્ય દૂર જશે. એનો ઉત્તર એ છે કે સ્વરાજ્ય કોઈને અડકવાથી નથી મળતું પણ ધર્મ બળ બુદ્ધિ પરાક્રમથી હસ્તગત થઈ શકે છે. પરજાતિવાળા લોક ઢેઢને તો શું પણ જો હિંદુઓ અને તેઓના ધર્મીયાર્થી નહિ જાગૃત થાય તો હિંદુ વર્ણના હિંદુઓને પણ વટલાવશે.

હિંદુ લોભે અને હોટલો.

આચારઃ પ્રથમો ધર્મઃ શ્રૈતઃ સ્માર્ત્ત સતાં મતઃ ।

તસ્માદેતત્સાયુક્તં ગૃહ્નીયાદાત્મનોદ્વિજઃ ॥

આચાર એ આપણો હિંદુઓનો મુખ્ય ધર્મ છે. જેનામાં આચાર નહિ તે હિંદુ નહિ પણ પશુ. એવા પશુ કોટિના હિંદુ અત્યારે પોતાને ભણેલા કહેવરાવી સ્વજાતિના ગુણ ત્યજી અનાચાર કરવા લાગ્યા છે. સંસાર કુધારકો તથા અનાર્થ શંભુમેળો—અધરહુડ કરનારા વગેરેએ હિંદુઓને આચારથી ભટ્ટ કરવાના ઘણા ઝાંઝાં માર્યા પણ તેઓના જેવીજ અનાચારી કોઈ કોઈ છૂટી છવાઈ વ્યક્તિ ગુપ્ત રીતે રહેલી હતી તેને આકર્ષવા સિવાય કુધારકોને હિંદુ ધર્મ પ્રેમી લોકોએ જરાય મચક આપી નથી.

છતાં હમણાના હિંદુ લોભે અને હોટલો સગવડ સાચવવાને બહાને અનર્થ બહુ કરી રહેલ છે. મુખર્ષમાં અનેક લોજ અને વીશીઓ છે. નોકરીઆત વર્ગ હિંદુ યુવકો સાધનના અભાવે કે નવી નવી પ્રકારની સ્વાદીષ્ટ વાનીઓ આરોગવાના હેતુથી આજકાલ હોટલો અને લોન્નેમાં બહુ જાય છે. અમદાવાદ મુખર્ષ જેવા શહેરમાં જે વાંઢા હોય, જેના ઘરમાં સ્ત્રી વર્ગ ન હોય તેઓ હાથે રસોઈ કરવાનું રાખે અથવા હાથે ન ખને તો દશ ખાર જણ મળી રસોઈઓ રાખી ભાગે પડતું ખર્ચ વહેંચી લઈ જમવાનું રાખે તો ધર્મ ને આરોગ્ય બન્ને સચવાય; પણ તે રીત પસંદ ન કરતાં તેઓ લોન્નેમાં દરોડો પાડે છે. લોજવાળા આ

દરોડાને જીરવી શકતા નથી. તેઓ ચાર હાથની પોતડી પહેરી મક્ત કે બે ચાર રૂપિયામાં કામ કરી કરી ઘસાઇ ગયા હોવાથી એકાએક અતિ ઘણી આવક અને ખુશામત થતાં સાતમે આસ-માન ચડે છે. અધુરામાં પુરું કોઇ કોઇ લોજવાળાના હૃદયમાં અનાય સમાજનો સુધારો, યુરોપીઅનોની માફક બધા લોજ એક હાથ કરી લઇ જમનારાઓને વિશેષ પરાધીન બનાવી મનમાન્યો લાભ મેળવવાની પણ મહત્વાકાંક્ષા હોય છે. તેમ શેર બજારમાં સદા કરી કરોડપતિ કે ધૂળપતિ થવાની તજવીજ પણ કેટલાક કરી રહ્યા હોય છે.

લોજવાળાઓમાંથી ઘણાખરા એવા તો તુમાખી બેદરકાર બની ગયા છે કે તેઓ પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે લોજ બંધ રાખે, ધર્મની પરવા ન કરતાં બ્રાહ્મણ વાણિયા લુવાણા તથા શૂદ્ર વર્ણને એકજ પંક્તિમાં એક હાથનું પણ અંતર રાખ્યા વિના પાસે પાસે બેસાડી વટલાવે, અને શાક ભાતમાં કોઇ કોઇ વખત ઇળો નીકળે, પાંચસો પાંચસો જમનારાની સંખ્યા થઈ જવાથી હાથથી લોટ બંધાય નહિ તેથી રસોઇયાઓ ગોઠણ કે પગવતી લોટને મસળે એટલે તેનો પરસેવો મળમૂત્ર કે રોગ હોય તો તેની રસી લોટમાં મિશ્રણ થતાં જમનાર બ્રષ્ટ બની મરે તેનું લોજવાળાને શું ? ચટણી રાયતાં ફરસાણુ મીઠાઇ ઉપરા ઉપરી ખવરાવી જમનારના શરીર બગાડે પણ સાદી થોડી ઉત્તમ ચીજે આપી ચાર્જ ઘટાડે નહિ. સો માણસને જમવાની જગામાં પાંચસો બરાચ એટલે જમનારને બખબે કલાક ખોટી થવું પડે અને જમવા બેસે એટલે રોટલી માટે અડધો કલાક રાહ બેઠો બેસવું પડે.

કાચું પાકું આવે અને જમનાર કાંઈ ખોલે તો લોજવાળો તુરત તેનું અપમાન કરી ખાતાં ખાતાં તેને ભાણેથી પણ ઉઠાડી મૂકે.

જેવી રીતે લોજવાળા અનાચાર કરે છે તેવીજ રીતે હોટલો-વાળા પણ કરે છે. એકજ ટેબલ પર એસી બ્રાહ્મણ હજમ આ પુરી શાક ખાય છે. નોકરો એનાએ એંઠા જુઠા કપ રકાળી ધોવાયા ન ધોવાયા આપી જનારાઓને બ્રહ્મ કરે છે એટલુંજ નહિ પણ કોઈ માણસને ક્ષય આંદી કે એવુંજ કોઈ ચેપી દર્દ થયું હોય તો તે કપ રકાળી વાપરનારને લાગુ પડી શકે છે હોટલમાં આ પુરી શાક ખનાવવાવાળા અને પીરસવાવાળા હલકી જાતિના હોય અને તેના હાથનું ખનાવેલું ખાણું ખાઈ બ્રહ્મ થવું, રોગ લેતાં આવવું અને પૈસા ખમણા ચારગણા આપવા એ કુબુદ્ધિનુંજ કામ છે. લોજહોટલવાળા તો સ્વાર્થબુદ્ધિએ ગમે તેમ લોભાવે પણ માણસોએ પોતાનું હિત સંભાળવું ઘટે છે. એક વખત અમદાવાદની હોટલમાં આની કીટલી રાત રાખી ઉઘાડી રહેવાથી તેમાં ઢેઢગરોળી પડી મરી ગયેલી. હોટલ સવારમાં ઉઘડતાં એ કમ્-ભાગ્ય ભૂખ્યા તરસ્યા જીવે આવી આ માગ્યો. મરેલી ઢેઢ ગરોળીવાળી કીટલીમાંથી આ માગ્યો, પીધો અને ત્યાંજ ઢળી પડ્યા. એ ઢળી પડ્યા તે પહોંચી ગયા તેના દાદા પરદાદા પાસે. આમ કેટલીક વખત શરીરને પણ એખમ પહોંચે છે. સાધારણ બુદ્ધિથી વિચાર કરીએ તો પણ ત્રાંખાના વાસણમાં દૂધ પડે એટલે તે ઝેર જેવો વિકાર ઉત્પન્ન કરે છે. હવે લોજવાળા મોટે ભાગે ત્રાંખાની કીટલી રાખી આ આપે છે એ શું હાથે કરીને આ પીનારા પોતાનું મોત મામતા નથી? ખરેખર અજ્ઞયણીની વાત તો એ

છે કે મનુષ્યની બુદ્ધિ આટલી હદ સૂધી કેમ હરાઈ ગઈ હશે કે તેને પોતાનું શરીર ધર્મ તથા દ્રવ્યના રક્ષણ કરવાનું પણ જ્ઞાન રહ્યું નથી? કાળ તારી ગતિ અગમ્ય છે. તેં પરીક્ષિત રાજા જેવા ધર્માત્માના શરીરમાં પ્રવેશ કરી બુદ્ધિમાં ભ્રમ ઉત્પન્ન કર્યો હતો તો આજકાલના ક્ષુદ્ર જંતુ જેવા અદ્વૈતમતિ વ્યસનદાસો મોહ પામે એમાં શંકા કિંવા આશ્ચર્ય શું?

સદસદ્વિવેક બુદ્ધિ અથવા અંતઃકરણનો અવાજ.

મનુષ્ય અદ્વૈત છે, ભૂલથી ભરેલો છે, તેથી તરંગીપણે વર્તવામાં ઠામ ઠામ ઠોકર ખાય છે. અર્જુન જેવો જ્ઞાની વારંવાર મોહવશ થઈ જતો હતો તો આપણા જેવા અજ્ઞાનોનું શું ગળું? એ વિષયમાં અર્જુનેજ ભગવાનને પૂછ્યું છે કે સારા નરસું કિંવા કર્તવ્ય અકર્તવ્યનો નિર્ણય કરવા માટે મારે શું કરવું? ભગવાને ઉત્તર આપતાં જણાવ્યું છે કે જ્યારે તને કોઈ વિષયમાં શંકા ઉઠે ત્યારે તારે ધર્મશાસ્ત્રો તપાસવા અને તેમ ન અને તો શાસ્ત્રજ વિદ્વાન પાસે જવું. તેને દંડવત કરી વિનયથી શંકા નિવેદન કરવી અને તેઓ શાસ્ત્ર દૃષ્ટિએ જે આજ્ઞા આપે તે પ્રમાણે તારે વર્તવું; પરંતુ કદાપિ સ્વચ્છંદે વર્તવું નહિ.

तस्माच्छास्त्रं प्रमाणं ते कार्याकार्य व्यवस्थितौ ।

જ્ઞાત્વા શાસ્ત્ર વિધાનોક્તં કર્મ કર્તુમિહાર્હસિ ॥

અર્થાત્ આ કરવા યોગ્ય છે અને આ કરવા યોગ્ય નથી, એનો નિર્ણય કરવામાં તારે શ્રુતિ, સ્મૃતિ તથા પુરાણાદિને પ્રમાણ ગણવા અને ધર્મશાસ્ત્રોએ કહેલું કર્મ જાણીને કર્મોધિકારી થયો થકો તું અધિકાર પ્રમાણે કર્મ કરવાને યોગ્ય છે.

હિંદુ પ્રજા ઉપરોક્ત ભગવદ્ વાક્યને અવલંબી પોતાનું જીવન ગુજારે છે તેને ગાંધીજીએ ખડેકાવી સદસદ્ વિવેક બુદ્ધિ અથવા અંતઃકરણના અવાજ પ્રમાણે ચાલવાનો મિથ્યા ઉપદેશ આપી ભયંકર અનર્થ કરી મૂક્યો છે. ભોળા અજ્ઞાન વિદ્યાર્થીઓને તથા લોકોને નિશાળો છોડવાની ખાખતમાં તથા ઢેઢને અડવાના વિષયમાં તેમજ ધારાસભા કોર્ટ આદિ ખોયકોટ કરવા માટે શિક્ષકો, માતા પિતા કે ધર્મશાસ્ત્રોને ન ગણકારતા અંતઃકરણના અવાજ પ્રમાણે વર્તવાનું તેણે જણાવ્યું છે. જો ગાંધીજીનું કહેવું સત્ય હોય તો તેના કહ્યા પહેલા વસ્તુતઃ સૌ અંતઃકરણના અવાજ પ્રમાણે વર્તતાજ હતા, પરંતુ પોતાનું મંતવ્ય સિદ્ધ કરવા સાફ લોકોનો ને હક્ક છિનવી લઇ અર્થાત્ લોકોનું અંતઃકરણ હરી લેઇ પોતાના અંતઃકરણના અવાજ પ્રમાણે વર્તીવી પિતા પુત્ર વચ્ચે, પતિ પત્ની વચ્ચે, ભાઈ ભાઈ વચ્ચે, મિત્ર મિત્ર વચ્ચે અને ગુરુ શિષ્ય વચ્ચે તેણે વૈમનસ્ય કિંવા ભારે કલહ કરી મૂક્યો છે. જો અંતઃકરણની મરજી પ્રમાણે વર્તવામાંજ મનુષ્યનું શ્રેય હોય તો દારૂડીયો દારૂ પીયે છે, વ્યભિચારી વ્યભિચાર કરે છે, જુગારી જુગાર રમે છે, ચોર ચોરી કરે છે વગેરે દુરાચારીઓ સૌ પોત પોતાના અંતઃકરણના અવાજ કિંવા સદસદ્ વિવેક બુદ્ધિ પ્રમાણે દુરાચાર કરે છે તેઓને શા માટે શિષ્ટ પુરુષોએ સદ્બોધ આપી

અટકાવવા જોઈએ ! ગાંધીના કહેવા પ્રમાણે તો તેઓ ઉચિત વ્યવહાર કરે છે એમ ઠરવું થટે, પરંતુ તેને કોઈ ઉચિત ગણતું નથી. મન કિંવા અંતઃકરણ તો એવા છે કે જે તેની નજરે પડે, જે તર્કમાં આવે તે કરવા લલચાય છે. સારું, લોક હિતકારી કાર્ય તર્કમાં આવ્યું હોય તો ઠીક નહિતર કોઈને એમ અંતઃકરણમાં અવાજ ઉઠયો કે આખી પૃથ્વીનું દ્રવ્ય અને ઉત્તમોત્તમ ભોગ્ય વસ્તુઓ જેની પાસે હોય તેની પાસેથી ઇચ્છાએ કે બળાત્કારે સંપાદન કરી હું ભોગવું અને સૌ મને ધન્ય ગણી પૂજે તો શું તેને તેમ કરવા દેવું ? અર્થાત્ દરેક બુદ્ધિમાન પુરુષ તત્કાળ તેવા દુષ્ટ વિચાર-વાળાને ગાંડો ખેંચી સમજાવે તિરસ્કારશે; તદ્વત્ ગાંધીજીના અંતઃકરણના અવાજ કે સદસહ બુદ્ધિનું થવું જોઈએ.

સત્ય કહીએ તો અંતઃકરણના અવાજની હિમાયત એ એક પ્રકારનો દંભ-દોંગળ પૂરવાર થયેલ છે. ગાંધીએ પોતાનો કકડો ખરો કરાવવા માટે જ્યાં સૂધી કૌંચેસાહિ સંસ્થા પોતાના કબજામાં નહોતી આવી ત્યાંસૂધી તેની હિમાયત કરી હતી અને પછી તે સ્વાધીન થતાં તેણે કૌંચેસની આજ્ઞા નહિ માનવામાં પાપ અને દેશદ્રોહ જણાવ્યો છે. કેટલાક સ્વતંત્ર બુદ્ધિના દેશભક્ત વક્તાઓએ કૌંચેસ અને સભાઓમાં પોતાના અંતઃકરણના અવાજ પ્રમાણે ગાંધીને મહાત્મા ગાંધી ન કહેતા મી. ગાંધી કહ્યા એથી અંધ-શ્રદ્ધાળુ લોકોએ ગાંધીજીની હાજરીમાંજ તેઓનું અપમાન કરી પરાણે મહાત્મા ગાંધી કહેવા ફરજ પાડેલી છતાં અંતઃકરણનો

અવાજ અને સદસદ વિવેક બુદ્ધિનો હિમાયતી મહાત્મા લોકોને
 X વારતો નથી કે તે તેના અંતઃકરણના અવાજ પ્રમાણે કહે છે
 માટે કહેવા દો. મતલબ કે અજ્ઞાન લોકોને અંતઃકરણના અવાજ
 અનુસાર ચાલવાનું કહેવું એ એક અવિચારી ઉપદેશ છે, તેમાં
 ચોખ્ખું પાખંડ રહેલું છે; માટે પોતાનું હિત ધૃષ્ટિનાર સમજી
 માણસોએ તેવી અનર્થકારી વાત ન સાંભળતા કે સ્વીકારતા
 ધર્મશાસ્ત્ર, ગુરુ અને માતાપિતા વડીલોનીજ આજ્ઞાને અનુસરવું.

અહિંસાનું સત્ય સ્વરૂપ.

શસ્ત્રં દ્વિજાતિભિર્ગ્રહિં ધર્મોયત્રોપરુદ્ધયતે ।
 દ્વિજાતીનાં ચ વર્ણનાં વિપ્લવે કાલકારિ તે ॥
 આત્મનશ્વ પરિત્રાણે દક્ષિણાનાં ચ સક્કરે ।
 સ્ત્રી વિપ્રાભ્યુપપત્તૌ ચ દ્રવ્યમેણ દુષ્યતિ ॥

પ્રાણી માત્રે મન વાણીને કર્મથી અહિંસક રહેવું જોઈએ.
 પશુ પક્ષી કે મનુષ્યને કોઈ પ્રકારની ઇજા ન કરવી જોઈએ.
 અહિંસાનું વ્રત યથાર્થ રીતે પાળનાર સિંહ જેવા વિકરાળ જાન
 વર ઉપર પણ કાબુ મેળવી શકે છે. અહિંસા વ્રતધારી પુરુષો
 આગળ સિંહ વાદ્ય તેની મદોન્મત્તતા છોડી બેઠરા જેવા નમ્ર
 બની જાય છે. અહિંસા પાળનારો પ્રાણીમાત્રનો મિત્ર બને છે
 ને પ્રાણીમાત્ર તેનું હિતચિંતક બને છે. અહિંસા વ્રત રાખ-

નારનો એમ મૃત્યુ લોકપર વિજય થાય છે તેમ સ્વર્ગમાં પણ તેને ઉત્તમ ગતિ પ્રાપ્ત થાય છે. હિંદુ ધર્મ શાસ્ત્રમાં અહિંસાનું બહુ બહુ મહાત્મ્ય વર્ણવાયું છે, ને પ્રાયઃ હિંદુ પ્રજા તે પ્રમાણે વર્તી પણ રહી છે.

પરંતુ અહિંસાના પણ પ્રકાર છે. યજ્ઞ નિમિત્તે હિંસા થાય એ હિંસા ગણાતી નથી, કિંતુ અહિંસા-પુણ્ય ગણાય છે; કારણ કે એ યજ્ઞ યાગ ન કરાય તો દેવતાઓ પ્રસન્ન ન થાય ને વરસાદ ન વરસાવે એમ શાસ્ત્રકારો કહે છે. ક્ષત્રિયો વન જંગલોમાં જઈ સિંહ વાઘનો શિકાર કરે એમાં દોષ મનાતો નથી પણ તે તેનો વાસ્તવિક ધર્મ મનાયો છે. એ ક્ષત્રિય રાજાઓ શિકાર ન કરે તો તેનામાં યુદ્ધ તાલીમ નષ્ટ થાય, કૂર પશુઓ લોકોમાં રંજડ કરી મૂકે, બળવાન રાજા યુદ્ધ તાલીમ વગરના નિર્બળ રાજાપર આક્રમણ કરી તેને પરવશ બનાવે. તેમ પોતાના અંગપર કે માતાપિતા ગુરુ સ્ત્રીવર્ગ દેવમંદિર કે કે ગાય ઉપર કોઈ દુષ્ટ અત્યાચાર ગુજરે ત્યારે તેની હિંસા-ઘાત કરવામાં પાપ મનાયું નથી પણ પુણ્ય-અહિંસા સિદ્ધ થઈ છે. આતતાયી (આગ લગાડનાર, ઝેર આપનાર, હાથમાં હથિયાર લઈ સામો થનાર, ધન ચોરનાર, ભૂમિનું તથા સ્ત્રીનું હરણ કરનાર આ છ આતતાયી ગણાય છે.) એ સામો મારવા માટે આવતો હોય તો તેને વિચાર કર્યા વિનાજ મારવો. આતતાયીને મારવામાં મારનારને જરા પણ દોષ લાગતો નથી એમ શાસ્ત્ર ખુલ્લે ખુલ્લું કહે છે. આપત્કાળના પ્રસંગમાં પણ મહર્ષિ મનુ, વૃહદ્ વિષ્ણુ આદિ શાસ્ત્રકારોએ આ પ્રમાણે છૂટ મૂકી છે:—

“ જ્યારે સાહસિક લોકોના બળથી ધર્મનો માર્ગ ખંધ થાય-રોકાય અથવા સમયના પ્રવાહથી વર્ણ વિપ્લવ થવા માંડે (જેમ હમણા થઈ રહ્યો છે) ત્યારે ધર્મની રક્ષાને માટે બ્રાહ્મણ ક્ષત્રિય વૈશ્ય વગેરે દ્વિજાતિઓએ શસ્ત્ર-હથિયાર ધારણ કરવા જોઈએ. પોતાની રક્ષા માટે, ન્યાયપૂર્વક યુદ્ધ અને સ્ત્રીઓ તથા બ્રાહ્મણોની રક્ષા માટે ધર્મપૂર્વક પ્રાણીવધ કરવાથી દોષ લાગતો નથી. ”

“ ગુરુ, બાળક, વૃદ્ધ અથવા બહુશ્રુત બ્રાહ્મણ (જ્ઞાની મહાત્મા) પણ જો આતંતાયી થઈ આવે તો વગર વિચાર કર્યે એનો નાશ કરવો જોઈએ. પ્રકટ અથવા ગુપ્ત રીતિથી આતંતાયી-ને મારવામાં જરા પણ દોષ લાગતો નથી. ”

“ ક્ષત્રિય પોતાના બાહુબળથી, વૈશ્ય અને શૂદ્ર ધનથી અને બ્રાહ્મણ જપ તથા હોમ હવનના બળથી આપત્કાળને હટાવે ” વગેરે ધર્મશાસ્ત્રોના પ્રમાણ છે. આ પ્રમાણોને જૈનો ન સમજે કે ન માને અને જેમ તેઓ રાજાઓ જંગલમાં શિકાર કરવા જતાં નકામો શોર બકાર કરી મૂકી કીડી મંકોડીને બચાવી મનુષ્યનો સ્વાર્થવૃત્તિથી નાશ કરવા તત્પર થાય છે તેથી તેમજ ગાંધીજીએ પણ અહિંસાને અવળો ઉપદેશ કર્યો એથી પ્રજા નમાલી નપુંસક જેવી બની ગઈ છે. અહિંસા કે જે ધર્મ પ્રાપ્તિનું એક સાધન છે ને જોનો ઉપયોગ ઉપર પ્રમાણે શાસ્ત્ર વાક્યને અનુસરી કરવાનો છે તે ન સમજતા ગાંધીજીએ અહિંસાને ધ્યેય-જીવનનો મુખ્ય હેતુ છે એમ સમજાવી બળને તદ્દન ખાતલી બનાવી દીધી છતાં પણ તેમાં ખુબી તો એ રહેલી છે કે અહિંસાના આંદોલનનો લાભ લઈ મુસલમાનો કે

ઇતર પરદેશી પ્રજા હિંદુઓપર હુમલા કરે, હિંદુઓની બેન દીકરીઓની આખર ધનજત લૂંટે, ગાયોની કતલ કરે, હિંદુઓને ખળાટકારે વટલાવે, મંદિરો અને દેવમૂર્તિઓ તોડે તો પણ હિંદુઓથી કાંઇ ન બોલાય. આત્મરક્ષણ કરવા માટેના સાધનોના હિંદુઓથી બિલકુલ ઉપયોગ ન થઇ શકે; એટલુંજ નહિ પણ અહિંસાના એના (ગાંધીજીના) એવા મિથ્યા ઉપદેશથી હિંદુઓએ ચૂપકી પકડી, મલખાર મુલતાન વગેરે સ્થળોમાં અત્યાચારો સહન કર્યા તેથી તેમાં પણ ગાંધીજીને હિંદુઓનાજ દોષની ગંધ આવી છે. ગાંધીજી પોતે અહિંસાના કદર હિમાયતી કહેવરાવતા હોવા છતાં લડાઇ વખતે સરકારને વિના શરતે રીકુટ આપવા નીકળ્યા હતા તેમ મુસલમાનોએ હિંદુઓપર જ્યારે જ્યારે અત્યાચારો ગુજાર્યા ત્યારે ત્યારે તે વિશે તેઓને હિંસા કરવા બદલ ઠપકો દેવાને બદલે તેઓનો ખ્યાવ કરે છે એથી વિચારશીલ પડે તો તેને મહાન ધૂર્ત-હિંદુ પૂજા અને સનાતન ધર્મને શત્રુજ ગણે છે. અહિંસાની ખાખતમાં લોકોએ કેમ વર્તવું તે વિષે ગાંધી જવા કાંઇ અવિચારીના વાક્યો પકડી ન બતાવે ઉપર પ્રમાણે શાસ્ત્ર-જ્ઞાને હૃદયમાં ધારણ કરી વર્તવું એજ વાસ્તવિક અહિંસા છે, ને એવી શાસ્ત્રોક્ત અહિંસાના પાલનમાંજ સત્ય શ્રેય સમાયલું છે.

દાન અને જપ મહાત્મ્ય.

દાતવ્યમિતિ યદ્દાનં દીયતેऽનુપકારિણે ।

દેશે કાલે ચ પાત્રં ચ તદ્દાનં સાત્ત્વિકં સ્મૃતમ્ ॥

કલિયુગમાં લોકો આત્મકલ્યાણ-મોક્ષ માટે તપ યોગ યજ્ઞાદિ કઠિન સાધન ન આચરી શકે, કિંવા તે આચરવા અશક્ય છે એમ વિચારી પરમ કૃપાળુ મહર્ષિ વેદવ્યાસે દાન અને જપ આ સમયમાં ખાસ કરી કરતા રહેવાની લોકોને આજ્ઞા કરી છે. દાન આપવુંજ જોઈએ, એવા નિશ્ચય કરીને સામો ઉપકાર કરવાને અસમર્થ હોય એવા સુપાત્ર એટલે તપ તથા જ્ઞાત્ર સંપન્ન બ્રાહ્મણને કુરુક્ષેત્રાદિ પવિત્ર સ્થળમાં કોઈ પુણ્યવાળા પર્વને દહાડે જે દાન અપાય છે, તે દાન સત્ત્વગુણી કહેવાય છે અને તે પ્રકારનું દાન એજ દાન કહેવાય છે ને તે દાતાને સદ્ગતિ અપાવે છે. પરંતુ અત્યારે દાન તો ઘણા થાય છે પણ તેવા દેશ કાળને પાત્ર જોઈ સત્ત્વગુણી દાન કવચિત્ જ થતાં દ્રષ્ટિએ પડે છે. હમણા તો જે દાન થઈ રહ્યા છે તે બહુધા કીર્તિની લાલસાથી અદેશ અકાળ અને અપાત્રેજ દાન થાય છે, જેથી કરનાર અને જેને કરવામાં આવે છે તે ઉભય નરકગામી થાય છે.

ગાંધીજીએ સ્વરાજ્ય હિંદી પ્રજાને ઘેર કરી દેવાને માટે કરોડો રૂપિયાનું દાન માગ્યું. લોકોએ તે વગર વિચાર્યું આપ્યું ને તે કયાં ખવાઈ તવાઈ ગયું તેનો પત્તો નથી. સરકારી શાળાઓ

શયતાની પાખંડી છે માટે તે ખાલી કરો ને રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ શાળાઓ સ્થાપવા માટે દ્રવ્ય આપો. ભોળા ભલા લોકોએ અંધ શ્રદ્ધાથી તેમ કંઈ ને તે દાનની મોટી રકમોમાંથી “ગુજરાત વિદ્યાપીઠ” અર્થાત્ લાક્ષાગૃહ નામની સંસ્થા ગાંધીના હાથે સ્થાપાણી. ગુજરાત વિદ્યાપીઠમાં રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ એટલે દેશને ઉપયોગી એવું ધર્મ સાથે વેપાર હુન્નર ઉદ્યોગ આયુર્વેદ ગણિત ઇતિહાસ અને ભાષાઓનું જ્ઞાન આપવું એમ છે તેને ખદલે મંગળાચરણમાંજ હિંદુઓને પતિત બનાવવા માટે ઢેઢાઓને દાખલ કરી, તેઓને ઉંચ વર્ણના હિંદુઓના છોકરાઓ સાથે એસાડી રેંટીઓ કાંતવાનું નિરર્થક શિક્ષણ આપવું શરૂ કરી સૌને ભ્રષ્ટ અને મૂઢ બનાવ્યા છે.

આસ્તિક હિંદુઓના (મુસલમાનો તો હિંદુઓને દ્રવ્ય આપતા નથી. ઉલટું હિંદુઓએ મૂર્ખ બની ખિલાફતના ફંડમાં આપ્યું તે છોટાણી જેવા લાખો રૂપિયા ગરબ કરી ગયા) દાનનો વિદ્યાપીઠ સ્થાપવાથી કેમ જાણે પૂરો ઉપયોગ ન થયો હોય તેમ સમજી ગાંધીજીએ તેના પેટામાં “ગુજરાત પુરાતત્ત્વ મંદિર” નામની સંસ્થા ખોલી છે. એ સંસ્થામાં જૈનોથી બહિષ્કૃત એવા એક સાધુને તથા એ ત્રણ બુદ્ધિસ્ત તથા નાસ્તિક મતવાદીઓને કાર્યકર્તા તરીકે ગાંધીજીએ ચોંજ્યા છે. હિંદુઓના દાનના પૈસા વડે જ્યારે એ સંસ્થાના કાર્યવાહકોએ જૈન તથા બુદ્ધ ધર્મને લગતા પુસ્તકો સાત આઠ પ્રકટ કર્યા એટલે કેટલાક હિંદુઓએ તેઓને પ્રશ્નો કર્યા કે તમે આવું હિંદુ ધર્મ વિરુદ્ધ સાહિત્ય પ્રકટ કરો છો પણ હિંદુ ધર્મનું કેમ કરતા નથી? ઉત્તરમાં તેઓએ જણાવ્યું

કે એ પણ થઈ રહ્યું છે. તેમના કહેવા મુજબ હમણા તેઓ તરફથી “આર્યોના તહેવારોનો ઇતિહાસ” એ નામનું એક પુસ્તક “ઋગ્વેદી” ની સંજ્ઞાથી લખાએલું પ્રકટ થયું છે તે અમે વાંચ્યું અને અમારા અનેક મિત્રોને પણ વંચાવ્યું. ગુજરાતી પ્રેસે જેમ “વતરાજ” નામનું પુસ્તક પ્રકટ કરી તેમાં શાસ્ત્રોક્ત દષ્ટિએ હિંદુઓના વ્રતો, તેનું મહાત્મ્ય, વિધિ વગેરે બતાવ્યા છે તેમ તેથી ઉલટુંજ આ “આર્યોના તહેવારોનો ઇતિહાસ”માં નાસ્તિક બુદ્ધિએ હિંદુઓના તમામ દેવ દેવતા અવતારોને મિથ્યા કપોલ કલ્પિત કરાવવામાં આવ્યા છે. મત્સ્યાવતાર, વરાહાવતાર, વૃસિંહાવતાર, વામનજી, પરશુરામ, શ્રીરામચંદ્રજી, શ્રીકૃષ્ણ, આદિ ઇશ્વરના અવતાર નહોતા; પરંતુ ડાર્વીનના સિદ્ધાંતાનુસાર અથવા બુદ્ધ ધર્મ પ્રમાણે તેઓ સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિનું જાન કરાવનારા હતા એટલે કે માછલા, ડુક્કર, સિંહ, ઠોંગણો માણસ, તામસી માણસ, સ્ત્રીમાં મોહ પામેલો માણસ, રાજકાર્ય પટુતાવાળો માણસ વગેરે ક્રમપૂર્વક જન્મી છેવટે પૂર્ણ પ્રજ્ઞરૂપે તો બુદ્ધદેવ થયા. તેમ રામાયણ તથા ભાગવતાદિ પુરાણોમાં શ્રીરામચંદ્રજીએ શલ્યાની અહલ્યા કરી, સમુદ્રમાં તરતો સેતુબંધ બાંધ્યો, શ્રીકૃષ્ણે કાલિયા નાગને નાશ્યો વગેરે ખોટી વાતો છે, લોકો જે પ્રમાણે તેનો અર્થ કરે છે તેમ થતો નથી અને ઘણી વાતો એ ત્રિશીમાં પાછળથી ઉમેરાયલી છે. શ્રીરામચંદ્રજીએ કે શ્રીકૃષ્ણે અમત્કારિક કાર્યો કર્યા તો જસસ કાઈસ્ટે, મહામદ સેલે કે મુરોપના શોધકોએ ટેલીફોન ગ્રામોફોનાદિ શોધી કયાં અમત્કાર નથી કર્યા? તો તો તેઓને પણ ઇશ્વરના અવતાર માનવા બેધએ વગેરે અત્યંત નીચતાભરી, હિંદુ ધર્મને કલંકિત

કરનારી, હિંદુ ધર્મ શાસ્ત્રોનું ખંડન કરી ઉગતી ઉછરતી પ્રજાને નાસ્તિક, અશ્રદ્ધાળુ, ધર્મદ્રોહી બનાવનારી વાતો એ પુસ્તકમાં આબેહુબ ભરી છે. શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજી (મહાપ્રભુજી) જેવાના સંબંધમાં પણ એ દુષ્ટોએ કહેવાનું બાકી રાખ્યું નથી. એ પુસ્તકના રરર પૃષ્ઠપર તેઓ જણાવે છે કે “વલ્લભાચાર્યે લોકોમાં પુષ્ટિમાર્ગ નામનો સંપ્રદાય ચાલુ કર્યો અને વિષયોપભોગનું મહત્ત્વ વધાર્યું. રાધાકૃષ્ણની પૂજા કરવી અને નવવિધા ભક્તિથી તેમની આરાધના કરતી વખતે વિષયોપભોગને તિરસ્કારવો નહિ, એવું કહેવાથી વલ્લભીપંથ નીતિ માર્ગથી પડ્યો.”

કહેવાનો ભાવાર્થ એ છે કે વગર વિચાર્યું અપાને દાન કરવાથી ઉપર પ્રમાણે આપણાજ દ્રવ્યથી આપણોજ ઉચ્છેદ થાય છે; માટે દ્રવ્ય ખર્ચનારે-દાન કરનારે વિવેક રાખીને ધર્મનું સંરક્ષણ થાય તેવી સુપાત્ર ગો બ્રાહ્મણ હિતકારી સંસ્થા, પાઠશાળાઓને કે વ્યક્તિઓને પૂર્ણ તપાસી ખાતરી કરી પછીજ દાન દેવું.

દાનની જેમ જપનો મહિમા પણ અગાધ છે. ચોવીશે કલાક દુન્યાના પ્રપંચમાં ગુંથાઇ લોકો અનેક સાચા ખોટા કરે છે, તેમાંથી હમેશા કલાક બે કલાક ખચાવી મુખધની ભાટીયા મહાજન વાડીમાંની શ્રીમાન્ નરહરિ શાસ્ત્રીની ભગવદ્ગીતા પાઠશાળા જેવી સંસ્થામાં, શ્રીનર નારાયણના મંદિરમાંની શ્રીમાન્ બદવજી મહારાજની ભજન મંડળીમાં કિંવા મુમાધવખાગમાંની શ્રીમાન્ મગનલાલ શાસ્ત્રીની પાઠશાળામાં જઈ ભગવદ્નામ ઉચ્ચારે, ઉપદેશ સાંભળે કે ગીતાનું પારાયણ કરે તો તેના જેવું બીજું એકેય ફળદાયી નથી. ભગવાન્ મનુ કહે છે કે:—

વિધિયજ્ઞાજ્ઞપયજ્ઞો વિશિષ્ટો દશમિર્ગુણૈઃ ।

ઉપાંશુઃ સ્યાચ્છત્રગુણઃ સાદૃશ્વો માનસઃ સ્મૃતઃ ॥

અર્થાત્ કર્મયજ્ઞો કરતાં એટલે દર્શ, પૌર્ણમાસ નામના યજ્ઞો કરતાં જપયજ્ઞ દશગણો ઉત્તમ છે, ઉપાંશુ જપ એટલે પાસે બેનસારો પણ ન સાંભળે એવો જપ સોગણો ઉત્તમ છે તથા માનસિક જપ એટલે હોઠ હાલે નહિ તેમ મનમાં કરેલો જપ હજારગણો ઉત્તમ છે એમ જાણવું. આવા પ્રભાવવાળા દાન અને જપ કરવાનું છોડી બે તેને બદલે કોઈ ગાંધી જેવા મૂર્ખ રેંટીઓ ફેરવવાનો ઉપદેશ કરે તો માનવું કે તે પાગલ છે-શુદ્ધ બુદ્ધ રહિત છે.

મોક્ષના ધ્યેયવાળી હિંદુ પ્રજા સુપાત્રે દાન કરવાનું તથા હરિ નામનો જપ-ભક્તિ યથાશક્તિ અખંડિત કરતા રહી આલોક પરલોકનું સાર્થક ઉક્ત લખાણનું તાત્પર્ય સમજી કરતી રહે એવી પ્રભુ પ્રત્યે અમારી અભ્યર્થના છે.

ખાદી અને રેંટીઆની ફીલ્ડસુફી.

સ્વતંત્રતાના સામ્રાજ્યમાં હિંદુઓ વિવિધ પ્રકારના હુન્નર ઉદ્યોગ અને વાણિજ્ય ખીલવી પરદેશથી સંપત્તિ ઘસડી લાવતા હતા; પરંતુ જ્યારથી મુસલમાનોએ હિંદ પર ઉપરા ઉપરી આક્રમણ કર્યા અને હિંદુઓ માંહોમાંહની ફાટકુટને લઈ પરવશ બન્યા ત્યારથી વાણિજ્યને ધકકો લારે પહોંચ્યો છે. મુસલમાન કાળમાં પ્રજાને ઘણું ઘણું સોસવું પડ્યું હતું છતાં લોકોમાં શૌર્ય અને વીર્ય ટકી રહ્યા હતા, પ્રજા હથિયાર બંધ હતી; પરંતુ અંગ્રેજી શાસનમાં તે તે પ્રજાની હરિકાઈ અને જખરજસ્તીને લઈ દેશના વેપાર ઉદ્યોગ કળા કૌશલ્ય સદંતર નષ્ટ થઈ ગયા છે. નિત્યની વપરાશની એવી નાની મોટી હરેક ચીજ પરદેશથી અત્યારે મંગાવવી પડે છે. દર વર્ષે એઠામાં એઠો દોઢ અળજ રૂપિયાનો માલ પરદેશથી હિંદમાં આયાત થાય છે. જમકે કાપડ રૂ. ૬૦૦૦ કરોડનું, ખાંડ રૂ. ૩૦૦૦ કરોડની, દારૂ રૂ. ૩૦ કરોડનો, લોહ રૂ. ૧૨૦૦ કરોડનું, રેલ્વે યંત્ર રૂ. ૧૦ કરોડના, રેશમ કાચુ રૂ. ૪૦૦૦ કરોડનું, દવા રૂ. ૪૦ કરોડની, કટલેરી રૂ. ૩૦ કરોડની, કાગળો રૂ. ૨૦૦૦ કરોડના, મીઠું રૂ. ૨૦ કરોડનું, જલી બીસ્કુટ રૂ. ૨૦ કરોડના, તેજના, રૂ. ૨૦૦૦ કરોડના, ઉનની બનાવટનો માલ રૂ. ૨૦ કરોડનો, મોટરો, સાઈકલો તથા એપરેટસો રૂ. ૨૦૦ કરોડના, સાબુ રૂ. ૧૦ કરોડનો, તમાકુ સીગરેટ રૂ. ૨૦ કરોડની, દીવાસળી રૂ. ૧૦૦૦ કરોડની તથા કાચ રૂ. ૧૦ કરોડનો વિગેરે અનેક વસ્તુ ખરીદી દેશ કંગાલ અને વધારે પરાવીન બનતો જાય છે.

યુરોપમાં લડાઈ સળગી ત્યારે ઉપર જણાવેલ દોઢ અબજ રૂપિયાની વસ્તુઓમાંથી ઘણીખરી આવતી અટકી ગઈ હતી. દેશના આગેવાનોએ તે વખતે જો મગજ ઠેકાણે રાખી દીર્ઘદ્રષ્ટિથી વિચાર કરી ઉપાય લીધા હોત તો ઘણીખરી પરદેશી વસ્તુઓ આયાત થતી અટકી ગઈ હોત ને દેશેને દરિદ્રતામાંથી ખચાવી શક્યા હોત. જે જે ચીજ યુરોપ અમેરિકા જપાનથી હિંદમાં આયાત થાય છે તે તે મોટે ભાગે હિંદમાંથી એડેલી કાચી વસ્તુની પાકી ખની તેના પર અનેક ખર્ચ-મજૂરી, નફા, નુર ચડી આયાત થાય છે, એટલે તે જો કાચી વસ્તુઓ દેશમાંજ રોકી પાકી ખનાવાય તો આયાત કરવાની-મંગાવવાની ખિલકુલ જરૂર પડે નહિ.

લોકમાન્ય તિલકે સ્વદેશીનું 'ખંડે હાર્દ' સમજી બ્રિટીશ ગુડ્ઝ બોયકોટ કરવાની અને પરદેશથી મંગાવવી પડતી દરેક વસ્તુ દેશમાં ખનાવવાની હીલચાલ ઉપાડી લીધી હતી પરંતુ દેશના દુર્ભાગ્યે તેઓ સ્વર્ગસ્થ થતાં ગાંધીજી સ્વરાજ્યની અજબજાના મોખરે આગ્યા ને તેમને બ્રિટીશ ગુડ્ઝ બોયકોટની અજબજામાં તિરસ્કારની ગંધ આવી. રાષ્ટ્રીય પક્ષના નેતાઓએ બ્રિટીશ ગુડ્ઝ બહિષ્કાર કરવા માટે ઘણુંય મથન કર્યું પણ તિરસ્કારની ગંધવાળા ગાંધીજીએ તેને જરાપણ સ્થાન લેવા દીધું નહિ છતાં તેને પાટવી કુંવરના આગમન વખતેજ બ્રિટીશ કપડાં ગરીબોના અંગપરથી લાખો રૂપિયાના ઉતારાવી હોળી કરવાનું સૂચ્યું. રીકુટ સમયની અહિંસાની જેમ આ વખતે વિભાચતી કપડ બળાવી નાંખવામાં તેની તિરસ્કારની ગંધ ઉડી ગઈ

હતી. સ્વદેશી ખીલ કારખાનાના ઉદ્યોગને પગભર થવાની જે ઉત્તમોત્તમ તક પ્રાપ્ત થઈ હતી તેને ન સાધવા દેતાં અર્થાત્ તે ખીલવવામાં તેણે ગુલામી જણાવી ખાદી અને રેંટીઆની ચળવળ અતિ ઉચ્ચ વેગથી ચલાવવા માંડી.

ખાદી પહેરે, ખાસ કરી જે ગાંધીપંથી કુડતું ટોપી ઘાલી રેંટીઆ ફેરવે તેજ દેશભક્ત, તેજ સભામાં ખેસી શકે, તેજ ભાષણ કરી શકે, તેજ કાંગ્રેસાદિનો સભાસદ થઈ શકે, પછી ભલે તે સંકેદ કુડતા ટોપીનો વેશધારી વિલાયતી ખુટ પગમાં ઘાલી, વિલાયતી સીગરેટ મોંમાં ઘાલી, વિલાયતી દવા લોકોના પેટમાં ઘાલી, વિલાયતી મોટરમાં હરે ફરે ને ગમે તેવા દુરાચાર કરે તેની તેને પરવા નહોતી અને નથી. આ દંભમાં માન પાન મળતું હોવાથી તેમજ સ્વાર્થ સરતો હોવાથી ઘણાએ કેવળ દેખા-દેખીથી મોહથી અને લાલચ લોભ કે તિરસ્કારના ભયથી ખાદી પહેરી ઘરમાં રેંટીઆ વસાવી દીધા છે. આથી ખાદી તથા રેંટીઆ ખનાવનારા અને વેચનારા ખૂબ કમાવા લાગ્યા છે. તેઓએ પ્રસંગને અનુકૂળ ધારી ખાદી રેંટીઆના ભાવ પણ મરજી મુજબ-એકના ત્રણ ગણા વધારી લાલ લીધો છે. ભણેલા ગણેલા વર્ગે કિંયા ભાવની ખાદી વાપરવા માંડી એટલે ખાદી-પાણકોરાના ખરા વાપરનારા કણખી કોળી વગેરે ખેડુત વર્ગ જે તેના જડા-ખેડના ધંધાને અનુસરી કાયમ ખાદી-પાણકોર વાપરનારા હતા તેઓએ તે મોંઘા ભાવની ખાદી છોડી રસ્તા ભાવનો જાપાની લઠો વાપરવા માંડ્યો છે. ઇશ્વરી નિયમ એવો છે કે મનુષ્ય હમેશા સારું સુંદર રહેતું સમય રાંખેલ તથા સ્થિતિને અનુસરતું વાપરવા ઇચ્છે છે.

શ્રીમંત વર્ગ અને રાજા મહારાજાઓ હમેશા સુવાળા અને ઉંચી કિંમતના વસ્ત્રો વાપરે છે, મધ્યમ વર્ગ સાધારણ કિંમતના ને ગરીબ ઓછી કિંમતના લાંબો કાળ ટકે એવા મજબૂત જડા કપડા વાપરે છે. તેમ માંગલિક પ્રસંગે લોકો રેશમી અને કિંમતી વસ્ત્રોનો ઉપયોગ કરે છે, શિયાળામાં ઉનના લૂગડા પહેરે છે ને ઉનાળામાં મલમલ જેવા પાતળા વસ્ત્ર પહેરવા એ સર્વ સાધારણ સ્વભાવ અને પ્રચલિત રીતિ છે પરંતુ એપર જાણી જોઈને દુર્લક્ષ કરી ગાંધીજી જવાને એક નાથ નાથવા માંડયા છે. આખા દેશમાં તેણે લોકોને કૃતવાપર કૃતવા મોકલાવ્યા કે ગમે તે સ્થિતિ અને સંજોગમાં તમે ખાદી પહેરો અને રેંટીઓ કાંતો. લગ્ન મરણ, સીમંતાઈ ગરીબાઈ, રાગી વિરાગી, રાજા પ્રજા, સ્ત્રી, પુરુષ, બાળક તમામે ખાદી પહેરી રેંટીઓ કાંતવા અને વણવું. તેણે ખાદી પહેરી રેંટીઓ કાંતવામાં સ્વરાજ્ય મળવાનું, હૃદય શુદ્ધ થવાનું તથા જ્ઞાન, મોક્ષ વગેરે મળી જવાનું જણાવ્યું.

પાઘડી કે જે દેશનો ખરેખરો ભૂખણાસ્પદ પોશાક છે તે ત્યજી ખાદીના ટોપી કુડતું ધારણ કરાવવાથી તે ધારણ કરનારા જલના કેદી જેવા કંગાલ બિહામણા લાગે છે. અમેરિકામાં એક સ્થળે કોઈ અમેરિકને સ્વામી રામને તેના શિર પરની પાઘડી સાંભંધમાં પ્રશ્ન પૂછતાં સ્વામીએ જણાવ્યું કે અમે હાથ પગ વગેરે તમારું લઈશું પણ માથું-પાઘડી તો અમારું જ રાખીશું. માથું-પાઘડી કદાપિ બીજનું નહિ લઈએ. હો. તિલકે પણ વિલાયતમાં તેજ પ્રમાણે વર્તન કર્યું હતું અર્થાત્ લોકમાન્યે પાઘડી શિરપરથી કદી ખસેડી નહોતી, પરંતુ મૂખ

અને અંધ શ્રદ્ધાળુ લોકોએ તો રાષ્ટ્રીય પોશાક-પાઘડી વગેરેને છોડી કુડતું ટોપી પહેર્યો એટલુંજ નહિ પણ ગાંધીના કહેવાથી રેંટીઆનો વરઘોડો કાઢી રેંટીઆની પૂજા પણ કરી. જેમ તેણે દેવ દેવતાની પૂજાને ઠેકાણે રેંટીઆને સુદર્શન ચક્ર મનાવી, તેમાં વેદનું ગાન થતું જણાવી, પ્રભુ નામની માળા ફેરવવાને ખદલે રેંટીઆથી-પ્રભુ-પ્રાપ્ત થવાનું જણાવી પૂજા કરાવનાર અને કૌંચેસની ખેઠકમાં પ્રતિનિધિઓ પાસે જોડા કોથળીમાં નખાવી ઉપડાવ્યા તેમ જો તેના જાતિ લાઇ જગત ઉપકારી દેઢાઓના વિઠાના ટોપલા પૂજવાનું મૂર્ખ અંધ-શ્રદ્ધાળુ લોકોને તેણે કહ્યું હોત તો પણ કેટલાય નાદાનુભૂતિના સ્વાર્થી દુબેટો તેમ કરવા પણ તત્પર થતે. બ્રાહ્મણ દેઢડીને પરણી શકે ને દેઢડી બ્રાહ્મણને પરણી શકે એ પ્રકારના મી. પટેલના વર્ણસંકર બીજાની ચર્ચા નડીઆદમાં ચાલતી હતી, તે અરસામાં કોઇ અમદાવાદનો કુલચંદ ગાંધી નામનો વાણીયો આવેશમાં આવી જાહેર સભામાં બોલી ઉઠ્યો હતો કે હું દેઢની છોકરી પરણવા તૈયાર છું; પરંતુ મુશ્કેલી એ થઇ કે તેને તેના જોવા દેઢમાંથી કોઇ વર્ણસંકર તેની દીકરી પરણાવવા તત્પર થયો નહિ.

ખેલ ગાડાનું વાહન સસ્તું અને સાફ છે છતાં મોટર છોડી કોઇ તેમાં મુસાફરી કરતું નથી, તેમ ખંટી કોદરાનું ધાન સસ્તું છે છતાં તે ન ખાતાં સૌ દૂધપાક પુરીનું ભોજન પસંદ કરે છે; તેવીજ રીતે ખાદી અને રેંટીઆના સંબંધમાં સમજવાનું છે. હિંદુસ્થાન દુનિયા સાથે છે, દુનિયાની ખહાર નથી. જ્યારે તે દુનિયા સાથે છે ત્યારે તેણે તેની હસ્તિધર્મમાં ખરાખર સાવધાનતાથી

રહેવુંજ પડશે. આજસુધી પ્રમાદ વશ રહી આંખ મીંચામણા કરી જેમ કચડાઈ ગયું તેમ હવે માનભર જીવવું હશે તો પાલવશે નહિ. લોકોને ખાદી કાયમ પહેરવી કદી પસંદ પડશે નહિ તેમ લોકોની જરૂરીઆત ફક્ત ખાદી એકજ નથી પણ તેનાથી અનેક રીતે ઉપયોગી એવી સેંકડો વસ્તુઓની છે. અત્યારે લોકોનું જીવન ખડુ મોંઘુ થઈ ગયું છે. ગરીબ માણસને પણ રોજ ઓછામાં ઓછો રૂપિયો એક ઘર ખર્ચના જોઈએ છે. રેંટીઓ કાંતનાર માણસ દિવસમાં આઠ કલાક સતત કાંતે ત્યારે માંડ આઠ પૈસા કમાણી કરી શકે, તેમાં નિર્વાહ શી રીતે ચલાવવો? આજ માણસ મજૂરી કરે તો પણ દશ ખાર આના સહજ કમાઈ શકે છે; તેથી અત્યારના મશિનરીના જમાનામાં રેંટીઆને હાથ ધરી ખેસવું ખિલકુલ અશક્ય છે. રેંટીઆની વાતો અને ઉપદેશ કરનારા ખૂદ દિવસમાં એક કલાક પણ રેંટીઓ કાંતતા નથી તો ખીજાઓ શી રીતે કાંતી શકે? રેંટીઓ એ સ્ત્રી વર્ગનું તેમાં ખાસ કરીને રાંડી રાંડોને નવરાશનો વખત ગાળવાનું એક સાધન છે. બુદ્ધિશાળી બળવાન માણસને માટે તો તત્ત્વજ્ઞાન, નવી નવી શોધ ખોળ કે વેપાર વાણિજ્ય રાજનીતિ ખંડવાનો પૂરતો અવકાશ છે. માટે સ્વરાજ્ય ચાહનાર સમજી લોકોએ તેવી ખાદી રેંટીઆની મિથ્યા પ્રવૃત્તિને આદર ન આપતાં બ્રિટીશ ગુડ્ઝ બહિષ્કારના આંદોલન સાથે જે જે વસ્તુ પરદેશથી આવતી હોય અને જેની દેશને અનિવાર્ય આવશ્યકતા હોય તે તે શીખવા, બનાવવા ઉત્તેજન આપવા તથા પ્રસાર કરવા ભારે તજવીજ કરવી ઘટે.

હિંદુ સંગઠન અને શુદ્ધિ.

ત્રેતાયાં મન્ત્રશક્તિશ્ચ જ્ઞાનશક્તિ કૃતેયુગે ।

દ્વાપરે બુદ્ધશક્તિશ્ચ સંયશક્તિ કલૌયુગે ॥

ત્રેતાયુગમાં જ્યારે લોકોપર આકૃત આવતી ત્યારે લોકો મન્ત્ર બળથી તેનું નિવારણ કરતા, સત્યયુગમાં જ્ઞાનબળથી, દ્વાપર યુગમાં બુદ્ધ શક્તિથી અને કલિયુગમાં સંઘ શક્તિથી થઈ શકે.

અત્યારે હિંદુ જાતિ તથા સનાતન ધર્મપર સર્વ દિશાએથી પ્રચંડ પ્રહાર થઈ રહ્યા છે. ખ્રિસ્તી, મુસલમાન, ખ્રિસ્તી, આર્યસમાજ, બ્રહ્મસમાજ, આગાખાની, થીઓસોફીસ્ટ, શીખ, પારસી, સુધારક, નાસ્તિક આદિ સર્વ પંથના લોકો હિંદુ જાતિ તથા ધર્મના લોકોની નબળાઈ જોઈ હિંદુઓના દેવ દેવતાઓને તથા શાસ્ત્રોને નિંદવામાં જરાય બાકી રાખતા નથી. દુષ્કાળ કે રોગને બહાને માત્ર નામની મદદ કરી હિંદુઓને વટલાવવા માટે તેઓ તનતોડ મહેનત કરી રહ્યા છે. હિંદુ ધર્મશાસ્ત્રોને વિકૃત સ્વરૂપમાં મૂકી અર્થના અનર્થ કરી હિંદુઓને અશ્રદ્ધાળુ બનાવવા માટે પણ ભગીરથ પ્રયત્ન થઈ રહ્યો છે, અને બળ જબરાઈથી હિંદુઓ પર હુલ્લા કરી, તેઓના મંદિરો અને મઠોનો નાશ કરી, તેઓની સ્ત્રી બેન દીકરી માતાની સાજ આખર લૂંટી બળાત્કારે વટલાવવા અને બળાત્કારથી ન વટલે તો છેવટે સંહાર કરવાનું પણ પરધર્મી લોક બાકી રાખતા નથી.

દુઃકાળ અને રોગના ખહાના નીચે પરોપકારનો ઝભો પહેરી હિંદુઓને વટલાવનાર ખ્રિસ્તી-મિશનરી લોક છે. તેઓ અન્ન વસ્ત્રની થોડીક મદદ આપી નિઃસહાય દરિદ્ર હિંદુઓને ખ્રિસ્તી બનાવે છે. તેમ મિરત વગેરે સ્થળે હોસ્પીટાલ ખોલી ત્યાં પ્રવીણ ડોક્ટરોને રોકવાથી સંકટો હિંદુ દરદીઓ ઓપરેશન કે એવા કાંઈ મોટા દર્દની ચિકિત્સા કરાવવા માટે જાય છે ને ઘણાખરા જાણ્યે કે અજાણ્યે વટલેલા ઢેઢ લાંગી કે યુરેજીયનના હાથનું રાંધેલું અન્ન ખાઈ જાય અને છે. આપણા નાસ્તિક હિંદુઓ પણ ગાંધીનું જોઈ જોઈ તેમ કરવા લાગ્યા છે, જેમકે સ્વામી શ્રદ્ધાનંદે કેંગ્રેસ કમિટીના દરેક સભ્યને અત્યંત નોકર ફરજિયાત રાખવાનો આ-ગ્રહ કર્યો છે ને મુંબઈમાં આસ્તિક લોકોના પૈસા વડે નજાતી પીપલસ ફ્રી હોસ્પીટાલમાં ડો. સાઈ વગેરે પણ દરદીઓને ખાવા પીવાનું મદાસી આપ્યા કે ઢેઢડી જેવી વટલેલી સીને હાથે પહોંચડાવે છે. હિંદુઓને વટલાવી ખ્રિસ્તી બનાવવા માટે અમેરિકાદિ દેશના ક્રિશ્ચિયનોએ તો કરોડો રૂપિયા કાઢી અનેક પાધરીઓને હિંદમાં મોકલાવી દીધા છે.

બુદ્ધ અને જૈનોના ઉચ્છેદ શ્રીમદ્ આચ શંકરાચાર્ય તથા કુમારીજી ભદ્રે કર્યો ખરો, છતાં પણ કાંઈક તેના બીજ અવશેષ રહી ગયેલા હતા; તે કુમારપાલ રાજાના વખતમાં પુનઃ જૈનોએ માથું ઉંચકી અંકુરીત કર્યો. હેમાચાર્ય નામના એક જૈન સાધુએ હિંદુઓના ચોવીશ અવતાર પરથી તેના ચોવીશ તીર્થંકર ઠાકી ખેસાડયા છે ને ભગવાન શ્રીકૃષ્ણને તો તેણે નારકી જીવ બનાવી શ્રીકૃષ્ણના ભાઈ નેમીનાથને પ્રભુ બનાવ્યા છે, તેમ હિંદુઓના સમાજજી

મહાભારત પરથી તેણે જૈન રામાયણ અને જૈન મહાભારત બનાવી શ્રીરામચંદ્રજી તથા કૌરવ પાંડવોને જૈન અનુયાયી તરીકે ચિતર્યા છે.

જેવી રીતે જૈનોએ પોતાની દુનિયા કરી લેવા ધારી છે, તેવીજ રીતે આગાખાન પંથના ખોળાઓએ પણ હિંદુઓને વટલાવી, ખોળા બનાવવા માટે કમ્મર કસી છે. ખોળા પંથનો ધર્મ ગુરૂ કે જને ખોળા કામનો મોટો ભાગ ઇશ્વરના અવતાર તરીકે માને છે તે સાહેબ લોકોના પૈસાથી વિભાયતમાં અહર્નિષ વિરાજી બાદશાહી મોજ શોખ ઉડાવે છે. હરેક ધર્મવાળાઓને પોતપોતાનો પંથ સખળ કરતા જોઇ આગાખાન અને તેના અનુયાયીઓએ લાખો રૂપિયા કાઢી હિંદુઓને લોભ લાલચ અને મિથ્યા ઉપદેશથી વટલાવવાનું કાર્ય શરૂ કરી દીધું છે. તે લોકોએ આગાખાનને નકલંક અથવા કલંકી ભગવાનનો અવતાર ગણાવી હિંદુઓને ભરમાવવા માટે હિંદુ ધર્મ ગ્રંથોની વિકૃતિ-ભયંકર અનર્થ કરી નીચેના બધા પુસ્તકો બહાર પાડ્યા છે:—નકલંક જ્ઞાનપ્રકાશ ૩ ભાગ, નકલંક ભજન સંગ્રહ ૮ ભાગ, ખુલ્લી ચીઠી લોપાલું, આકૃતાવે હકીકત, નકલંક શાસ્ત્રકે ૩ ભાગ, હેલભીઆરા, જન્મોત્સવ જયોત્સના, અસલ દુઆ, હકીકત, ઇસ્માયલી આયના, ઇસાએ ઇસ્લામ એટલે શું ? નારીકે સુલ્તાન મુહમ્મદ, ઇસ્માયલી ચાબુક, ખિસ્તીયમ, કૃષ્ણ વાણી, ઇસ્માયલી દર્પણ, નુરેવહદાનીયત ૨ ભાગ, ઇસ્માયલી પ્ર. ૨ ભાગ, મુન્ન ગાયત્રી, કાયા તિમીર ભાસ્કર, નકલંકી ગીત, મોટા દશ અવતાર, વૈદિક ઇસ્લામ, રામમાલા, ઇમામે મૌજુદ,

અસહિયત ખોળ, અસલે દુઆ, ઇલાહી મત મરહરે જાન, અહલો પનિપદ, સતપથની, ગુલજરે હકીકત, ખુદ્દ અવતાર, મસનવી પીર, સમ્મત નિષેધ પ્રકાશ ભાગ ૨, મુસ્લીમ ધર્મ, તથા ઇન્હારે હકીકત ચિત્રાવલી વગેરે.

ઉક્ત પુસ્તકોમાં હિંદુ લોકો જોને દશમો અવતાર માને છે તે અવતાર સ્વયં આગાખાન છે એન જણાવીતેઓએ એટલી હદ સુધી લખ્યું છે કે, “ જો હાલને હાલ ૧૨ કરોડ હિંદુઓ ઇસ્લામી મજબ સ્વીકારે તો તત્કાળ સ્વરાજ મળે. ” આ કાર્ય સફળ કરવા માટે તે લોકોએ ભણેલા ગણેલા હિંદુ ગ્રંથોએટોને તથા શાસ્ત્રીઓને મોટા પગાર આપી રોક્યા છે. ઉચ વર્ણના હિંદુઓને વટલાવવાનું કામ અશક્ય ધારી તેઓ ખડુધા શૂદ્ર તથા અંત્યજ વર્ગને બ્રહ્મ કરવા સાડ અથાગ મહેનત લઈ રહ્યા છે.

મુસલમાનોના મોટે ભાગ હિંદુઓમાંથી વટલેલા શૂદ્ર અજ્ઞાની વર્ગના છે. ઐરંગઝેબ તથા અલાઉદ્દીન ખુનીના ખળા તકારથી ઘણા હિંદુઓ વટલી મુસલમાન થયેલા છે. એ મુસલમાનોને ગમે તેટલી મદદ કરીએ, ગમે તેટલો તેઓ સાથે સ્નેહ ખતાવીએ, ગમે તેટલું સહન કરી ભોગ આપીએ છતાં તેઓ કદાપિ અધમતા છોડે તેમ નથી. રાજધિરાજ પૃથુરાજ શાહખુદીનને કંઈક વખત પકડી દયાથી માફી ખક્ષી છતાં તે કૃતદ્વની થઈ ઉભો રહ્યો. અલાઉદ્દીનને મહારાણા હમીરે ક્ષમા ખક્ષી જતો કર્યો તોય તેણે તેની નીચતા જળકાવી, તેમ હમણાના મુસલમાનોને ખિલાફતની અળવળમાં હિંદુઓએ તન મન ધનથી મદદ

કરી છતાં પણ તેઓએ મલખાર, મુલતાન, ઝાંસી, સહરાનપુર, નાગપુર, પંજાબ, સિદ્ધપુર, દિલ્હી, ગુલબર્ગા વગેરે સ્થળો નિરપરાધી હિંદુઓપર અત્યંત દુષ્ટતા ભર્યાબુદ્ધિ ગુજાર્યા છે. હિંદુઓને માર મારી વટલાવવા ઉપરાંત, તેઓના દેવ મંદિરોમાંની મૂર્તિઓ તોડી ફેંડી, સ્ત્રીઓની લાજ લૂંટી, માલ મિલકત પડાવી, ઘરો તારાજ કરી કંઈક ખાળકોને રેંસી નાંખ્યા છે.

હિંદુ જાતિ અને ધર્મના લોકોપર જ્યારે વિધર્મીઓના હાથે આટઆટલો અસહ્ય બુદ્ધિ ગુજરે છે ત્યારે હિંદુ પ્રજા, તેના શ્રીમંતો, આગેવાનો, આચાર્યો, રાજા મહારાજાઓ તથા વિદ્વાન પંડિતો શું કરે છે? શું તેઓ હૃદય વિનાના મૂઠ પામર પશુ બની ગયા છે કે પોતાનું રક્ષણ પોતે કરવા તત્પર થતા નથી? ખરેખર તેમજ છે. ઘણાખરા હિંદુ શ્રીમંતો, આગેવાનો, ધર્મીઆચાર્યો તથા રાજાઓ પ્રાયઃ શંક હૃદયહીન નરપશુઓજ બની ગયા છે. તેઓ કાયરતા, પ્રમાદ, સ્વાર્થ, લોભ, વિષય વાસનાદિ દુર્ગુણોમાં સખડયા કરે છે, નહિતર આમ મૃતપ્રાણી સમાન મૈન શાન્તિ સેવી પાપના ભાગી ન બને.

પંડિત માલવિયાજીએ ગયાજીની હિંદુ મહાસભામાં હિંદુઓને તેઓની દયાજનક સ્થિતિનું ભાન કરાવી જાગૃત કર્યા અને હિંદુ સંગઠન કરવા માટે મોટી મોટી વાતો કરી કાશીમાં હિંદુ સભા સુદ્ધાં યોજાવી ત્યારે અમને એમ લાગ્યું હતું કે કલિયુગમાં આત્મરક્ષણ કરવા માટે વ્યાસ ભગવાનના ઉપદેશાનુસાર જે સંઘ શક્તિ જમાવવાની અગત્યતા છે તે પંડિતજીના સંગઠન

કરવાના પ્રયાસથી પાર પડશે; પરંતુ તત્કાળ પંડિતજીએ પણ તેનું પોત પ્રકાશ્યું. તેણે જણાવ્યું કે પ્રથમ આપણે તમામ જાતિના હિંદુઓએ એકત્ર થવા માટે ખુદ્ધ જૈન શીખ વગેરે અહિંદુ ગણાતી કોમ સાથે અંત્યજ-ઢેઢ ભંગી ચમારોને પણ સ્પૃશ્યાસ્પૃશ્યનો ખાધ કાઢી સાથે મેળાવી લેવા બેઠાએ. અખાડા તથા સ્વયંસેવક દળ હિંદુઓના ગામે ગામ ઉભા કરી તેમાં તેઓની શરીર તથા મનની શકિત ખીલવી, હિંદુઓને તાલીમખાજ નિર્ભય મનના બનાવી, જ્યારે કોઈ પરધર્મી લોક હિંદુઓ પર હલ્લો કરે ત્યારે તે તાલીમખાજ સ્વયંસેવકોની મદદથી તેઓની ખોડ ભૂલાવી દેવી, એવા હેતુને પડતો મૂકી પંડિતજી ગાંધીના શિષ્ય બની ચમાર ભંગીને વળગ્યા એટલે ઉલટા હિંદુઓમાં માંહોમાંહે વિક્ષેપ અને નખખાઈ વધી પડ્યા છે.

મલખારમાં હજારો હિંદુઓને મુસલમાનોએ બળાતકારે વટલાવ્યા છે, તેઓની શાસ્ત્ર વિધિએ પ્રાયશ્ચિત્ત અપાવી શુદ્ધિ કરાવી શકાય છે. તેમ વર્ષો થયા સંયુક્ત પ્રાંતમાં મલકાના રજપુત જોએ માત્ર નામના મુસલમાનો કહેવાય છે પરંતુ ધર્મક્રિયા તમામ હિંદુઓની કરે છે તેઓને પણ પ્રાયશ્ચિત્ત આપી હિંદુ ગણી શકાય; પ્રાયશ્ચિત્ત લેઈ શુદ્ધ થયેલા તેઓ હિંદુ ગણી શકાય પણ તેઓ પોતાની અલગ જાતિ ખાંધી તેની અંદર રોટી ખેટી આદિનો વ્યવહાર કરી શકે. મૂળ જાતિમાં કદાપિ તેઓ ભળી શકે નહિ. ધર્મનું તથા ધર્મશાસ્ત્રોનું ખુન કરવાવાળા આર્ય સમાજસ્ટોએ સ્વામી શ્રદ્ધાનંદની આગેવાની હેઠળ શુદ્ધિની ચળવળ થોડો વખત ચલાવી પણ જ્યારે તેઓએ મલકાના તથા તે

સાથે ગમે તે જાતિના નીચ શૂદ્રોને કે યવન મ્લેચ્છોને શુદ્ધ-હિંદુ વર્ણના હિંદુઓ ખનાવવાની તથા અત્યંતજને ભેળવવાની ખબરી કરવા માંડી ત્યારે તેઓ સામે હિંદુઓને ધિક્કાર વધુટથો ને હમણા તેઓ પણ શાંત પડી ગયા છે.

મહર્ષિ દેવલ કહે છે કે:—

ગૃહીતો યો બલાન્મ્લેચ્છૈઃ પશ્ચ વટ્ સપ્ત વા સમાઃ ।

દશાદિ વિંશતિં યાવત્તસ્ય શુદ્ધિર્બિધીયતે ॥

પ્રાજાપત્યદ્વયન્તસ્ય શુદ્ધિ રેષા વિધીયતે ।

અતઃ પરં નાસ્તિ શુદ્ધિર્યસ્તુ મ્લેચ્છૈઃ સહોષિતઃ ॥

અર્થાત્ જને મ્લેચ્છ ખળાત્કારથી પકડી પોતાને આધીન રાખે છે, તેની શુદ્ધિ પાંચ, છ સાત વર્ષથી લઇને વીશ વર્ષ સુધી બે વાર પ્રાજાપત્ય ત્રત વિદ્વાન્ બ્રાહ્મણ પાસે યથા વિધિ કરવાથી થાય છે, તેની પછી (તે મુદત પછી) થતી નથી.

ચમત્કાર વિના કયાંય કદિ નમસ્કાર થાય જ નહિ એ સૂત્ર હિંદુઓએ લક્ષમાં રાખી પોતાનું દળ અતિ ત્વરાથી જમાવવું જોઇએ. દૂશ્મનને ભાઇ સાહેબ કહી સહન કરવાથી તે શત્રુ મટી કદાપિ મિત્ર બની સદ્ વ્યવહાર કરશે જ નહિ. અલખત જે લોક આપણી સાથે સ્નેહથી, ભાઇચારાથી વર્તે તેની સાથે તો આપણે સગા ભાઇની માફકજ વર્તવું પણ જે દુષ્ટો નિષ્કારણ સતાવે, પોતું જોઇ અત્યાચાર ગુજારવા તત્પર થાય તેને તો ખરાખર દંડ દેવો. એવાઓ સાથે તો અખાડાઓમાં શરીર શક્તિ ખીલ-

વવાની તાલીમ લઈ, વૃદ્ધોની આગેવાની નીચે જીવવાનીઆઓના સંઘ જમાવી શકું પ્રતિ શાઠ્યમ જ કરવું એટલે એ કૃતદની અત્યાચારીઓની મતિ એની મેળે તુરતજ ઠેકાણે આવશે ને ઉલટા તેઓ લાચાર ખની ભાઈબંધી કરવા આતુરતા ખતાવશે. ગાંધી તો પોતાને કોઈ વખત મૂતલબજક મુસલમાન કહે છે, તો કોઈ વખત જૈન, ખ્રિસ્તી, બુદ્ધિસ્ત કહે છે. તેણે જ હિંદુ ધર્મ શાસ્ત્રોને તથા હિંદુઓને વારંવાર નિંદી અહિંસાના ઉપદેશ વડે નિર્માલ્ય નપુંસક જેવા ખનાવ્યા છે ને મુસલમાન વગેરેને વખતો વખત વખાણી, તેઓએ હિંદુઓ પર અત્યાચારો ગુજાર્યા છતાં એક પણ શબ્દ તેઓને ઠપકાનો ન કહેતા ઉલટા તેઓની પીઠ થાખડી પંપાવ્યા છે; એથીજ હિંદુઓની આટલી દુર્દશા થવા પામી છે; માટે જાતિ તથા ધર્મના અભિમાની એવા હિંદુઓએ પોતાનું શરીર ખળ, બુદ્ધિ ખળ, તથા સંઘખળ વધારી હિંદુઓનું સંગઠન કરવું ને તે સાથે શાસ્ત્ર વિધિને અનુસરી શુદ્ધિની ચળવળ પણ કરવી; પરંતુ પંડિતજી, ઋદ્ધાનંદજી કે ગાંધીજીની માફક સંગઠન અને શુદ્ધિના નામ માંહોમાંહની લડાઈ કે અશુદ્ધિ કદાપિ ન પેદા કરવી.

પરિષદો અને મહાસભા.

ત્રૈવિદ્યો હેતુ કસ્તર્કી નૈરુક્તો ધર્મપાઠકઃ ।

ત્રયશ્ચા શ્રમિણઃ પૂર્વે પરિષત્સ્યાદશાવરા ॥

ધર્મશાસ્ત્રો કહે છે કે, “ ત્રણ વેદને જાણનારા, શ્રુતિ સ્મૃતિને અનુકૂલ એવા ન્યાયને જાણનારા, મીમાંસાના તર્કને જાણનારા અને નિરૂકત તથા માનવ ધર્મશાસ્ત્રને જાણનારા બ્રહ્મચારી, ગૃહસ્થ કે વાનપ્રસ્થ આશ્રમવાળા ઓછામાં ઓછા દશ બ્રાહ્મણોની સભા એ પરિષદ કહેવાય છે. ”

આગલા વખતમાં જ્યારે દેશમાં દેશ ઉપર કે ધર્મ ઉપર સંકટ આવી પડતું ત્યારે ઉપર પ્રમાણે યોગ્યતાવાળા પુરૂષો એકત્ર થઈ વિચાર કરતા ને માર્ગ કાઢતા; પરંતુ અત્યારે એ ધોરણ રહ્યું નથી. આજકાલ પરિષદ, કોન્ફરન્સ, સમ્મેલન, કોંગ્રેસ, સભા, મહાસભા વગેરે પુબ્કળ સંસ્થાઓ અસ્તિત્વમાં આવી છે; વારંવાર તેના અધિવેશનો મળે છે પરંતુ નથી તો તેમાં ઉપરના શાસ્ત્ર વાક્ય અનુસાર કામ કરનારા જ્ઞાની પુરૂષો કે નથી તેમાં જાણી કાર્ય કરે છે તેઓ કોઈ સંગીન કામ કરી ખતાવનારા વ્યવહાર કુશળ ચતુર પુરૂષો ! અત્યારે તો એવા અવળી મતિના આગેવાની લે છે કે જાણી સેંકડો અને હજારો લોકોના લાખો રૂપિયા નકામા ખર્ચાવી લોકોને એકત્ર કરે છે અને ખોટા વાતોના તડાકા મારી-નિરર્થક ઠરાવો પસાર કરી, ફાકટ તાળીઆ પીટાવી ત્રીજે દિવસ આવેલાઓને વિખેરી મૂકે છે.

ધર્મપરાયણ વૃત્તિવાળા લોકોએ ભીરૂતાથી કે આળસ પ્રમા-
દથી ઘરનો ખુણો પકડ્યો એટલે અત્યારે પરિષદ કોન્ફરન્સ
કેંગ્રેસ સમ્મેલન સભા મ્યુનિસિપાલિટી કે ધારા સભા વગેરે
સંસ્થાઓમાં અર્ધદગ્ધ નાસ્તિક પાખંડી વર્ણસંકરો આગેવાન
થઈ પડ્યા છે. તેઓ જે કાંઈ કામ કરે છે, તેમાં તેમની મલિન,
ધર્મદ્રોહી ભાવનાઓ ઉતારે છે. સામાજિક, ધાર્મિક, ઔદ્યોગિક,
સાહિત્ય, શિક્ષણ, ખેતીવાડી, રાજકીય જ્ઞાતિઓ કે હરકોઈ
પ્રકારની સંસ્થા-પરિષદ કોન્ફરન્સ કે કેંગ્રેસમાં જ્યો આગેવાન
તરીકે કામ કરનારા હોય છે તેઓ તે સંસ્થા સ્થાપવાના
કે સભા ભરવાના મૂળ ઉદ્દેશને પડતો મૂકી સર્વત્ર વર્ણ-
સંકરત્વ ફેલાવવા-પ્રાણ્ણ લાંગી હિંદુ મુસલમાન ખ્રિસ્તીનો
એકાકાર કરાવવા તરફ દબી જાય છે, જેમકે કેંગ્રેસ અને પ્રાંતિક
કોન્ફરન્સો તથા કાઠિયાવાડ રાજકીય પરિષદાદિમાં રાજકીય વિષય
પડતો મૂકી અત્યંત સ્પર્શ અને રેંટીઆ ખાદીના વાહીઆત
ભાષણો અને ઠરાવો થવા પામ્યા છે. દુઃખ દરિદ્રતા પરાધીનતા
ધર્મહીનતા આદિ નિવારણ કરવાના હેતુથી અનેક અમલો વેદી
હજારો રૂપિયા ખર્ચી ખોલાવાયેલી પરિષદમાં જ્યારે આવા અવિ-
ચારી અને મૂર્ખ લોકો આગેવાન બની ઉલટા વધારે અનર્થ કરવાના
ઉપાય લેડે ત્યારે તો સાચા પુરુષોને સહજ એમ થઈ આવે છે
કે આના કરતા આવી પરિષદો કોન્ફરન્સો કે સભા મહા સભાઓ
ખિલકુલ ન ખોલાવાય કિંવા તેની હૈયાતીજ પૃથ્વીપર ન રહે
તો અતિ ઉત્તમ ગુણાય. એવી સભા પરિષદો ધર્મ રહિત, વર્ણ-
સંકરોના વડાણ હેઠળ ન ખોલાવાય તો વિશેષ અનર્થ થતો

તો જરૂર અટકે ! ઉપર પ્રમાણે અનર્થ થતો જોઇ વિચારશીલ દેશ હિતેચ્છુને મન એવું થઈ આવે એમાં આશ્ચર્ય નથી.

પ્રકૃતિના નિયમાનુસાર કોઇ પ્રાણી નિશ્ચેષ્ટ ક્ષણભર પણ રહી શકતું નથી, કાંઇક ને કાંઇક તે અવિશ્રાંત ઉદ્યોગ કર્યાજ કરે છે. મુશ્કેલીઓ ટાળવા માટે લોકો સમ્મેલનો પરિષદો વગેરે અવશ્ય ભરાવાના જ, તેમ ધારાસભા મ્યુનિસિપાલિટી વગેરે સંસ્થાઓમાં પ્રતિનિધિ ખનીને ઘણા હૈયાચડાઓ ચોકસ ઉમેદવારી પણ કરવાના; પરંતુ જ્યારે તેમાં આપણા હિંદુઓનાજ મતથી પારસી ખ્રિસ્તી મુસલમાન ચાહુદી અને ધર્મબળદ હિંદુઓ જોઇ અનર્થ કરે છે ત્યારે શામાટે ધર્મનિષ્ઠ હિંદુઓએ ઉમેદવારી કરી ન જવું ? શામાટે ધર્મવત્સલ બુદ્ધિમાન સદાચારી પ્રમાણિક હિંદુઓને હિંદુઓએ પોતા તરફથી ચૂંટી, મત આપી ન મોકલવા ? અમારા નમ્ર મત પ્રમાણે કાંતો દેશમાં આજકાલ જેવી છે તેવી ધર્મ જોળનારી કોઇ સભા પરિષદ કેન્દ્રન્સ કે મહાસભા ન રહેવી જોઇએ કિંવા હિંદુઓએ નહિ થવા દેવી જોઇએ પણ જો થવા દેવી તો તેના કાર્યવાહકો તરીકે ધર્મપરાયણ નિઃસ્વાર્થ વૃત્તિવાળા હિંદુ કાર્યકર્તાઓનેજ ચૂંટી મોકલવા; પરંતુ હમણાની માફક તટસ્થ કિંવા બ્યામોહ વૃત્તિ ધારણ કરી અનર્થમાં વધારો તો સમજી હિંદુઓએ ન થવા દેવો જોઇએ.

ઉપસંહાર.

કર્મણ્યે વાધિકારસ્તે મા ફલેષુ કદાચન ।

મા કર્મફલહેતુ ભૂર્મા તે સંગોઽસ્ત્વકર્મણિ ॥

સનાતન ધર્મનું રહસ્ય, તેના સિદ્ધાંત તથા અંગ પ્રત્યંગ સાથે યથામતિ નિરૂપણ કરી ગાંધીજી તે કોણ ! કેવા અને શું કાર્ય કરનારા છે ! તે પણ ખૂબ અનુભવને અંતે આ વ્રંથમાં દર્શાવવા પ્રયત્ન કર્યો છે. ન્યાયાધીશ ઉભય પક્ષને ન્યાય આપી શકતો નથી. સત્યવાદીને જોમ તે પ્રિય હિતવાદી પ્રમાણીક માલુમ પડે છે તેમ ગુન્હેગારને તે અપ્રિય, અન્યાયી અનુભવાય છે. “તત્ત્વામૃત” ની માફક માફ આ પુસ્તક પણ કદાચ ગાંધી-પંથી ભાઈઓને કડું, અપ્રિય લાગશે, એ હું હિંસારી પેઠે સમજું છું પણ ધર્મ જાતિ તથા દેશની ખાતર મારે તેમ કર્યો વિના છૂટકો નથી; પરંતુ તેઓય, સનાતની ધર્માત્માઓની માફક પોતાનું જાતિ હિત તથા ધર્મનું અભિમાન કાયમ રાખી દેશેત્રતિ કરવા પ્રેરાય એજ માફ મંતવ્ય છે. હિંદુ સનાતન ધર્મને હું પરમ અલૌકિક વસ્તુ સમજું છું. તેના આચરણ અવલંબનથીજ લોકોનો આલોક પરલોક સંકળ થઈ શકે એમ છે એવું માફ દઢ માનવું છે. દુનિયાના ઇતર દેશ-જાતિના લોકો તથા ધર્મો પ્રત્યે મને તિરસ્કાર નથી પરંતુ એટલું હું દઢતાપૂર્વક માનું છું કે તે તમામ સનાતન ધર્મમાંથી વિકૃત સ્વરૂપે ઉદ્ભવેલા છે; માટે સનાતન ધર્મની તુલનામાં તે સર્વે તુચ્છ છે, તેનાથી કદાપિ

મોક્ષ પ્રાપ્ત થઇ શકેજ નહિ; મોક્ષ તો એક સનાતન ધર્મના પરિ-
પાલનથીજ મળી શકે એમ છે. મોક્ષ-આત્યંતિક શાન્તિ ઈચ્છનાર
હરેક મનુષ્યે વહેલા મોડું હિંદુ સનાતન ધર્મને શરણે આબ્યા
વિના છૂટકોજ નથી, કારણકે બીજા તમામ ધર્મોમાં અપૂર્ણતા
અનેક પ્રકારની રહેલી છે, ત્યારે સનાતન ધર્મમાં સઘળી રીતે
સંપૂર્ણતા છે. ઇતર જાતિ, ધર્મ તથા દેશના લોકો પ્રત્યે મને
તિરસ્કાર નથી એમ હું ઉપર દર્શાવું છું છતાં હિંદુઓની ભલ-
મનસાઇ, ભોળપણ કે નબળાઇને ઝેરલાભ લઇ જોયા હિંદુ
જાતિ તથા સનાતન ધર્મ પર હુમલા કરે છે, માર મારે છે,
વટલાવે છે, મૂર્તિઓની કતલ કરે છે ને ગાયોને વધ કરે છે;
તેઓ પ્રત્યે મને સંપૂર્ણ ધિક્કાર છે એટલુંજ નહિ પણ તેવા
કૃતઘ્નીઓને કઠાર શિક્ષા કરી આ દેશમાં સુદ્ધાં રહેવા ન દેવા
જોઇએ એવા હું મારે અંગત મત ધરાવું છું. આટલી
સામાન્ય વાતો કહ્યા પછી સનાતની હિંદુઓને જે શબ્દ કહેવા
ઇચ્છું છું કે હવે તમારે ક્યાંસુધી બેદરકારી કુસંપ નિર્જાળતા
સેવી દુબટોના પગ તળે અગદાઈ દુઃખ સહેવું છે ! જો તમારામાં
કાંઇક માણસાઇ હોય ને ધર્મ વહાલો હોય ને પૃથ્વીપર માનસહ
ટકવું હોય તો નીચેની સૂચના સ્મરણમાં રાખી નિર્ભયપણે
પુરુષાર્થ કરવા તત્વર થાવ:—

૧ પ્રત્યેક હિંદુએ નાનપણથીજ ગીતા, ભાગવત, રામાયણ, ૧
મહાભારત, મનુસ્મૃતિ આદિ ધર્મગ્રંથોનું શિક્ષણ અત્યંત
કાળજીથી પ્રાપ્ત કરી તેની આજ્ઞા પ્રમાણે ગમે તેવા વિકટ
સ્થિતિ સંજોગોમાં પણ વર્તવું.

- ૨ હિંદુ, હિંદુએ એક બીજને અત્યંત પ્રેમથી ચહાવું અને એકબીજના સુખદુઃખમાં એક બીજને ખીની શકતી હરેક સહાયતા પહોંચાડવી.
- ૩ અખાડાઓ ઠામઠામ ખોલી, બ્રહ્મચર્ય પાળી, સાત્વિક સત્વ-વાળા ખોરાકના સેવનથી તાલીમ લઈ, અખૂટ શરીર બળ તથા બુદ્ધિબળ મેળવી ગાય બ્રાહ્મણ, દેવમંદિર, સ્ત્રી બાળક અને હિંદુ જાતિ તથા સનાતન ધર્મનું રક્ષણ પ્રાણતિ પણ કરવા તત્પર થવું.
- ૪ ગામેગામ ગૌશાળા, ગીતા પાઠશાળા, હિંદુ સનાતન ધર્મ સભા અને સનાતન ધર્મ પુસ્તકાલય ખોલવા.
- ૫ પ્રત્યેક પ્રાંતમાં સનાતન ધર્મનું “દૈનિક પત્ર” અને “ગુરુ-કુળ બ્રહ્મચર્યાશ્રમ” ચાલુ કરાવવા.
- ૬ ધર્મશ સુચારિત્રવાન વિદ્વાનોને ઉપદેશક તરીકે નિયત કરી વર્ણાશ્રમ ધર્મ, સંઘ્યાવંદન, યજ્ઞ, જપ, તપ, ભક્તિ, શ્રાદ્ધ, સોળ સંસ્કાર વગેરેનું મહાત્મ્ય આદિ યથા વિધિ લોકોને સમજાવી, ગાંધી પટેલ શ્રદ્ધાનંદ જેવા ધૂર્ત પાખંડીઓની અત્યંત સ્પર્શ, વર્ણાન્તર લગ્ન તથા યથેચ્છ ખાનપાનની ચળવળને જડમૂળથી ઉખેડી મૂકવી.
- ૭ તારકેશ્વર વાઘડોમ વગેરે સ્થળે ચાલતો દૂરાગ્રહ અને ખ્રિસ્તી તથા આગાખાનાદિનું બેસબેર ચાલતું વટાળ કાર્ય તથા સર્વત્ર હિંદુઓનાપર મુસલમાનોનો ગુજરતો અત્યંત અધમતાભર્યો અત્યાચાર જો તેઓ સૌધી રીતે ન માને તો વિના વિલંબે સંઘ બળ જમાવી હિંદુ રાજાઓની મદદ લઈ આત્મરક્ષણાર્થે કટિબદ્ધ થવું.

- ૮ સ્વદેશી હુન્નર ઉદ્યોગ કળા કૌશલ્યને પગભર કરવા, ખનાવવા, શિખવા તથા ઉત્તેજન આપી પરદેશીને ખલિબકાર કરવા પ્રત્યેક હિંદુએ પ્રયત્ન કરવો, જેથી ગરીબાઇ તથા પરવશતા ઘણે અંશે ઓછી થઈ જશે.
- ૯ અધર્મ અને પાપ ફેલાવતા નવજીવન, સૌરાષ્ટ્ર, હિંદુસ્થાન, કોનીકલ, સાહિત્ય, સમાલોચક આદિ નાસ્તિક છાપાઓ કે તેવા વર્ણુસંકરોના ખનાવેલા પુસ્તકો કદાપિ વાંચવા નહિ.
- ૧૦ સ્વરાજ્ય કે રાષ્ટ્રીયશાળા વગેરે અનેક પ્રકારના ફંડફાળા પ્રજાને લૂટવા માટે ઉઘરાવાય છે, તેમાં ધર્માભિમાની હિંદુએ એક પાઇ પણ ન આપવી. ધર્મ તથા જાતિનું ગૌરવ સાચવી દેશહિતાર્થે કાર્ય કરનારા ચૂસ્ત સનાતની હિંદુઓ જેમાં કાર્ય કરતા હોય તેજ સંસ્થાને મદદ કરવી.
- ૧૧ ધારાસભા કે મ્યુનિસિપાલિટીમાં જવા ઇચ્છનાર જે મેમ્બર ચૂસ્ત સનાતની હિંદુ હોય તેનેજ મત આપવો; નાસ્તિક પરધર્મીને તો કદાપિ મત આપવોજ નહિ.
- ૧૨ ગાંધીજી પટેલ શ્રદ્ધાનંદની માફક આપણા હિંદુઓમાં પંડિત માલવિયા, જમનગરના હાથીભાઈ સાચી તથા ખિલાફતી શંકરાચાર્ય ભારતી કૃષ્ણતીર્થ જેવા પોતાને સનાતની કહેવરાવી વટોળ ઘાલે છે તેઓથી ખાસ કરી બચવું.

આ બાર સૂચનાઓ સમજી અને વ્યવહારમાં મૂકવા હિંદુ ભાઈઓ યત્ન કરે, એવું ઇચ્છી હરિઃ ૐ તત્ સત્.

સમાપ્ત.

સાંગાણીકૃત પુસ્તકો વિષે વિક્ષાનોના

અભિપ્રાયો.

૧

સાતમી સાહિત્ય પરિષદના પ્રમુખ શ્રી. બી. શ્રીયુત કમળા-
શંકર પ્રાણશંકર ત્રિવેદી લખે છે કે—“પુસ્તકની સંજ્ઞાપરથી
એમાં સૃષ્ટિના તત્ત્વામૃતનો આસ્વાદ હશે એમ કહેધને પણ સહજ
લાગે. પુસ્તક વાંચે ત્યારે તેને સમજાય કે એમાં તો તમે તમારા
પ્રવાસનું અમૃત આપ્યું છે. મેં તમારું પુસ્તક રસપૂર્વક વાંચ્યું
છે. તમારા ધાર્મિક ને સામાજિક વિચારો તમે નીડરતાથી દર્શાવ્યા
છે તે જોઈ મને આનંદ થયો છે. વિચાર, વાણી ને આચારની
સુસંગતતા વિરલ છે. તમારા વિચાર ને વાણી સુસંગત છે, એ બહુ
પુણીની વાત છે. મોટા, પ્રતિષ્ઠિત પુરૂષોની ખાખતમાં વિરોધ
દર્શાવવો પડે ત્યાં મર્યાદાપૂર્વક તેમ કરવાની આવશ્યકતા છે એવું
મારું નમ્ર મત છે.”

૨

મુખ્યમંત્રી સુપ્રસિદ્ધ “ગુજરાતી” પત્ર જણાવે છે કે—
“મી. સાંગાણીના અંતરમાં જગતનું પ્રતિબિંબ કેવું પડેલું છે
તે જણવાની ઇચ્છા રાખનારે આ પુસ્તક વાંચવા જવું છે. લેખક
દેશાભિમાની છે એટલે ગાંધીજી કે અરવિંદ ઘોષ જેવા લોકમાન્ય
અને લોકપ્રસિદ્ધ પુરૂષોના સંબંધમાં લેખકને પોતાને જે સત્ય
લાગ્યું છે તે જણાવતા ડર્યા નથી. લેખક યુરોપ, અમેરિકા, ચીન
જાપાનની તેમજ હિંદના ચારે ખુણામાં યાત્રા કરી આવેલા છે.

તેમજ હિંદમાં ફરતાં ફરતાં જાહેર પુરુષોનો સમાગમ કરી આવેલા છે અને તે પછી પોતાનો મત દર્શાવ્યો છે. ”

૩

ડા० કાલિદાસ મોતીરામ દ્વિવેદી રાજકોટથી લખે છે કે—
“ અત્યારના કલિયુગના સમયમાં વર્ણાશ્રમ ધર્મને ઉપેડનારા અને હિંદુ પ્રજાને ધર્મ ઉપરથી અશ્રદ્ધાળુ બનાવનાર પાખંડીઓને ઉઘાડા પાડનાર આ પુસ્તક ખરેખર લાભદાયક અને દરેક હિંદુ પ્રજાને વાંચવા લાયક છે. “તત્ત્વામૃત” બહાર પાડવામાં આપે જે હિંમત, નિડરતા અને સ્વધર્મ પ્રત્યે પ્રીતિ દર્શાવી છે તથા હિંદુ પ્રજાની આપે જે સેવા બજાવી છે તેને માટે હું આપને ધન્યવાદ આપું છું. ”

૪

શ્રીયુત મણિલાલ કેશવલાલ નાણાવટી બી. એ. એલએલ; બી. જીનાગઢથી લખે છે કે:—“ આ આપનું “ તત્ત્વામૃત ” હું અથથી ઇતિ ધ્યાનપૂર્વક વાંચી ગયો છું તે પરથી આપનું મનો-બલ, વર્ણનાત્મક શક્તિ, ખારીક અવલોકન કરવાની ટેવ, રસજ્ઞતા, સત્ય પ્રદર્શનમાં નિર્ભયતા, ચુસ્ત ધાર્મિક વૃત્તિ, હિતસાહ, કર્તવ્ય પરાયણતા અને સહનશીલતા આદિ અનેક ગુણોનું મને દિગ્દર્શન થયું છે. આ પુસ્તક ભિન્ન ભિન્ન પ્રસંગોની, સ્થળોની, મનુષ્ય સ્વભાવની, વ્યક્તિઓની માહિતીથી ભરપૂર છે અને અનેક રીતે લોકોપયોગી છે. ”

૫

“ સ્વધર્મ જાગૃતિ ” ના સંપાદક શ્રીયુત કૌશિકરામ વિશ્નુદેવરામ મહેતા બી. એ. જણાવે છે કે:—“ આ ગ્રંથ તત્ત્વ-

જ્ઞાનનો નથી, પરંતુ પંદર વર્ષ દરમિયાન લેખકે પૃથ્વીપટ ઉપર કરેલા વિવિધ અનુભવોના ઢોહનરૂપ છે. શ્રીયુત સાંગાણી એક ચુસ્ત સનાતની છે અને પોતાની ભાવનાને ખંડિત થવા દીધા વિના અનેક આપત્તિઓમાંથી તથા કસોટીઓમાંથી પસાર થયા છે. લંડન પારિસ વગેરે ધનાઢય અને રમણીય મહાનગરો; કાશી શ્રીનગર વગેરે પ્રસિદ્ધ યાત્રાના સ્થળો; શ્રીગાંધીજી અરવિંદ ઘોષ વગેરે લોકનેતાઓ; વડોદરા કળાભુવન, શાન્તિ નિકેતન વગેરે સંસ્થાઓ એ સર્વ શ્રીયુત સાંગાણીની રસમય પ્રવાહી ચેતન શૈલીથી સજીવ હોય એમ આપણી આંખ આગળ હાલતા ચાલતા માલમ પડે છે. શ્રીયુત સાંગાણી ગુજરાતની એક વીર વ્યક્તિ છે, અને મોટા મનાતા પુરુષોની ઝાટકણી કરતાં એઓ ડરતા નથી. પુસ્તકનું વાતાવરણ આદિથી અંત સુધી પવિત્ર છે અને તેના રસ પ્રવાહમાં વાંચનાર ઘસડાઈ જાય છે. શ્રી સાંગાણીનું આ પુસ્તક એકંદર ખડુ લોકપ્રિય અને લોકહિતકર થઈ પડે એવું છે. સાક્ષરવર શ્રીયુત નર્મદાશંકરભાઈએ એ પુસ્તકનો વિદ્વત્તા ભરેલો અને મનનીય ઉપોદ્દેશાત લખી તેની ઉપયોગિતામાં વધારો કર્યો છે.

૬

ભા. નગર શ્રી સનાતન ધર્મ પ્રવર્તક મંડળના મંત્રી શ્રીયુત ચુનીલાલ ઇશ્વરભલાલ બોહરા લખે છે કે:—“વિવિધ પ્રકારની ઉત્તમોત્તમ વાસનાને લીધે દેશદેશાંતરોમાં પર્યટન કરી જો જો અનુભવજન્ય જ્ઞાન તમોએ સંપાદન કર્યું છે, તે તે અનુભવાત્મક જ્ઞાનના યથાર્થ તત્ત્વનું તમોએ આ તમારા “તત્ત્વમૃત”

નામની પુસ્તક પ્રસિદ્ધિથી તથા તેના અતિ વિસ્તારપૂર્વક પ્રચારથી સમસ્ત ભારતવાસી પ્રજાને જે અમૂલ્ય પ્રદાન કર્યું છે, તે નિમિત્તે સમગ્ર પ્રજા તમારી અત્યંત ઋણી તેમજ ઉપકૃત થયેલ છે, જે વાત નિઃસંશય છે.

૭

રાણપુર (કે જ્યાંથી “સૌરાષ્ટ્ર” પત્ર પ્રકટ થાય છે ત્યાં) થી શ્રીયુત પ્રાણશંકર ધનશ્યામ દવે લખે છે કે—“આપે વી. પી. થી મોકલાવેલ “તત્વામૃત” તથા નારાયણ નીતિ, હિંદુ તીર્થયાત્રા વર્ણન, નેપાલનો પ્રવાસ અને હિમાલયની યાત્રા મળી પાંચે પુસ્તકો મળ્યા, વાંચી મનન કરતા બહુજ આનંદ થયો. આપનો પ્રયાસ ઘણોજ સ્તુત્ય છે. આપનો શ્રમ તથા વખતનો વ્યય તદ્દન સફળ થયો છે તેમજ હું તો માનું છું. જેમ સનાતન ધર્મરૂપી પ્રખર સૂર્યની સામા કિનારાના વાદળો અસ્ત વ્યસ્ત થઈ વિખેરાઈ છે, તેમ “તત્વામૃત” ની બાબતમાં પણ દંભી-ચોના-રે ખુદ હિંદુઓ તરફથી પણ હુમલાઓ ચારે તરફથી થઈ રહ્યા છે ત્યારે સનાતન ધર્મરૂપી કામધેનુના રક્ષણના સુપ્રયત્નો ઘણાજ આવકારદાયક છે. સોના ઉપર ઢોળ હોઈ શકે નહિ તેમ “તત્વામૃત” ના અધિક વખાણ કરી શકાય તેમ નથી. તેનું મૂલ્ય તો સ્વાર્થસાધુઓના હતાશ થઈ જવામાંજ આંકી શકાય તેમ છે. તેની બીજી આવૃત્તિ જોઈ હું રાજ થઈશ અને જ્યારે તત્વામૃતનો બીજો ભાગ બહાર પડે ત્યારે એક કોપી મને વી. પી. થી મોકલવા કૃપા કરશોજ.”

૮

શ્રીયુત હીરાલાલ ડાહ્યાભાઈ નાણાવટી, સોલીસીટર
લખે છે કે:—“તમારું “તત્ત્વામૃત” નામનું પુસ્તક વાંચ્યું.
તેમાંએ નાની હમરમાં દુનિયાના મોટા મોટા ભાગોમાં પ્રવાસ
કર્યો છે અને તે પણ એક ચુસ્ત સનાતનીના આચાર વિચારનું
અતિક્રમણ કર્યા વિના કર્યો છે એ જાણીને અત્યંત આનંદ
થાય છે. જે જે દેશમાં તમે મુસાફરી કરી આવ્યા છો તે તે
દેશની આંતરિક ઘટનાનો અનુભવ પ્રજ્ઞ આગળ રજુ કરીને જન
સમાજના મોટા ભાગને વ્યામોહમાંથી બચાવવાનું કાર્ય કરી તેમના
ઉપર ઉપકાર કર્યો છે એમ કહ્યા વિના આલે એમ નથી.”

૯

પોરબંદરના મ.જી દિવાન શ્રીયુત નરભેશંકર જીવણરામ
લખે છે કે:—“આપનું “તત્ત્વામૃત” પુસ્તક મેં આદિથી અંત
સુધી વાંચી બેઠું છે. તે પુસ્તક આપના શ્રેય અને પ્રેય પ્રાપ્તિના
વર્ણાશ્રમ ધર્મ જાળી રાખી કરેલા પ્રયાસોના યથાસ્થિત અનુ-
ભવનું જ્ઞાન આપી શિક્ષણ સાથે ગમ્મત આપે તેવી સરળ સુંદર
અને રમુળ ભાષામાં લખાઈયું છે. મને તો એ પુસ્તક ખાડું
ચિત્તાકર્ષક માલુમ પડ્યું છે.

૧૦

અમદાવાદનું “ગુજરાતી પંચ” જણાવે છે કે-“શુદ્ધ
ભાવથી આ ગ્રંથ વાંચનારને વ્યવહારની ઝીણવટ તથા મનુષ્ય
પોતાના ધર્મના અભિમાન સાથે ટેકવાળું જીવન કેવી રીતે ગાળી
શકે છે તે સરળતાથી સમજાશે.”

૧૧

વેરાવળથી શાસ્ત્રી ચીમનલાલ હરિશંકર લખે છે કે—
આપનું “તત્ત્વામૃત” મળ્યું. પુસ્તક ઘણુંજ સાફ છે. વિવિધ
અનુભવાભિલાષી જરૂર આ ગ્રંથથી તૃપ્ત થાય.”

૧૨

મોરબીના દિવાન સાહેબ શ્રીયુત વૃંદાવનદાસ પટવારી.
બી. એ. એલએલ; બી. લખે છે કે:—“આપે લખેલા પાંચ
પુસ્તક: હિમાલયની યાત્રા, નારાયણ નીતિ, હિંદુ તીર્થ યાત્રા
વર્ણન તથા હિમાલય ઉત્તરિ પથ પ્રદર્શક નીતિ મને મોહક
તેને માટે આભારી છું. સાહિત્યમાં રસ લેનારા સાક્ષરો સાહિત્ય
ઘણું લખે છે પરંતુ તેમાં ધાર્મિક, ઔદ્યોગિક, ઐતિહાસિક અને
નૈસર્ગિક તત્ત્વ બહુ ઓછું હોય છે. મને જણાવતાં અતિ હર્ષ
ઉપજે છે કે જે ગુજરાતી ભાષાને ખોટ છે તે આપના પુસ્તકોથી
ઘણું અંશે દૂર થશે. આપના પુસ્તકો ધર્મભાવનું પોષણ કરનારા
ઉત્તરિની ખરી દિશામાં જવાની પ્રજાને પ્રવૃત્તિ કરાવનારા અને
સરળ હોમ આપનો પ્રયાસ ઘણો સ્તુત્ય અને આદરને પાત્ર છે.
આવા ગ્રંથોનો પ્રચાર થવાથી જનસમાજના જીવનમાં સુધારો
થશે એ નિઃશંક છે. પ્રભુ તંદુરસ્તી સાથે હીર્ષાયુધ્ય અર્પી આવાજ
બીજા ગ્રંથો પ્રસિદ્ધ કરવા આપને પ્રવૃત્ત કરો એમ ઇચ્છું છું.”

૧૩

અમદાવાદના ડૉ. કલેક્ટર શ્રીયુત નર્મદાશંકર કેવશંકર
મહેતા, બી. એ. લખે છે કે:—“આપના તરફથી “નારાયણ ગ્રંથ-
માળા”ના પાંચ પુષ્પો: હિમાલયની યાત્રા, આત્મોત્કર્ષ, નારાયણ

નીતિ, નેપાલનો પ્રવાસ તથા હિન્દુ તીર્થયાત્રા વર્ણન મને મળ્યા છે. તે પુષ્પોના દલોનું હું અવલોકન કરી ગયો છું. આ પુષ્પોમાં હિંદુ ધર્મના સનાતન સુંદર અત્યોની સુવાસ આવે છે. હું ધારું છું કે હિન્દુ બાળકોને આ પુષ્પોની માળા ઠંઠાભરણુરૂપે આપવા લાયક છે. 'નેપાલનો પ્રવાસ' એ લેખ મને વધારે આકર્ષક બලાયો છે, કારણ કે તેમાં કેવળ હિન્દુ ધર્મવાળા રાજાના રાજ્યતંત્રમાં નૈવર્ણિક વ્યવસ્થા કેવી જીવંત છે તેની છાયા સારી રીતે આપવામાં આવી છે. તે સાથે ત્યાંના લોકોનો આચાર, શાસન પદ્ધતિ, રાજા (પાંચ સરકાર) અને પ્રધાન (ત્રીન સરકાર)નો પરસ્પર સંબંધ, નેપાળ સરકારનો હિંદી સરકાર સાથેનો સંબંધ અને તેમાં જળવાયેલો નેપાલ સરકારનો માલો ઇત્યાદિ પ્રસંગોનું ચિત્ર ગુજરાતી પ્રજા આગળ આપે પ્રસાદવાળી ભાષામાં ઘણું સાદું ચિતર્યું છે. તે સાથે ત્યાંની શાસન પદ્ધતિની કેટલીક ખામીઓ, ત્રીન સરકારની હાલની ઇંગ્લેન્ડ નકલી અનુકરણ કરવાની રીત, એક પત્નીવ્રતનો અભાવ, રખાત સ્ત્રીઓનો રીવાજ, કેળવણીનો જુજ પ્રચાર વગેરે દોષો જણાવવામાં આપે ઉત્તમ વિવેચક મતિ અને તુલના શક્તિનું વાંચકને ભાન કરાવ્યું છે. આશા છે કે આ માલાના નવા પુષ્પો ક્રમશઃચથિત થઈ પ્રજાને પરિમલથી મોહિત કરશે. "

૧

ધર્મ વિરોધીઆના ઉકળાટનું આપદ.

હિંદુ સનાતન ધર્મ પ્રેમી સજ્જનો તથા સાચા સ્વદેશ હિતેચ્છુ શુદ્ધસ્થો જેમ “તત્ત્વામૃત”ના વાંચનથી અત્યંત પ્રસન્ન થઈ ઉપર પ્રમાણે અભિપ્રાયો દર્શાવી રહ્યા છે તેમ બીજી તરફથી ગાંધી પંથી વર્ણસંકરોના હૃદય ભેદાઈ રહ્યા છે. પોતાનું પાપી પેટ ભરવા માટે તેઓ તેના ગાંધી બાપુની જે પોકરાવી “ચડખ બેટા શત્રુકુ ખુદા તેરા બેર કરેંગા” જેવા અવધ આંદોલન પ્રસરાવનારાઓને તત્ત્વામૃત વિવ્રરૂપ થતાં તેઓએ તે સામે ખૂબ ખખખા કાઢતા તેઓને નીચે પ્રમાણે પત્રો લખવામાં આવ્યાં છે:—

“સૌરાષ્ટ્ર”ના તંત્રીને પત્ર.

રા. અમૃતલાલ દલપતભાઈ શેઠ,

તંત્રી, “સૌરાષ્ટ્ર”—રાણપુર.

તમારો તા. ૨૬-૬-૨૪ નો સૌરાષ્ટ્રનો અંક વાંચ્યો. તમે તત્ત્વામૃત વિષે નોંધ લીધી છે તેમાં ટપાલ ખર્ચની ટીકીટ મોકલી પુસ્તક પાછું મંગાવી દેવા જણાવ્યું છે તે મુજબ આ સાથે તેના ટપાલ ખર્ચની ત્રણ આનાની ટીકીટ બ્રીડું છું તે પુસ્તક પાછું મને રવાના કરશો.

તમેને પુસ્તક મોકલવા પહોંચ્યાં હું તમારી લાયકાત નહોતો જાણતો એમ નહિ પણ જાણતો હતોજ છતાં તમારા જેવા સ્વર્થ-સાધુ, પાખંડી, વર્ણસંકર વૃત્તિના પ્રજાના હિતશત્રુઓ ગાંધીની પાછળ અહિંસા શાંતિ રેંટીઓ ઢેઢ અને ખાદીનું ડાકડું વગાડી હિંદુ પ્રજા તથા રાષ્ટ્રનું સત્યાનાશ કાઢનારાઓને પણ ભાન થાય

કે બીજી તરફ હિંદુ જાતિ તથા સનાતન ધર્મ સંરક્ષણના પ્રયત્નો દેશે. દયનો વાસ્તવિક માર્ગ દાખવવા સાથે કેટલા ઉચ્ચ વેગથી ચલે રહ્યા છે, એમ દર્શાવવાના હેતુથીજ એ પુસ્તક તમાને મોકલવામાં આવ્યું હતું.

લોકહિતની એવી સેંકડો મહત્ત્વની હકીકતો દર્શાવી એક અન્ય પ્રેયના માર્ગે દોરી જનાર એ પુસ્તક તમારા જેવા નાલાયક અપવિત્ર અને આર્યસંસ્કૃતિના ત્રોડીને રૂથે નહિ ને હાથમાં કે ઘરમાં શોભે નહિ એ ખરાબર છે પરંતુ બે માસ જેટલા અદ્ય સમયમાં સુબુદ્ધિવાળા લોકોએ બે હજારમાં તેરસો પ્રત ખરીદી લાભ લીધો છે અને તેઓ પોતાના ગૃહો તથા પુસ્તકાલયો શોભાવી રહ્યા છે એટલુંજ નહિ પણ તમારા જેવા પામર બુદ્ધિના નાસ્તિક નિંદકો જેના ચરણની રજ સેવે તેા હૃદય નિર્મળ થાય અને જાત ઉપજે એવા સમર્થ વિદ્વાનો “તત્ત્વામૃત” વિષે શું અને કેવા અભિપ્રાય આપી રહ્યા છે ! એ “શ્રી દશા સારડીઆ માસિક”નો આપાદ માસનો અંક જેવાથી જાણી શકાશે.

આશા છે કે “તત્ત્વામૃત” વળતી ટપાલે રવાના કરશે. બાકી તેા “તત્ત્વામૃત”ની બીજી આવૃત્તિ પણ થોડા સમયમાં પ્રકટ થશે ને તમારા જેવા કહેવાતા ગાંધીપંથી અસહકારીઓના પાપનો ઘડો હવે ભરાઈ રહેવા આવ્યો છે તે પણ કુટી કરેલા કર્મનું ફળ અવશ્ય અપાડશે. એજ. મુંબઈ તા. ૧-૭-૨૪.

નારણભાઈ પુરષોત્તમ સાંગાણી.

૨

“ સમાલોચક ” ના તંત્રીને પત્ર.

રા. રમણીયલાલ ગોવર્ધનરામ ત્રિપાઠી,

તંત્રી “ સમાલોચક ”—મુંબઇ.

તમારો ચાલુ માસનો અંક વાંચ્યો. તેમાં તમે તત્ત્વામૃત વિષે અભિપ્રાય દર્શાવતા એક છાકટાની માફક અનેક પ્રકારે તેની કુત્સિત નિંદા કરી, છેવટે તે પુસ્તક ખાળવાની હિમાયત કરી છે. હિંદુ ધર્મ પ્રતિપાદન કરનારા ગ્રંથો ખાળવા માટે ઔરંગઝેબે પહેલ કર્યાનું કહેવાય છે. આર્યસમાજ બ્રહ્મોસમાજ, ક્રિશ્ચિયનો વગેરે ઘણાઓએ હિંદુ ધર્મ વિરુદ્ધ વર્તન કર્યું છે છતાં પણ કોઇએ આજસુધી ગ્રંથો ખાળવાની વાત કરી નથી તે તમારા જવા નરાધમ વૃત્તિના ગાંધીપંથી, ગોવર્ધનભાઈની પાછળ પાકી કરવા લાગ્યા છે (અને કલકત્તામાં કેટલાક દુષ્ટોએ મુંબઇના “ ગુજરાતી ” પત્રનું તેમ કર્યું પણ ખરું) એ તમારા માટે અત્યંત શરમ ભરેલું હોઈ હિંદુ પ્રજાએ ખાસ વિચારવા જવું છે.

સ્વરાજ્ય મેળવવા માટે દેશના બધા બુદ્ધિ સાધન વેપાર હુન્નર ઉદ્યોગ વધારી શિવાજી મહારાજ, લોકમાન્ય તિલક કે આચાર્ય-લેન્ડની જેમ સામ દામ દંડ ભેદની રાજનીતિ અપત્યાર કરી કામ લેવું જોઇએ તથા સનાતન ધર્મ પરમ પવિત્ર અને સર્વ શ્રેષ્ઠ છે, કારણ કે તેના નિયામક સ્વયં ભગવાન તથા મંત્રદ્રષ્ટા ઋષિમુનિઓ છે તેથી તેના અવલંબનથી ધર્મ અર્થ કામ અને મોક્ષ સિદ્ધ થઈ શકે છે, એ વાત મેં “ તત્ત્વામૃત ” માં બહુ

સ્પષ્ટતાથી દર્શાવી, તેની વિરુદ્ધ આંદોલન પ્રેરનાર તથા શાસ્ત્રો અને ઋષિમુનિઓને સેતાની પાખંડી કહી ઢેઢ ભંગી ચમારને હિંચ વણના હિંદુઓ સાથે સ્પર્શ કરાવવાની મિથ્યા ચેષ્ટા કરનાર ગાંધીજીને, તેનો યથાર્થ પરિચય કરાવી વાર્યા એથી તો જો તમે શુદ્ધ હિંદુ સંતાન હોત તો તો પરમ સંતોષ પામી સનાતન ધર્મનું રક્ષણ કરવા તત્પર થતે; પણ તેમ તેમ નથી એટલે તમે તેના વાંચનથી ખળી મરી એક નરપિશાચ જેવો અધમ વેગ ધારણ કરી મારાપર ઉતરી પડ્યા છો.

દીર્ઘદ્રષ્ટિથી વિચારતા તમે એવા કુટિલ ખનો એમાં કાંઈ નવાઈ નથી; કારણકે તમારા પિતાએ “સરસ્વતીચંદ્ર” માં નવીનચંદ્ર અને કમુદના પુનર્લગ્ન કરવા ધારી સનાતન ધર્મના સિદ્ધાંતનું ખૂન કરવાનો ઇરાદો રાખ્યો હતો પણ કોઈ સજ્જનની સલાહથી તેઓ વિદ્વાન હતા એટલે તેમ કરતા અટકી ગયા હતા ત્યારે તમે તો તેના સંસ્કારવાળા ખાપને નામે કમાઈ ખાનારા, જડબુદ્ધિના અધશ્રદ્ધાળુ, ધર્મકર્મને તથા ધર્મશાસ્ત્રના શ્રવણ મનન વાંચનને તમારા જન્મ વખતેજ તિલાંજલી આપી આવેલા અને એક ચવન મ્લેચ્છ જેવું સ્વચ્છંદી જીવન ગુજારનારા છો એટલે “તત્ત્વામૃત” તમારું અંતઃકરણ દગ્ધ કરે એ સ્વાભાવિક છે; પરંતુ તેવું જાણતા છતાં અને મારા ધર્મનિષ્ઠ વિદ્વાન મિત્રોની તમારા જેવા ધૂર્તોના હાથમાં પુસ્તકો મૂકવાની મનાઈ છતાં મેં ઇરાદાપૂર્વકજ તમારા જેવા દુરાત્માઓના મલિન હૃદય પણ એના વાંચનથી સુધરે એવા શુભ હેતુથી એ પુસ્તક મોકલાવ્યું હતું.

તમે સફેદ કુડતું ટોપી ઘાલી, રેંટીઆ ખાદીની હિમાયત કરતા ગાંધી સરોજનીની પાછળ અમુક હેતુએ ચેલા તરીકે

ફરી “સમાલોચક” માં પણ તેવાઓની પતિત રહેણીકરણી અને વિચારોનો પડઘો પાડી મી. ઉછરંગરાય ઓઝા કે જેણે પોતે નાગર જ્ઞાતિના હોવા છતાં ઉચ્ચ નીચનો ભેદ ગણુયા વિના એક પંક્તિએ ખેસી વર્ણુસંકર ખાનપાન-પ્રીતિભોજન કર્યું છે; તેનો ફોટો સમાલોચકના અંકમાં છાપી તેને આદર્શ માની મનાવો છો એથી તમે કોણુ, કેવા અને કેટલા બધ, ધર્મહીન હિંદુ છો એ સૌ કોઈ સમજી શકે એવું છે.

અત્યારે સ્વરાજ્યના નામે ખાલી રેંટીઆની હિમાયતથી દેશના તમામ હુત્તર ઉદ્યોગવેપારનું, અહિંસાના નામે મર્દાનગીનું, અત્યંત સ્પર્શના નામે સનાતન ધર્મનું અને મુસલમાન કોમને અવિચારી ઉત્તેજન આપી ઉદ્ધત બનાવવાથી હિંદુ જાતિ, તેના દેહ સ્ત્રી પુત્ર માલમિલકત તથા દેવમંદિરોનું પારાવાર સત્યાનાશ વળી ગયું છે ને બચેલાનું નિત્ય વળી રહ્યું છે, તે તમારા જેવા પામર-ક્ષુદ્ર બુદ્ધિનો પ્રાણી જાણી કે સમજી ન શકે પણ શ્રીયુત્ત ધર્મદાશંકર દેવશંકર મહેતા જેવા વિદ્વાન્ તથા શ્રેષ્ઠ અમરચંદ માવવજી જેવા ધર્માત્મન્ જેઠ જાણી વિચારી સમજી શકે છે અને તેથીજ તેઓ સહર્ષ પ્રસ્તાવના લખી શકે છે અને અર્પણ પત્રિકા ગ્રહણ કરી શકે છે; એટલુંજ નહિ પણ તમારા જેવા અધર્માની અધમતા નિવારવા માટે તેઓ જેમ ઉત્સુક છે તેમ બીજા અનેક ધર્મજ્ઞ વિદ્વાનો તથા શ્રીમંતો પણ તત્પર છે જેની સમય આવ્યે પ્રતીતિ થશે. ખાસી તો તમે જેને Great Soul-મહાન્ આત્મા માનો છો તેને અમે સનાતની હિંદુઓ પણ મહાન્ આત્મા-Great Soul જરૂર માનીએ છીએ પરંતુ તમારા અમારા વચ્ચેની માન્યતામાં માત્ર ફેર

એટલેજ કે અમે તેઓને Great Demon's Soul-“ મહાન દૈત્યનો આત્મા ” માનીએ છીએ.

આત્મોન્નતિ સાધવાને માટે હિંદુ જેવી પવિત્ર જાતિમાં તમારો જન્મ થયા છતાં તેનું અવગાહન અવલંબન ન કરતા ભયંકર અજ્ઞાનતા, અણુસમજ, મોહ અને સ્વર્થ આદિ કારણોને વશ થઈ તેનો (જાતિ તથા ધર્મનો) ટ્રાંહ કરી, તેનું (જાતિ ધર્મ તથા દેશ હિતનું) સચોટ રીતે પ્રતિપાદન કરનારા “ તત્ત્વામૃત ” જેવા ગ્રંથ બાળવાની ભલામણ કરે છે. તો તે પહેલા તમારા જેવા નાસ્તિક વર્ણસંકરોના છાપા ચોપાનીઆ તથા પુસ્તકો અને તેના લખનારાઓ સુદ્ધાં પોતે બળી ભસ્મીભૂત ન થઈ જાય તેની સાવચેતી રાખજો. પ્રભુએ તમારા જેવા નાલાયકોને કંગાલ નખુંસક જેવા સામર્થ્ય હીન બનાવ્યા છે પણ જો કદાચ દુર્દેવ કોઈ સત્તા પ્રાપ્ત થઈ હોત તો તો તમે પાપીઓ સદાચારી ધર્માત્મા અને સત્ય વક્તાઓને તો દુનિયાપરજ ન ટકવા દેતે; પરંતુ એસે દિન કહાસે કે મીયાકે પાવમે જીતીયા !

“ તત્ત્વામૃત ” નું તાત્પર્ય તમારા જેવા ધર્મબદ્ધ શુદ્ધક બુદ્ધિના ન સમજી શકે પણ જોયો ખરા વિદ્વાન છે તેઓ શું સમજ્યા છે ને તેઓએ શા શા અભિપ્રાયો તે વિષે દર્શાવ્યા છે ! તે આ સાથેનું હેન્ડબીલ વાંચી વિચારી અને તો તમારી વૃત્તિ અને હૃદય સુધારવા યત્ન કરશો.

મુખધ તા. ૨૧-૮-૨૪.

લી. નારાયણ પુરુષોત્તમ સાંગાણી.

૧૪

‘માતઃકાલ’ ના અધિપતિ શ્રીયુત જગન્નાથ પ્રભાશંકર પંડિત જણાવે છે કે:—“ આ પુસ્તકમાં લેખકને ખરમા, સીંગાપોર, બપાન, ચીન, માર્સેદસ, લંડન, પારીસ, ઇટાલી વગેરે પરદેશમાં તથા આ દેશના કાશ્મીર, બીહાર, પોંડીચેરી, હરદ્વાર વગેરે સ્થાનમાં થએલો જાતિય અનુભવ ઉત્તમ પ્રકારે લખવામાં આવ્યો છે. આ દેશ પરદેશના સ્થાનમાં જેવા જાણુવા જેવી શી શી ખાખતો છે તે જણાવવા ઉપરાંત તેમણે બીજી આપણી પ્રજાને જાણુવા જેવી ઘણી ખાખતો જણાવેલી છે. હિંદમાં પણ મહાત્મા ગાંધીજી સાથેનો પોતાનો પરિચય તથા અરવિંદ ઘોષના સંબંધમાં થએલો પોતાનો અનુભવ જણાવેલો છે. તેમાં કેટલાક પુરૂષોના ચિત્રો પણ આપેલા છે. ભાષા રસવાળી અને સાદી છે. પુસ્તક વાંચતાં રસ પડે તેવું લખાયું છે. લેખકે કોઈને પણ ખોટો ભય નહિ ધરતાં જે સત્ય અનુભવ હોય તે આ પુસ્તકમાં જણાવેલો છે. લેખક સાહસિક અને ધૈર્યશીલ તથા સ્વદેશની ઉત્તરિતને અત્યંત આહવાર તથા દેશના સાચા અને ચિરસ્થાયી હલ્યાણને ઇચ્છનારા છે. આ પુસ્તક પ્રત્યેક મનુષ્યે વાંચવા જેવું છે.”

૧૫

મહાત્મા “પથીક” શ્રી ર.ધાટુબ્જી લોદ્રાથી લખે છે કે:—“ તત્ત્વામૃત ” મજ્યું, પરમ અનુકંપા. પંચુ જનને પ્રથ્વાની પ્રદક્ષિણા કરવી હોય તો તેનું સૂક્ષ્મ સ્વરૂપ નકશો તેની કરી લેવી અને નિર્ધન જનને અનંત ઘટનાઓ સ્વાનુભવવી હોય તો માત્ર અલ્પ ખર્ચથી “તત્ત્વામૃત”નું વાંચન કરી લેવાથી વિસ્તીર્ણ ખર્ચાળ પ્રત્યક્ષ સ્વાનુભવની ખામી પૂરી પડશે એમ મારો મત છે.”

१६

सुप्रसिद्ध “ श्री वेङ्कटेश्वर समाचार ” ना संपादक महोदय जणावे छे के:—“ यह पुस्तक श्रीयुत नारायणजी पुरुषोत्तम सांगाणीकी लेखनीसे गुजराती भाषामें लिखी गयी है । सांगाणीजीने इसमें अपनी बीती बात बड़े रोचके ढङ्गसे लिखी है । आपका जीवन आरम्भसेही धर्मकी जिज्ञासामें व्यतीत हुआ है । धर्मके तत्त्वों और वास्तविक शांतिकी प्राप्तिके लिये आप कहा नहीं गये? आप बर्मा, चीन, जापान, लङ्का, फ्रांस, इङ्ग्लैण्ड, अमेरिका आदि देशोंका भ्रमण कर अन्तमें फिर भारतमें आये । और फिर हिमालय, काश्मीर आदि देशोंका भ्रमण करते रहे आपकी लिखी पुस्तकमें उपरोक्त सब देशोंकी शैरका बड़ा रोचक वर्णन है जिसे पढ़कर पाठकोको उपरोक्त देशोंका दिग्दर्शन हो जाता है । इसके बाद आप देशके राजनैतिक और सामाजिक तथा धार्मिक नेताओंसे मिले । आपका संनोष गांधीजीकी धार्मिक नीतिसे नहीं हुआ । आप सनातन धर्मके कट्टर अनुयायी है । जिन लोकोंको आपके धार्मिक विचार पसन्द न आवे, वे भी आपकी पुस्तकसे आपके देशाटनका आनन्द उठा सकते हैं । पुस्तक उपन्यासकी भांति रोचक है । गुजराती समब सकनेवाले पाठकोको इसका समुचित आदर करना चाहिये ।

૧૭

શ્રીયુત મગનલાલ દલપતરામ ખખ્ખર, જે. પી. લખે છે કે:—“ રા. રા. નારણુ પુરુષોત્તમ સાંગાણીએ ભારતભૂમિપર દેશાટન કરી આંગલ ભૈમ ઇત્યાદિ પ્રદેશનું પર્યાટન કર્યું છે, તે દરમ્યાન પોતાને મળેલા અનુભવના સારરૂપ આ “તત્વામૃત” નામક ગ્રંથ તેમણે પ્રકટ કર્યો છે. મી. સાંગાણીની આ કૃતિમાં સાંસારિક, ધાર્મિક, આર્થિક અને વ્યવહારિક વિષયો ઉપરાંત કેટલાક રાજ્યકીય વિષયોનો પણ સમાવેશ થઈ જાય છે, અને તે સર્વેનું પોતે શુદ્ધ અંતઃકરણથી પક્ષપાત વિના તાદૃશ્ય ચિત્ર દર્શાવ્યું છે. દેશસેવા માટે જીવન ગાળનાર પ્રાતઃસ્મરણીય વ્યક્તિની જેમ તેમણે યથાર્થ પ્રસંશા કરી છે, તેમ જ મહાન નેતા તરીકે દેશને શ્રેયસ્કર નથી નીવડી તેના ગુણ દોષનું પણ યથાર્થ વર્ણન શુદ્ધ ભાવનાથી લખ્યું છે. મી. સાંગાણીની લેખિની શુબ્ધ નથી, તેમ તેની વાર્તાના વૃત્તાંત પણ શુબ્ધ નથી. એકંદરે પુસ્તક મનનીય અને રસિક છે. ”

૧૮

“સમાજ જીવન” ના અધિપતિ શ્રીયુત નારાયણુ ઝાડુગદાસ ડોસાણી, જણાવે છે કે:—“ આ “તત્વામૃત” ગ્રંથમાં લેખકે શાસ્ત્રીય ચર્ચાનો શુબ્ધવાદ કર્યો નથી, પણ દેશ દેશાન્તરમાં પર્યાટન કરી અનેક મુશીબતો વેડી મેળવેલા અનુભવની પ્રસાદી અર્પી છે. ધાર્મિકતા, નિખાલસપણું, સત્યપિયતા, હિંમત, સાહસ ધૈર્ય, દૃઢતા, નિડરતા વગેરે ભાઈ સાંગાણીમાં રહેલા ગુણો ખાસ વખાણવા લાયક છે. તેઓ આપણા પોષણીયા-નાજીક નાગરિક

નથી પણ એક પ્રયત્ન કરાવતી વ્યક્તિ છે. આ પુસ્તકમાં લખા-
યલા એમના પર્યટનોના વર્ણનો વાંચતાં રા. સાંગાણીના સાહસ
અને સહનશક્તિ માટે માન પેદા થાય છે. એમણે ૩૨ વર્ષની
વયમાં ઘણી ઘણી પ્રવૃત્તિ ખેડી નાખી છે, એવું આ પુસ્તક
વાંચતાં જણાય છે. પ્રસંગોપાત મજકુર ગ્રંથમાં મહાસલાના
આગેવાનો-પ્રસિદ્ધ પુરૂષો માટે લેખકે નગ્ન સત્યમાં પોતાના
વિચારો દર્શાવ્યા છે તે અલખત કોઈ પણ વાંચનારને વધારે
પડતા લાગે એવું છે. મ. ગાંધીજી માટે વધુ પડતી ટીકા કરી
છે તેમાં લેખકના સ્વમંતવ્યનો અનુની ભાવ તરી આવે છે, એમ
વાંચનારને લાગી આવે તો નવાઈ નથી. વિશેષમાં તીર્થ સ્થાનો,
દંભી સાધુઓ વગેરે તરફનો અનુભવ જનતાને ઘણો ઉપયોગી
થઈ શકે તેવો છે. એકંદર રીતે પુસ્તક લખવા પાછળ લીધેલી
મહેનત અને પર્યટનના ખેડેલા સાહસ માટે અમે ભાર્ગ સાંગાણીને
ધન્યવાદ આપીએ છીએ. ”

૧૬

શ્રીયુત ગુલામરાય કેલ્યાણરાય હાથીભાઈ લખે છે કે:—
“ “તત્ત્વમૃત” નામક પુસ્તકમાં તમેએ આગેજીના પ્રતિબિંબ
આદર્શરૂપ સનાતનતા અને સદ્વૃત્તિના નિરૂપણ કર્યું છે. હરિ-
હરના ઉપાસકોનો ભક્તિ ભેદ ભાંગવામાં, અધર્મોનો આકરા
પાખંડને પ્રહારવામાં, વર્ણશ્રમ ધર્મની વિશ્વયતા વધારવામાં અને
સ્વરૂપને સંભાળી વિકટ પંથે પ્રચરતા તરી તારવામાં આ ગ્રંથ
આખોલ વૃદ્ધને આસાધારણ વિશ્વવિદ્ય છે. ”

૨૦

“બુદ્ધિપ્રકાશ” ના તંત્રી શ્રીયુત હીરાલાલ ત્રીભોવન-દાસ પારેખ, બી. એ. જણાવે છે કે:—“રા. નારણજીભાઈ સાંગાણી આખો દેશ ફરી વળ્યા છે એટલુંજ નહિ પણ જાપાન, અમેરિકા, ઇંગ્લાંડ, ફ્રાન્સ આદિ મુલ્કોમાં મુસાફરી પણ કરી આવ્યા છે. એ મુસાફરી દરમ્યાન પોતાને મળેલા અનુભવોના લાભ તેમણે આપણને આ પુસ્તકદ્વારા આપ્યો છે. એ રીતે પુસ્તકનું નામ “તત્વામૃત સાર્થક” છે તે વૃત્તાંત વાર્તાની માફક રચિત નિવડી, બોધક માલુમ પડશે. તેમાં એમણે તેમના પરિચયમાં આવેલી કેટલીક જાણીતી વ્યક્તિઓનો પરિચય કરાવ્યો છે એ એક રીતે પુસ્તકના આકર્ષણમાં ઉમેરો કરે છે પણ શ્રીયુત અરવિંદ ઘોષ સાહે તેમણે જે આક્ષેપ કર્યો છે તે સાથે ભાગ્યેજ કોઈ સંમત થશે. અ.ખું પુસ્તક વાંચવા જેવું છે. આશા છે કે વાંચક વર્ગ તેનો સારી રીતે લાભ લેશે.”

૨૧

જામનગરના સર ન્યાયાધીશ શ્રીયુત ઇન્દ્રાશંકર જય-શંકર લખે છે કે:—“આપના તરફથી “તત્વામૃત” નું પુસ્તક ભેટ તરીકે મળ્યું તેનો સાભાર સ્વીકાર કરું છું. પુસ્તક અથર્થા ને ઇતિમુખી વાંચ્યું તેથી હૃદયને પરિણામ સહિત આહુ જમાનાની ભિન્ન ભિન્ન પ્રવૃત્તિઓનો આપને જે જાત અનુભવ થયો તેનું આખેહુબ દિગ્દર્શન થાય છે. સમગ્ર પુસ્તકના સારને સમાવેશ તેજ પુસ્તક પૃષ્ઠ ૩૨૧ ના છેવટના શબ્દોમાં સૂચવે થાય છે તે શબ્દો નીચે પ્રમાણે છે:—“કોઈ કોઈનો તારક કે ઉદ્ધારક નથી. લોકોએ કોઈ એક વિસિષ્ટ વ્યક્તિપર મોહ રાખે

પરવશ ન બનતાં આત્મા અને ઇશ્વર પ્રત્યે શ્રદ્ધા રાખી દેશકાળ
પરિસ્થિતિને લક્ષમાં લઈ ધર્મ તથા ઇતિહાસને અવલંબી આલવા-
માંજ વાસ્તવિક શ્રેય સમાયેલું છે.”

૨૨

શ્રીયુત પોપટલાલ ગોવિંદજી સાંગાણી કોચીનથી લખે
છે કે:—“આપના તરફથી “તત્વામૃત” નું પુસ્તક મળ્યું, તે
આભાર સાથે જીવીકાર્યું છે. પુસ્તકનું પૃષ્ઠ કાગળો અને કોટાએ
આકર્ષક છે. ભાષા સાદી પણ સચોટ અને પુસ્તક હાથમાં લીધા
પછી મૂકવાનું મન થતું નથી. તમારામાં રહેલો સહસિક અને
નિડરતાનો ગુણ પાને પાને તરવરી રહેલ છે. ૧૮-૧૯ વરસ
જટલી નાની ઉંમરમાં કાશ્મીર, ખર્મો, જપાન, ઇંગ્લંડ, ઇટાલી
વગેરે દેશોનું પરિક્રમણ પ્રસંશાપાત્ર છે. સાધનરહિત દશતન
એકાએક આવી લાંબી મુસાફરી ખેડવી એ ભારે હિમત અને
મનની દૃઢતા વિના થઈ શકે નહિ. જાતીય પર્યટન સાથે દેશો
દેશના રીતરિવાજની સમાલોચના પણ વાંચવા લાયક છે. ટુકડા
મુદતમાં પુસ્તકની તેરસો નકલોનો ઉઠાવ થઈ ગયો એ તેની
લોકપ્રિયતા બતાવે છે. આ પુસ્તકનો જનસમાજ છુટથી લાભ
લે તેમ ઇચ્છું છું.”

૨૩

દેવગઢ બારીઆના દિવાન સાહેબ શ્રીયુત મોતીલાલ
લલિતભાઈ, એમ. એ. એલએલ; બી. લખે છે કે:—“આપનું
“તત્વામૃત” નામનું પુસ્તક મળ્યું છે તે માટે આપનો ઉપકાર
માનું છું. આપના વિશાળ અને તલસ્પર્શી જ્ઞાન જનસમાજને
ઉપયોગી થયા વગર રહેજ નહિ. પરમાત્મા આપની તે સર્વ
પ્રવૃત્તિ આલુ રખાવો.”

સામાજીક કૃત પુસ્તકો.

હિમાલયની યાત્રા (આધુનિક ત્રીજી)	કિ. રૂ.	૦—૪—૦
ભારતવાસી સીનિ	કિ. રૂ.	૦—૪—૦
આર્યોદય (આધુનિક ત્રીજી)	કિ. રૂ.	૦—૪—૦
હિંદુ તીર્થ યાત્રા વર્ણન	કિ. રૂ.	૦—૪—૦
નેપાલના પ્રવાસ	કિ. રૂ.	૦—૪—૦
હિમાલય ઉપર પથ પ્રદર્શન નીતિ....	કિ. રૂ.	૦—૪—૦
નરસમૃત (અથવા દેશ વિદેશની આત્મ- ચિત્ર ભગવતી ચરનાનો ભવિષ્ય અનુ- ભવ) ભાગ ૧ હો.	કિ. રૂ.	૦—૪—૦
સંપાલન પદ અર્થે માધીય	કિ. રૂ.	૦—૪—૦
સમુદાય પ્રદર્શન (અથવા હો)...	કિ. રૂ.	૦—૪—૦
વાસાચરુ ભાગ ૨ હો.	કિ. રૂ.	૦—૪—૦

પુસ્તકો મળવાનું સ્થાન:—

વાસાચરુ પુસ્તકાલય સામાજીક.

અમદાવાદ ખીલી-લીલી બજાર.

મુંબઈ.

